

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MANASTIRLI MEHMED RIFAT'IN TUHFETÜ'L-İSLÂM'I
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ZEYNEP GÜNGÖR

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. KÜRŞAT ŞAMİL ŞAHİN

BARTIN-2018

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatının beslendiği ana kaynaklardan biri de İslâm dîni, bu dînin temel kaideleri doğrultusunda hayat bulan kültürel birikimdir. XI. asırdan itibaren Türk edebiyatının gelişim sürecine baktığımızda, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsler temele alınarak dînî-tasavvufî ve didaktik içerikli eserler verilmeye başlandığı görülür. Türk edebiyatında, Arap edebiyatında, bulunan örnekleri esas alınarak oluşturulan kısâsü'l enbiyâlar da bu türden eserlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerin bir kısmının hayat hikâyelerine ve dinî tebliğ faaliyetlerinde karşılaştıkları zorluklara değinilmiştir. Ayrıca Kur'ân'da anlatılan bazı peygamber kıssalarının büyük bir kısmı, Tevrat ve İncil gibi kutsal kitapların yanı sıra İsrâiliyat denilen Yahudi ve Hristiyan toplumlarına ait kutsal metinler ve Yahudi dînine ait literatürlerde de yer almaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'i temel alan ve Kur'ân dışı kaynaklarla genişletilen ve XIV. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda önemli bir yer edinen kısâsü'l-enbiyâlar İslâm tarihine ışık tutması bakımından da önemlidir.

Öte yandan dînî-tasavvufî içerikli türler içinde, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'i konu edinen eserlerin yoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'e duyulan derin sevgi çerçevesinde onun bütün hayatı boyunca yaptığı iş ve davranışları öğrenmek, öğretmek, uygulamak; onu en doğru şekilde tanımak ve bir model olarak gelecek nesillere aktarmak; toplumda yaşanan siyasî ve sosyal hadîseleri onun zamanında olagelmiş benzer hadîselerde verdiği kararlar doğrultusunda ışık tutarak aydınlatma gayesiyle pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında, Arap ve İran edebiyatlarının tesiriyle XIV. yüzyıldan itibaren Klasik Türk edebiyatında da gelişme gösteren siyer-i nebîler bulunmaktadır.

Çalışmanın konusu olan Manastırlı Mehmed Rıfat'ın tamamı 696 beyit ve 66 sayfadan oluşan- eseri *Tuhfetü'l-İslâm*, XIX. yüzyıl sonlarında yazılmış olmasına rağmen, ara ara Türkçenin geçiş dönemi özelliklerini yansıtması, cinaslı kafîye sisteminin başarıyla kullanılması, içeriğinde deyim barındırması; şâirin, döneminin ağır diline nazaran sade ve akıcı bir üslûb kullanması bakımından başarılıdır.

Çalışma üç ana bölüm olarak tertîp edilmiştir. Giriş kısmında kısâsü'l-enbiyâ ve siyer kelimelerinin anlamı, bu türlerin bir ilim olarak doğuşu ve dînî-tasavvufî Türk edebiyatı ürünleri içindeki yerleri incelendikten sonra Türk edebiyatında yazılmış olan kısâsü'l-enbiyâlar ve manzum-mensur olarak telif edilen siyer-i nebîler hakkında genel bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; yazarın hayatı, mesleği ve edebi hayatı ele alındı. Akabinde eserleri hakkında kısa bilgiler verildi ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar tanıtıldı. Daha sonra, incelememizin konusu olan *Tuhfetü'l-İslâm*'ın muhtevası hakkında bilgi verildi. Eserde on sekiz alt başlık olarak düzenlenen kisasü'l-enbiyâ bölümünde, adı geçen peygamberler metin doğrultusunda kısaca tanıtıldı. Sekiz alt başlıkta düzenlenen Siyer-i Muhammediyye bölümü ise metinden örnek beyitler verilerek özetlendi.

Tuhfetü'l-İslâm'ın muhtevası ile başlayan ikinci bölümde eserin yazılış tarihi ve yazılış sebebi, şekil, dil ve üslûp, edebî sanatlar ve muhteva özellikleri incelendi. Şekil özellikleri bölümünde nazım şekli, vezin, kafiye, redif ve diğer ahenk unsurları ele alındı. Dil ve üslûp özelliklerinde, eserin Eski Anadolu Türkçesini yansıtan dil özellikleri, tespit edilebildiği ölçüde metinden örnekler verilerek belirtilmeye çalışıldı. Edebî sanatlar başlığı altında özellikle cinas sanatı, türleriyle birlikte detaylı olarak ele alındı. Diğer edebî sanatlar, örnekleriyle gösterilip muhteva özelliklerine geçildi. Bu kısımda âyet ve hadîsler, Hz. Muhammed'e atfedilen isimler, sehl-i mümtenî ve deyim niteliğindeki ifadeler yer verildi.

Üçüncü ve son bölüm; Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Usûl başlığı altında Türkçe bazı ek ve kelimelerin imlâsı, Arapça ve Farsça ek, kelime ve terkiplerin imlâsı hakkında açıklama, transkripsiyonlu metin, metinden seçilmiş Arapça-Farsça kelimeler sözlüğünden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra metinde yer alan, vezni sorunlu olan mısralar dipnotta belirtildi. Metin içinde, beyitlerin dışında verilen âyet ve hadîslerin Arapça orijinaleri muhafaza edildi. Bunların meâlleri de dipnotta gösterildi. Yine metin içinde yer alan Arapça ibarelerin anlamları dipnotta verildi. Metnin kendisinde bulunan ve yazarın belirttiği notlar ve açıklamalar aynen korunmak sûretiyle dipnotta belirtildi.

Yine bu bölümde, metinde bulunan Arapça- Farsça kelimeler sözlüğü verildi. Çalışmamız sırasında yararlandığımız olduğumuz eserler bibliyografyada alfabetik olarak sıralandı. Kısa bir öz geçmiş eklendi. Son olarak; üç bölüm olarak ele alınan metnin giriş bölümünde bulunan bilgilerin yer aldığı sayfalar, kaside bölümü, kisasü'l-enbiyânın giriş bölümü, siyer-i Muhammedi'nin giriş bölümü ve asıl metnin sonunda yer alan nesir bölümden Osmanlıca metin örnekleri, fotoğraflar ekinde verildi.

Lisansüstü öğrenimimin başından bu yana ders aşamasında olsun tez aşamasında olsun karşılaştığım problemlerde yardımlarını esirgemeyen, samimiyetle ilgilenen, beni yönlendiren, bilgilendiren; tezin mümkün olduğunca az hata ile bitirilmesi için hoşgörü ve sabırla danışmanlığımı yürüten, hakkını kolay kolay ödeyemeyeceğim kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil Şahin'e teşekkürlerimi takdim ederim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Manastırlı Mehmed Rifat'ın Tuhfetü'l-İslâm'ı (İnceleme-Metin)

Zeynep GÜNGÖR

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil ŞAHİN

Bartın-2018, Sayfa: XIII + 214

Bu çalışmada, Manastırlı Mehmed Rifat'ın H. 1314 (M. 1897) tarihinde yayımlanan *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eseri incelenmiştir. Çalışma, üç ana bölüm olarak düzenlenmiştir:

Giriş bölümünde; kısasü'l-enbiyâ ilminin doğuşu, Türk edebiyatında bir tür olarak gelişimi, bu alanda verilen eserler hakkında genel bilgi verildi. Akabinde siyer ilminin doğuşu, Türk edebiyatında bir tür olarak gelişimi ve bu alanda yazılan manzum ve mensur eserler genel hatlarıyla ele alınarak tanıtıldı.

Birinci bölümde; yazarın hayatı ve eserleri genel bilgiler verilerek tanıtıldı. Akabinde de eserleri üzerine yapılan çalışmalara değinilip *Tuhfetü'l-İslâm*'ın muhtevası hakkında bilgi verildi. Eserin on sekiz alt başlık olarak düzenlenen Kısasü'l-Enbiyâ bölümünde adı geçen peygamberler kısaca tanıtıldı. Daha sonra Siyer-i Muhammediye bölümüne geçilerek sekiz alt başlığa ayrılan bölümün konuları, metinden örnek beyitler verilerek özetlendi.

İkinci bölümde; eserin yazılış tarihi, yazılış sebebi, şekil özellikleri, dil ve üslup özellikleri, eserde yer alan edebî sanatlarla ilgili özellikler ortaya kondu. Muhteva Özellikleri başlığı altında âyet ve hadîsler, Hz. Muhammed'e atfedilen isimler, sehl-i

mümtenî, deyimler gibi unsurlar, tesbit edilebildiği ölçüde metinden örnek beyitler verilmek kaydıyla açıklandı.

Üçüncü ve son bölüm; Metin Kuruluşunda Takip Edilen Usûl başlığı altında Türkçe bazı ek ve kelimelerin imlâsı, Arapça ve Farsça ek, kelime ve terkiplerin imlâsı hakkında açıklama, transkripsiyonlu metin, metinde yer alan Arapça-Farsça kelimeler sözlüğü, incelemede varılan sonuçlar ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıyasü'l-Enbiyâ; Manastırlı Mehmed Rıfat; Siyer-i Nebî; *Tuhfetü'l-İslâm*.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Manastırlı Mehmed Rıfat's Tuhfetü'l-İslâm (Examination - Text)

Zeynep GÜNGÖR

Bartın University

Social Science Institute

Department of Turkish Language and Literature

Thesis advisor: Asst. Prof. Kürşat Şamil ŞAHİN

Bartın-2018, Page: XIII + 214

In this thesis, Manastırlı Mehmet Rıfat's Tuhfetü'l-İslâm work, published in 1314 (1897) was examined. The thesis contains from three parts. In the introduction section, general information which covers raising and development of the kısâsü'l-enbiyâ as a type in the Turkish literature and documents made by thinkers about it were given. After that, the birth and the development as a genre in the Turkish literature of the siyar science and the poems written in this field are introduced with general informations.

In the first chapter, the life and work of Manastırlı Mehmet Rıfat were presented with general informations. In the following, after mentioning the studies on his works, information was given about the content of Tuhfetü'l-Islâm. The prophets mentioned in the section of Kısasü'l-Enbiyâ, which is organized as eighteen sub-titles, were briefly introduced. After that passing to Siyer-i Muhammediyye chapter which was divided into eight subheadings, the topics were summarized by giving sample couplets from the text.

In the second chapter, the history of the work's writing, the causes, characteristics of figures, language and stylistic features as well as the characteristics of the literary arts in the work were revealed. Elements such as the features of the content of the heading verse, hadith, the names given to Mohammed, the symbols, the expressions were studied and exemplified as they were found in the text. The third and the last chapter was completed with the transcriptional text, dictionary of Arabic-Persian words in the text; conclusion and bibliography.

Key Words: K1sasü'l-Enbiyâ; Manastırlı Mehmed Rıfat; *Tuhfetü'l-İslâm*; Siyer-i Nebî.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. MANASTIRLI MEHMED RIFAT.....	15
1.1. Hayatı	15
1.2.Eserleri	17
1.2.1. Mehmet Rifat'ın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	23
2. TUHFETÜ'L-İSLÂM.....	25
2.1. Eserin Muhtevası.....	25
2.1.1. Kısasü'l-Enbiyâ	25
2.1.1.1. Âdem Aleyhisselâm	26
2.1.1.2. Şît ve İdrîs Aleyhimâ es-Selâm.....	28
2.1.1.3. Nûh Aleyhisselâm	29
2.1.1.4. Hûd Aleyhisselâm.....	30
2.1.1.5. Salih Aleyhisselâm.....	31
2.1.1.6. İbrahim, İsmail ve İshak Aleyhimüsselâm.....	32
2.1.1.7. Lût Aleyhisselâm	35
2.1.1.8. Eyüb ve Zülkifl Aleyhimâ es-Selâm.....	36
2.1.1.9. Şuayb Aleyhisselâm.....	37
2.1.1.10. Yakûp ve Yûsuf Aleyhimâ es-Selâm	37
2.1.1.11. Musa ve Harun Aleyhimâ es-Selâm.....	40
2.1.1.12. Yûşa' ve İsmoil Aleyhimâ es-Selâm	43
2.1.1.13. Dâvud ve Süleymân Aleyhimâ es-Selâm	44
2.1.1.14. İlyas ve Elyesâ' Aleyhimâ es-Selâm	46
2.1.1.15. Yunus Aleyhisselâm	47
2.1.1.16. Eş'iyâ, Ermiyâ, Danyâl ve Üzeyr Aleyhimüsselâm	48
2.1.1.17. Zekeriyâ, Yahyâ ve 'Îsâ Aleyhimüsselâm	50
2.1.1.18. Hâtemü'l Enbiyâ Muhammed Mustafa Sallallâhü Aleyhi ve Sellem	52
2.1.2. Siyer-i Muhammediye.....	52
2.1.2.1 Mevlid-i Muhammedi	53
2.1.2.2. Fahr-i 'Âlem Efendimiz'in Hâl-i Rızâ'at u Zamân-ı Sabâvetleri	60
2.1.2.3. Seyyid-i Kâ'inât Efendimiz'in Şâm Seferleri ve Te'ehhül Buyurdukları	63
2.1.2.4. Mefhar-ı Mevcüdât Efendimiz'in Risâlet-i Nübüvvetleri.....	68
2.1.2.5. Hatemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in Mu'cizât-ı Azimleri.....	71
2.1.2.6. Mî'râcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm	74
2.1.2.7. Fahr-i 'Âlem Efendimiz'in Hicret-i Sa'âdetleri.....	76

2.1.2.8. Hicretten Vefâtına Kadar İcmâl-i Ahvâli.....	81
2.2. Eserin Yazılış Tarihi ve Yazılış Sebebi.....	88
2.3. Şekil Özellikleri	89
2.3.1. Vezin.....	90
2.3.2. Kafiye ve Redifler.....	92
2.3.2.1. Cinashlı Kafiye.....	93
2.3.2.2. Diğer Kafiye Çeşitleri.....	95
2.3.2.3. Redif	98
2.3.3. Diğer Ahenk Unsurları	99
2.4. Dil ve Üslup Özellikleri.....	100
2.4.1. Dil özellikler	100
2.4.2. Üslup Özelliği.....	101
2.5. Edebi Sanatlar	102
2.6. Muhtevâ Özellikleri	106
2.6.1. Âyet ve Hadisler	106
2.6.2. Hz. Muhammed'e Atfedilen İsimler	107
2.6.3. Sehl-i Mümteni	109
2.6.4. Deyimler	110
3. TUHFETÜ'L-İSLÂM (METİN).....	111
3.1. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Usul.....	111
3.1.1. Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı.....	111
3.1.2. Arapça ve Farsça Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlâsı.....	113
3.1.3. Metnin Kuruluşuna İlişkin Bazı Açıklamalar	114
METİN	117
SÖZLÜK	190
SONUÇ.....	200
KAYNAKLAR	202
ÖZ GEÇMİŞ.....	207
EKLER DİZİNİ.....	208

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	:Aleyhisselâm
bkz.	:Bakınız
c. c	:Celle Celâluhu
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviri
DTCF	:Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
E.T.	:Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
H.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
İA	:İslam Ansiklopedisi
Kit.	:Kitaplığı
M.	:Miladi
Neş.	:Neşriyat
Nr.	:Numaralı
öl.	:Ölümü
r.a.	: Radıyallahu anha
S.	: Sayı
s..	:Sayfa
s.a.v.	:Sallallahu ‘Aleyhi Ve Sellem
TMSK	:Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TY	:Türkçe Yazma
vb.	:Ve benzerleri
vd.	:Ve diğerleri
Yay.	:Yayınevi

GİRİŞ

Türklerin, İslamiyet’i IX. ve X. yüzyıllarda kabul etmesiyle birlikte yeni dînin gereği olan ibadetleri yapabilmeleri ve en önemlisi de Kur’ân’ı okuyup anlamaları için Arapça öğrenmeleri gerekliydi. Bu sebeple de Semerkant, Buhara, Herat, Kaşkar gibi büyük ilim merkezlerinde açılan medreselerde Arapça öğretilmeye başlandı. Aynı zamanda Arapça öğretilen bu medreselerde fıkıh, hadîs, tefsîr vb. İslâmî ilimler okutulmaktaydı. Bu dönemde medreselerde yetişen Türk âlimleri arasında ünlü İslâm filozofu Farabî, Zamehşerî gibi din âlimleri bulunmaktadır. Yeni bir din ile birlikte bir yandan ibadetlerin bir yandan da medreselerde verilen eğitimin Arapça olması nedeniyle Türk diline Arapça kelimeler nüfûz etmiştir.¹

“İslâmî edebiyatın temelini öğreten ilm-i belagât, ilm-i aruz, ilm-i evzan, ilm-i kâfiye medreselerde yetişenleri aynı edebî anlayışta birleştirmiştir. Bunların sonucunda Arap ve İran edebiyatının ortak nazım şekilleri (rubai, gazel, kaside, musammat, mesnevi vb.) ortaya çıkmıştır. İslâm ideolojisini temel alan bu edebiyatın malzemesi ise Kur’ân-ı Kerîm, hadisler, siyer-i nebil, peygamber kıssaları, İslâm büyükleri ve evliyâ menkabeleri ve bazı halk inanışlarıdır.”²

Kısasü'l-Enbiyâ

İslâmî Türk Edebiyatının ilk ürünleri Karahanlılar döneminde Hakâniye Türkçesi ile yazılan Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Divân-ı Hikmet ve içinde hadislerin bulunması sebebiyle Divânu Lügâti't-Türk gibi eserlerdir.

XI. yüzyıldan itibaren büyük ilgi gören mesnevi nazım şekli; İran sahasında yetişen “Attar, Nizâmî, Senâî, Firdevsî ve Sâdî” gibi önemli isimlerle birlikte büyük gelişme göstermiş, hem şekil hem de muhteva bakımından Anadolu sahasında yetişen şairleri de etkilemiştir. Fakat zamanla Türk mesnevilerinin konuları genişlemiş, İran mesnevilerinden daha zengin bir hale gelmiştir. İran mesnevilerinde mevlid, hicriye, mi'râciye, esmâ-i hüsnâ gibi türler az görülmüş ve yine şehrengiz, târif-nâme, sevâhil-nâme türleri İran edebiyatında daha az telif olunmuştur. Anadolu sahasında Gülşehrî, Hoca Dehhânî, Âşık Paşa, Hoca Mes'ud, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî, Pir Mahmud, Elvan Çelebi, Şeyyad

¹ Abdülkerim Özaydın, “Türkler’in İslâmiyet’i Kabulü”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 41, İstanbul 2012, s. 474-478.

² Abdülkerim Özaydın, “Türkler’in İslâmiyet’i Kabulü”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 41, İstanbul 2012, s. 474-478.

Hamza, Kemalolu, Ahmed-i Dâi ve Őeyhî gibi önemli Őairler, aruz vezni ve mesnevi nazım Şeklini kullanarak XIII ve XIV. yûzyıl Tûrk edebiyatının ilk mahsullerini vermişlerdir.³

XV. yûzyıl, Anadolu sahası edebi ûrûnleri bakımından olgunluk devresi olarak gûrûlebilir. Ôzellikle Hz. Peygamber'i anlatan dinî-ahlâkî ve tasavvufî mesneviler; Hz. Muhammed'in doğumu, hayatı, ahlâkî, hicreti, mi'râcî, mu'cizeleri, hadîsleri, gazaları, dış vasıfları gibi konular etrafında ŐekillenmiŐtir.⁴

Dinî-tasavvufî ve ahlâkî edebiyatımızda yer alan manzum ûrûnleri, muhtevaları bakımından Şu Şekilde sınıflandırmak mûmkündür:

a) Allah hakkında yazılan tûrler: Tevhîd, ihlas-nâme, ilâhî, vahdet-nâme, Esmâ-i Hüsnâ, mûnâcaat, elif-nâme.

b) Peygamberler hakkında yazılan tûrler: Na't, gevher-nâme, dolab-nâme, esmâ-ı nebî, sîretü'n-nebî, mu'cizât-ı nebî, hicret-nâme, mi'râc-nâme, mevlid, hilye, kırk hadis, Şefâ'at-nâme.

c) Din ve tasavvuf büyükleri hakkında yazılan tûrler: Menâkıb-nâme, velayet-nâme, evliyâ-nâme, methiye, mersiye, maktel-i Hüseyin, düvaz-nâme.

d) Dinî inanç ve tasavvufî düşüncelerle yazılan tûrler: Vücûd-nâme, âyet-nâme, nasihat-nâme, ibret-nâme, fazilet-nâme, fütûvvet-nâme, gazavât-nâme, Mansûr-nâme, tenbih-nâme, besmele-nâme, salat-nâme, minber-nâme, oruç-nâme, ramazan-nâme, hac-nâme, kâbe-nâme, istihrac-nâme, istimdad-nâme, tac-nâme, nevruz-nâme, tahassür-nâme, fetvâ-nâme, tarikat-nâme, telkin-nâme, nutuk, hikmet, devriye, Őathiye, vasiyet-nâme, vakfiye-nâme, kıyamet-nâme, mahŐer-nâme.⁵

"Arapça kıssa ve nebî kelimelerinin çoğul Őekillerinden oluşan kısas-ı enbiyâ (kasasü'l-enbiyâ); peygamberlerin hikâyeleri, tarihleri anlamına gelmektedir. Bu anlamda ahbâr-ı enbiyâ tabiri de kullanılır.⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi sekiz peygamberin adı geçmektedir. Bunlardan Lokman ve Zülkarneyn Aleyhisselâm gibi bazı isimlerin peygamber mi yoksa velî mi olduğu

³ Yılmaz Top, **Mûnîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (6-7. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 2-3; Reyhan Çorak, **Mûnîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (2-3. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 2-3.

⁴ Reyhan Çorak, **Mûnîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (2-3. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 1-3.

⁵ Ümrân Ay, **Mûnîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (1. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. XV-XVI.

⁶ M. Süreyya Şahin, "Kısasü'l Enbiyâ", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

konusunda ilim âlîmleri arasında ihtilaf vardır. Bunların yanı sıra yine Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmeyen ve ismi bilinmeyen daha birçok peygamber olduğu “Nisâ ve Mü'min”⁷ sûrelerinde bildirilmiştir.⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de; kimi peygamberlerin gönderildikleri kavimlerin helâkına dair olan kıssalar ders ve ibret verici yönleriyle ayrıntılı bir şekilde anlatılırken kimi peygamberin kıssalarından ise kısaca bahsedilmiştir.⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssaların bir kısmı, daha önce gönderilen Tevrat ve İncil'de de yer almaktaydı. Bu nedenle Kur'ân'ın indirilme süreci devam ederken bundan son derece rahatsız olan Mekke müşrikleri, Kur'ân'ın naklettiği ve Peygamber'in tebliğ etmiş olduğu kıssalara “esâtîrü'l-evvelîn” (geçmiş kavimlerin masalları) demişlerdir.¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssalar daha sonraki zamanlarda Kur'ân dışı kaynaklarla genişletilmiştir. Bu süreçte özellikle İsrâiliyat denilen Yahudi ve Hıristiyan toplumlara ait kutsal metinler ile Yahudi dînine ait literatürden istifade edilmiştir. Böylece ilk zamanlarda tefsirlerde yer alan bu bilgilerden özel bir tür olan “Kısas-ı Enbiyâ” adlı eserler meydana getirilmiştir. Ehl-i kitaba ait bu bilgilerin İslâm muhitlerine girmesi ise sahabeler döneminde başlamakla birlikte asıl gelişimini Tâbiîn ve sonraki dönemlerde göstermiştir.¹¹

Kâtib Çelebi, kısas-ı enbiyâ konusunda ilk eser veren müellifin Tâbiîn döneminin önemli âlimlerinden Vehb b. Münebbih (öl. 110/728) olduğunu belirtmektedir. Ehl-i kitaba dair pek çok rivayetin onun kanalıyla İslâm literatürüne girdiği bilinmektedir. Ayrıca Kâtib Çelebi; Ali b. Hamza el-Kisâî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve Muhammed b. Abdümelik el-Müsebbihî'nin Arapça; Muhammed b. Hasan ed-Dandurmî ve İbrâhim b. Halef en-Nîsâbü'rî'nin Farsça kısas-ı enbiyâlarından¹² *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserinde bahsetmektedir.

⁷ “Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık” **Kur'ân-ı Kerîm**, Nisâ, 4/164; “Ve andolsun ki senden önce nice peygamberler gönderdik, onlardan, sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da ve hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadıkça bir delil, bir mu'cize gösteremez; derken Allah'ın emri gelince gerçek olarak hükmedilir ve işte buracıkta, boş şeylere uyanlar ziyan eder gider.” **Kur'ân-ı Kerîm**, Mü'min, 23/78.

⁸ M. Süreyya Şahin, “Kısasü'l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

⁹ M. Süreyya Şahin, “Kısasü'l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

¹⁰ “Yine dediler ki: '(Bunlar) öncekilerin masallarıdır. O onları yazdırmıştır ve sabah akşam kendisine okunmaktadır.” **Kur'ân-ı Kerîm**, Furkan, 25/5; “Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: «Eskilerin masalları» der.” **Kur'ân-ı Kerîm**, Kalem, 68/15; M. Süreyya Şahin, “Kısasü'l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

¹¹ M. Süreyya Şahin, “Kısasü'l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

¹² M. Süreyya Şahin, “Kısasü'l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

Kıyas-ı Enbiyâ türünün bilinen en önemli ve en meşhur olanı Sa‘lebî’nin “‘Arâ’isü’l-mecâlis’i ile Kisâî’nin *Kıyasü’l-Enbiyâ* adlı eserleridir. Daha sonraki süreçte yazılan eserlerin birçoğu bu ikisinin ya tercümesi olarak yayımlanmış ya da bu iki eseri temel kaynak olarak kullanmışlardır.¹³

Yukarıda bahsedilen iki eser sonrası yazılan “kıyasü’l-enbiyâlara” Ebû Rifâa Ammâre el-Fârisî’nin *Bed’ü’l-Halk ve Kasasü’l-Enbiyâ*, Ali b. Hamza el-Kisâî’nin *el-Mübtede’ fî Kasasî’l-Enbiyâ*, Muhammed b. Abdullah el-Kisâî’nin *Kasasü’l-Enbiyâ*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kinânî et-Tarafî’nin *Kıyas-ı Enbiyâ*, İbn Kesîr’in *Kasasü’l-Enbiyâ*, M. Ahmed Câdelmevlâ ve arkadaşlarının *Kasasü’l-Kur’ân*, Ni‘metullah el-Cezâirî’nin *Kasasü’l-Enbiyâ* ve Abdülvehhâb en-Neccâr’ın *Kasasü’l-Enbiyâ* adlı eserini belli başlı örnekler olarak gösterebiliriz.”¹⁴ Yine bu eserlerin yanı sıra Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan kıssalardan bir veya birkaçını konu edinerek yazılan ya da peygamberler tarihini konu edinen, farklı isimler almış olan eserler de bulunmaktadır.

Türk edebiyatında Türkçe yazılmış pek çok kıyasü’l-enbiyâ bulunmaktadır. Bu eserlerin birçoğu Sa‘lebî ve Kisâî’nin kıyasü’l-enbiyâları kaynak alınarak oluşturulmuş eserlerdir. Türkçe kıyasü’l-enbiyâlar arasında bilinen en önemli ve en eskisi Rabgûzî’nin “*Kıyasü’l-Enbiyâ*” adlı eseridir. Rabûzî, eserine H.709 (M. 1309-10) tarihinde başlamış ve gece gündüz süren sıkı bir çalışma ile H.710’da (M. 1310-11) tamamlamıştır. Rabgûzî, eserini Nâsîrüddin Tok Buga’ya sunmuştur. Esere; Allah’a hamdusenalar, Hz. Muhammed’e yazılmış bir naat ve devrin sultanı için yazılan bir methiye ile başlanmıştır. Daha sonra Hz. Âdem kıssasından başlayarak bütün peygamberlerin kıssaları ile Hâbil ve Kâbil, Hârût ve Mârût, Avac b. Annâk, Kârûn, Sâmirî, Ashâb-ı Kehf ve Fil Vak‘ası gibi kıssalara yer verilmiştir.¹⁵ Eserde Hz. Muhammed’in siyeri geniş ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, dört büyük halifenin de faziletlerinden bahsedilmiştir. Eser, Hz. Hüseyin’in şahadetini konu alan kıssa ile sona erer. Kıyasü’l-Enbiyâ’da ara ara Arapça-Farça manzumelere de yer verilmiştir. Yine eserde 484 mısra civarında, Türkçe yazılmış kırk üç şiir tesbit edilmiştir. Kaşkar Türkçesinin dil özelliklerinin hâkim olduğu eser, dil tarihimiz açısından da önemlidir.¹⁶

¹³ M. Süreyya Şahin, “Kıyasü’l-Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 24, s. 495.

¹⁴ M. Süreyya Şahin, “Kıyasü’l-Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2002, C. 25, s. 495-496.

¹⁵ Aysu Ata, “Rabgûzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, C: 34, s. 377-378; Ahmet Karataş, **Hindî Mahmud Hayatı, Şahsiyeti, Eserler ve Kıyas-ı Enbiyâ’sının Tenkitli Metni**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 10-12.

¹⁶ Aysu Ata, “Rabgûzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, C. 34, s. 377-378.

Türkçe olarak yazılan diğere bir kıssâsü'l-enbiyâ da Ahmet Cevdet Paşa'nın 1874'te başlayıp 1889'da tamamladığı *Kıssas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* adlı eseridir. Cevdet Paşa bu eserinde Hz. Âdem'den başlanılarak 24 peygamberin kıssalarının yanı sıra dört büyük halifeden başlanılarak II. Murad'a kadar gelen halifeler tarihine de yer vermiştir.

Kıssasü'l-Enbiyâ türüne dair XX. yüzyılda yazılan diğere bir eser ise Şakir Berki'nin 1958'de yayımladığı *Kur'ân'da Peygamberler Tarihi*'dir. Yine son dönem kıssasü'l-enbiyâlarının en önemli ve kapsamlı çalışması, Mustafa Âsım Köksal'ın 1990'da yayımladığı "*Peygamberler Tarihi*" adlı eseridir. Asım Köksal bu eserinde; peygamberlerin soyları, hayat ve şahsiyetleri, üstün kişilikleri, gönderildikleri kavimlere neler tebliğ ettikleri, nasıl karşılandıkları, mu'cizeleri, gönderildikleri kavimlerin peygamberlere karşı göstermiş oldukları tutum ve davranışlarına göre ne gibi akıbetlere uğradıkları vb. gibi hususları çeşitli kaynaklara dayanarak açıklamıştır.

Diğere son dönem eserleri olarak Ahmet Lütfi Kazancı'nın 1997'de yayımladığı "*Peygamberler Tarihi*"ni ve Abdullah Aydemir'in "*İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*" adlı eserini sayabiliriz.

Siyer

Siyer, sözlükte "*davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi*" gibi anlamlara gelen *sîret* kelimesinin çoğuludur.¹⁷ Sîret kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'in yalnızca bir sûresinde (Tâhâ 20/21)¹⁸ "*hal ve şekil*"¹⁹ anlamında ifade edilmiştir. "Sîret ve siyer Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için bir terim olarak kullanılmıştır."²⁰

Siyer ve megâzî kelimeleri başlangıçta birbirlerinin yerine kullanılmasa da ilerleyen zamanlarda bu iki kelime birbirinin yerine kullanılır olmuştur. Siyerde Hz. Muhammed hakkında daha genel ve geniş anlamda bilgiler verilirken, megâzîde daha dar kapsamlı bilgi verilmektedir. "Siyerde Hz. Peygamber'in doğumundan vefâtına kadar Mekke ve Medine hayatının tamamı anlatılır. Megâzîde ise on senelik Medine hayatının sadece gazve

¹⁷ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 319; Mustafa Uzun, "Siyer ve Megâzî", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 324-326.

¹⁸ "Allah Mûsâ'ya 'asâyı al ve korkma! Biz onu ilk haline dönüştüreceğiz buyurdu."

¹⁹ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, Cilt: 37, Sayfa: 319.

²⁰ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, Cilt: 37, Sayfa: 319.

ve savaşları konu edinilmiştir.”²¹ İlerleyen zaman içerisinde megâzî adlı eserlerin kapsamı genişlemiş ve Hz. Muhammed’in hayatını bütün yönleriyle ele alan bir tür oluşmuştur. Bu bakımdan megâzî, “siyer kelimesinin eş anlamlısı olarak hem kendi başına hem de siyer ile birlikte kullanılmıştır.”²² Bu bakımdan zaman içerisinde “Siyer terimi yalnızca Hz. Peygamber’in hayatı için kullanılan bir terim haline gelirken; sîret kelimesi de başka şahsiyetlerin hayatlarını anlatan *Sîretü’l-Hüseyn, Sîretü ‘Ömer b. ‘Abdil‘azîz, Sîretü Ahmed b. Hanbel* gibi kitapların adlarında da yer almıştır.”²³

İslâm dîninin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette Hz. Muhammed’den bahsedilmiş, üstlenmiş olduğu görevin önemi açıklanmış; onun, yaşamına ve şahsiyetine ait çeşitli vasıfları övülmüştür.²⁴ İslâm dünyasında Hz. Muhammed’e duyulan ilgi Kur’ân ve İslâm dîninin kendisine atfetmiş olduğu bu değerle paralellik göstermektedir. Kur’ân’da Hz. Muhammed’in doğumu, doğumu öncesinde ve sonrasında yaşanan mu‘cizeler, çocukluğu, yetişkinliği, hicreti, mi‘râcı, Mekke dönemi, Medine dönemi, müşriklerle olan münasebetleri, Bedir, Uhud, Hendek gazveleri, Hudeybiye Antlaşması, Mekke’nin fethi, Huneyn ve Tebük savaşları gibi pek çok olaydan bahsedilmesiyle adeta siyer ilminin planı oluşturulmuştur.

Hz. Muhammed’in yaşamının Kur’ân’ın muhtevasında geniş yer tuttuğunun farkına varan sahabe nesli, Kur’ân-ı Kerîm’i ve İslâm’ı doğru anlamının ve yaşamının, gelecek nesillere doğru aktarmanın tek yolunun, Hz. Muhammed’in hayatını doğru anlamaktan ve kaydetmekten geçtiği idrakine varmışlardır. Bu idrakin sonucunda Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan, Hz. Peygamber’in yaşamına ve savaşlarına dair bilgiler tefsir kitaplarına yansımıştır.

Hz. Peygamber döneminde yaşamış olan sahabeler, Hz. Peygamber’in naklettiği âyetleri kaydetmenin yanı sıra hadîslerin toplanması hususuna da önem vermişlerdir. Fakat toplanan hadîslerin Kur’ân-ı Kerîm âyetleri ile karışabilme olasılığı, hadîs toplama

²¹ Ayhan Tergip, Siyer Yazıcılığı Ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi15pdf/tergib_ayhan.pdf (E.T. 25.12.2017) s. 222-230.

²² Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 319.

²³ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 319.

²⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Muhammed’den bahsedilen âyetlerden birkaçı şunlardır: Müslümanın Allah ile birlikte Resûlullah’a itaat etmesi (Âl-i İmrân, 3/32; Nisâ, 4/136), onu herkesten fazla sevmesi (Ahzâb, 33/6) ve örnek alması (Ahzâb, 33/21) gerektiği, âlemlere rahmet (Enbiyâ 21/107), ilâhî bir lutf (Âl-i İmrân, 3/164) olarak ve güzel ahlâk üzere (el-Kalem 68/4) gönderildiği, onun vahiy alan bir insan ve son peygamber olduğu (Ahzâb 33/40), ilâhî emir ve yasakları tebliğ edip fertleri ve toplumları arındırma ve onlara kitap ve hikmeti öğretmek için son hak dini yaşayacak bir olgunluğa ulaştırmakla görevlendirildiği (Âl-i İmrân, 3/164; Cum‘a, 62/2-3), Allah’ın bildirmesi ve istemesi dışında gaybı bilemeyeceği ve mu‘cize gösteremeyeceği (En‘âmi, 6/109-110; Yûnus, 10/20), Allah’ın ona inanıp kendisine yardım etmeleri için diğer peygamberlerden misak almış olduğu (Âl-i İmrân 3/ 81), Allah’ın ve meleklerin kendisine salât eyledikleri ve müminlerin de ona salâtüselâm getirmeleri (Ahzâb, 33/56). Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 319.

hâdisesinin Hz. Muhammed tarafından yasaklanmasına sebep olmuştur. Medine sürecinde Kur'ân üslûbunun Hz. Peygamber'in üslûbundan ayırt edilebilmesiyle bu tehlike ortadan kalkmış ve hadîs toplama ve kaydetme süreci tekrar başlamıştır. Bu kayıtlar daha sonraki süreçlerde siyer ve megâzî biliminin doğmasına zemin oluşturmuştur.

Siyer ilminin ortaya çıkmasında “Asr-ı Saadet” döneminde yaşamış sahabelerin ve onların çocuklarının önemli katkıları olmuştur. Bunların en önemlisi de Urve b. Zübeyr'dir. Urve, teyzesi Hz. Ayşe başta olmak üzere pek çok sahabeden derlediği hadîsleri rivayet etmiş, böylece siyer ve megâzî biliminin doğmasının öncüsü olmuştur. Urve, Emevî halifeleri Abdülmelik b. Mervân ve Velîd b. Abdülmelik ile Velîd'in yakın adamı İbn Ebû Hüneyde'nin Hz. Peygamber'in gazveleri ve siyerine dair sorularına Medine'den yazılı cevap vermiştir. Urve'nin bu uzun cevaplarından Abdülmelik'e gönderdikleri oğlu Hişâm b. Urve yoluyla, Velîd ve İbn Ebû Hüneyde'ye gönderdikleri ise İbn Şihâb ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir. İşte bu şahsiyetlerin rivayetleri ilk yazılı siyer metinleri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.²⁵

Şürahbîl b. Sa'd el-Hatmî el-Medenî (öl. 123/740), Âsım b. Ömer b. Katâde (öl. 120/738), Abdullah b. Ebû Bekir el-Hazrecî (öl. 130/747-48) siyer ve megâzî konusunda Tâbiîn döneminin bilinen en önemli şahsiyetleridir.

Ömer b. Abdülazîz'in, hadîsleri toplamakla görevlendirdiği İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) siyer ve megâzî yazıcılığını yeni bir safhaya intikâl ettirmiştir. Özellikle Arap edebiyatında siyeri ilk kez kitap halinde düzenleyen isim olarak kabul edilen İbn Şihâb ez-Zührî'nin eseri günümüze dek ulaşamamış olsa da siyer ve megâzî sahasında eser verecek olan talebeleri Mûsâ b. Ukbe (öl. 141/758), İbn İshak ve Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770) için sağlam bir kaynak vazifesi görmüştür.

Siyer kitaplarına günümüzde bilinen şeklini ilk veren İbn İshak'tır (ö. 151/768). O, kendi zamanından önce oluşturulan eserlerden faydalanmanın yanı sıra, çoğu sahabe çocuğu olan Medineli yüz kadar râviden, ayrıca İskenderiye'ye giderek Yezîd b. Ebû Habîb başta olmak üzere diğer âlimlerden hadîs, siyer ve megâzî haberleri almak sûretiyle kendisinden önce kimsenin toplayamadığı zengin bir rivayet ve bilgiler külliyatı elde etmiştir. Daha sonra elde etmiş olduğu bu bilgileri tasnif ederek meşhur eseri *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzîyi*²⁶ kaleme almıştır. Bu eser, kendinden sonra

²⁵ Şaban Öz, **İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 156.

²⁶ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megazi”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 322.

oluşturulacak olan siyer, megâzî, İslâm tarihi gibi eserlerin meydana getirilmesinde önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.

Diğer önemli eser ise ilk defa isminde “sîre” kelimesi kullanılan İbn-i Hişâm’ın (ö. 218/833) *es-Sîretü’n-Nebeviyye* adıyla bilinen kitabıdır. Bu eseri takip eden ve Hicret’in ilk iki asrında siyer ve megâzî alanında eser verenlerin sonuncusu olarak da kabul edilen Vâkidî’nin “*Kitâbü’l-Megâzî*” adlı bir eseri vardır. Bu eserin en önemli özelliği Hz. Peygamber’in yalnızca Medine sürecindeki savaşlarını konu edinmesidir. Vâkidî, eserini oluştururken kendinden önceki eserlerde bulunan rivayetleri resmi belgelerle sunmakla kalmamış, hâdiselerin geçtiği yerleri bizzat gidip gözlem yaparak tespit etmiştir. Vâkidî’nin eserini Taberî, meşhur *Tarih*’i ile takip eder. Taberî’nin, eserinde Hz. Peygamber’in hayatını ve İslâm tarihini, Hz. Âdem’den başlatmak sûretiyle özellikle Kur’ân’da adı geçen diğer peygamberlerle devam eden insanlık tarihi içinde değerlendirmesi, kısas-ı enbiyâ türündeki kitaplara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.²⁷

Siyer ve megâzî alanındaki çalışmaların ne zaman nerede başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda siyer ve megâzî alanındaki çalışmaların en verimli dönemi, Tâbiîn döneminin son temsilcilerinin eserlerini yazdıkları II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısı olarak belirtilmektedir. Ayrıca kaynaklarda, siyer ve megâzî alanındaki çalışmaların III. (IX.) yüzyılda itibaren artarak günümüze kadar devam etmiş olduğu bilgiside yer almaktadır. Nüshaları zamanımıza ulaşmamış olanlar bir tarafa bırakılırsa İbn Hibbân’ın *es-Sîretü’n-Nebeviyye’si*, İbn Fâris’in *Evcezû’s-Siyer li-Hayri’l-Beşer’i*, İbn Hazm’ın *Cevâmi’u’s-Sîre’si*, Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî’nin *el-Vefâ bi-Ahvâli’l-Mustafâ’sı*, Kelâî’nin *el-İktifâ’ fî Megâzî Resûlillâh’ı*, Mecdüddin İbnü’l-Esîr Nevevî ve Abdülmü’min ed-Dimyâtî’nin *es-Sîretü’n-Nebeviyye’leri*, İbn Seyyidünnâs’ın *‘Uyûnü’l-Eser fî Fünûni’l-Megâzî ve’s-Şemâ’il ve’s-Siyer’i*, Moğultay b. Kılıç’ın *el-İşâre ilâ Sîreti’l-Mustafâ’sı*, İzzeddin İbn Cemâa’nın *el-Muhtasarü’l-Kebîr fî Sîreti’r-Resûl’ü*, İbn Kesîr’in *el-Fusûl fî Sîreti’r-Resûl* adlı eseri bu alanın en tanınmışlarıdır.²⁸ Siyer alanındaki bu gelişmeler siyer içinde veya siyer ile birlikte düşünülebilecek hilye, Muhammediye, mi’râciye, naat, mevlid, kısas-ı enbiyâ, kırk hadîs çevirileri gibi türlerin de ortaya çıkmasına, nazım ve nesir olarak çoğalmasına da vesile olmuştur.

²⁷ Mustafa Özkat, **Münîrî’nin Manzum Siyer-i Nebî’si (4-5. cilt) (İnceleme - Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 54-55.

²⁸ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 323.

Türklerde siyer yazıcılığı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar olan süreçte tarihten çok edebiyat alanında gelişmiş bir türdür. Özellikle de Hz. Muhammed'e duyulan saygı, muhabbet ve Hz. Muhammed'i gelecek nesillere tanıtmaya gayreti bu türün, edebiyat alanında gelişmesinde etkili olmuştur. Ayrıca siyer, Türk edebiyatında sadece kısas-ı enbiyâ, na't, mevlid gibi dinî-ahlâkî ve tasavvufî edebiyatın değil, edebiyatın bütün ürünlerinde etkili olmuş önemli bir kaynak niteliğindedir.

Klasik Türk edebiyatında siyer ilminin başlangıcı, Arap edebiyatından yapılan siyer tercümelemleri ile olmuştur. Daha sonraki süreçte tercüme eserlerin yanı sıra telif eserler oluşturulmuştur. Siyer yazıcılığında eserlerin telif-tercüme tarzında oluşturulması müellife, esas metne tamamen bağlı kalmak yerine kalemini ilhamının etkisine bırakarak duygularını bütün samimiyetiyle aktarma fırsatı tanımıştır. Bu da türün gelişmesinde ve yayılmasında oldukça etkili olmuştur.²⁹

Türklerin sosyal hayatında siyer ilminin önemli bir yeri vardır. Özellikle köy odalarında, tekkelerde, kışlalarda, padişah saraylarında kurulan sohbet meclislerinin vazgeçilmez konuları olan "Hz. Muhammed'in hayatı, savaşları, mu'cizeleri, Hz. Ali ve diğer halifelerin menkıbeleri, sahabelerin menkıbeleri, evliyâların menkıbeleri" gibi türler heyecanla ve zevkle uzun yıllar okunup dinlenmiş ve ilerleyen zaman içinde bu sohbetler yazıya geçirilerek kitaplaştırılmıştır. Türk edebiyatında siyer türündeki ilk eserler Arapça ve Farsça yazılan eserlerin Türkçeye tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur:

a) *Tercemetü'd-Darîr ve Takdimetü'z-Zahir: Kadı Mustafa b. Yusuf b. Ömer el-Erzenî'r- Rumî.*

Türk edebiyatında bilinen ilk Türkçe siyer kitabıdır. XV. yüzyılda yaşamış olan Erzurumlu Kadı Dârîr'in 1378 tarihinde Mısır'da kaleme aldığı eser, Ebu'l-Hasan Ahmed bin Abdullah el-Bekrî'nin *el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlîdi'n-Nebiyi'l-Muhtâr*³⁰ adlı eserinin tercümesidir. Darîr; İbn-i Hişam ve Vâkıdî'nin siyerlerini detaylı bir şekilde tetkik etmek sûretiyle bu eseri meydana getirmiştir. Eser, bu özelliği nedeniyle telif eser olarak da görülmektedir. Eserde mensur bölümler ağırlıkta olmakla birlikte yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır. Eser içerisinde bulunan 55 beyitlik ilk Türkçe mevlid-

²⁹ Mehmet Özdemir, Siyer Yazıcılığı Üzerine, **Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2007, <http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/109475>, (25.12.2017) s. 129-162.

³⁰ Ümran Ay, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebîsi Cilt.1 (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. XXV-XXVI.

i şerîf manzumesi, başta Süleymân Çelebi olmak üzere mevlid yazarlarına kaynaklık etmesi bakımından da önemlidir.³¹

Dârîr'in 6 cilt olan bu eserinin farklı kütüphanelerde 70 kadar nüshası bulunmaktadır. Mustafa Erkan, 1986 yılında hazırladığı doktora tezinde eserin 69 nüshasını tespit etmiş ve 56 nüshası üzerinde çalışmıştır.³² Ayrıca Yıldray Kaplan 2006 yılında yüksek lisans tezi olarak eser üzerinde çalışmıştır.³³

b) Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve: Bursalı Lâmiî Çelebi (öl.938/1532)

Abdurrahman Câmî'nin Farsça olarak telif ettiği aynı adlı eserinin, Lâmiî Çelebi tarafından yapılmış tercümesidir. Lâmiî, eserini oluştururken eklemelerde bulunmuştur. Eser H. 815/ M. 1509' da sade bir dil ile yazılmıştır. Eserin, basılmış olmasının yanı sıra pek çok nüshası vardır.³⁴

Câmî'nin eserinin Türk edebiyatındaki diğer bir tercümesi ise Ahîzâde Abdülhalim Efendi (Halîmî)'ye aittir. Eserin müellif hattı Süleymaniye Kütüphanesi, Nr. 4275'te kayıtlıdır.

c) Sîretü'n-Nebî Tercümesi (Sîret-i Resûlullah): Aydınlı Eyyûb b. Halîl (öl. H. 986/1578)

Sîret-i Resûlullah adıyla Türkçeye tercüme edilen ilk eserdir. İbn-i Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı esrinin mensur tercümesi olup içinde 71 beyit ihtiva etmektedir. Eserin mütercim hattıyla olan tek nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde, "TY. 2414" numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha üzerinde Massad Süveylim Ali el-Shaman

³¹ Yılmaz Top, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (6-7. Cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 18-21; Reyhan Çorak, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (2-3.cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 12-14; Fatımatüz Zehra Kamacı, **H. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s.8-12; Yıldray Kaplan, Erzurumlu **Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 25.

³² Mustafa Erkan, **Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1986, s. XIV-XV.

³³ Yıldray Kaplan, **Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 55.

³⁴ Hüseyin Kahraman, **Lâmiî Çelebi'nin Münşeâtı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2001, s. 11.

tarafından “*Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi*” adıyla doktora tezi (Ankara Ü.İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1982) hazırlanmıştır.³⁵

e) *Me' âlimü'l- Yakîn fî Sireti Seyyidi'l-Mürselîn: Abdü'l-Bâkî Mahmud (öl. H. 1008/M. 1600).*

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye* adlı eserinin XVI. yüzyılın önemli şâirlerinden Bâkî tarafından yapılan Türkçe tercümesidir. Bâkî, eserini meydana getirirken pek çok kaynaktan faydalanmıştır. Bu bakımdan Bâkî'nin tercümesi telif eser mahiyetindedir. Müellif nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Nr. 402'de kayıtlıdır. Eser, Necip Fazıl Kısakürek (Gönül Nimetleri, Sabah Neş., İstanbul, 1967) ve İhsan Uzungüngör (Mevâhib-i Ledünniyye, Semerkant Yay., İstanbul, 1972) tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır.³⁶

d) *Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi: Altıparmak Mehmed b.Mehmed (öl.1033/1623)*

Mu'în el-Miskîn'nin *Meâricü'n-Nübüvve* adlı eserinin “Altıparmak” lakabı ile bilinen Çıkrıkçızâde Mehmed tarafından yapılan Türkçe tercümesidir. Halk tarafından çok beğenilen eser, sade bir dille yazılmıştır. Eser, Turgut Ulusoy tarafından çalışılmıştır.³⁷

Yine diğer bir tercüme eser Celâlîzâde Mustafa Çelebi'nin *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî'si*,³⁸ Aydınli Eyyûb b. Halîl'in *Siretü'n-Nebî* adlı tercümesi, Veysîzâde Ahmed İznikî'nin *Tercüme-i Siyer-i Kâzerûnî'si*,³⁹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin IV. Murad'a ithaf ettiği *Tercüme-i Siyer-i*, Mütercim Âsım Efendi'nin *Tercüme-i Siyer-i Halebî* adlı eserini ve Ahmed Neylî'nin *el-Evfâ fî Tercemeti'l-Vefâ* adlı eserini bu grupta sayabiliriz.⁴⁰

Türk edebiyatında meydana getirilmiş müstakil siyerleri manzum ve mensur olarak ayırmak mümkündür.

³⁵ Mustafa Özkat, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (4-5. cilt) (İnceleme - Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 59-60.

³⁶ Mustafa Özkat, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (4-5. cilt) (İnceleme - Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 59-60.

³⁷ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 325

³⁸ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 325

³⁹ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 325.

⁴⁰ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 325.

Mensur Siyerler:

Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc: Veysî (Üveys b. Muhammed) (H.1037/1628)

17. yüzyılda süslü nesir türünün en önemli şahsiyetlerinden biri olan Veysî, “*Siyer-i Veysî*” olarak da bilinen *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* adlı eserini Mekkî ve Medenî olmak üzere iki cilt halinde kaleme almıştır. Veysî, eserinin ikinci cildi Medenî’yi Bedir savaşına kadar getirmesine rağmen tamamlamaya ömrü vefâ etmemiştir. Eser daha sonra gelen şâirlerin kaleme aldığı zeyillerle tamamlanmıştır. Sanatkârane bir nesirle yazılmış olan eser, devri için bile oldukça ağır bulunmuştur. Ancak buna rağmen Türkçe siyerler içinde çok beğenilmiş ve Nâbî, Nev’izâde Atâî, Tıflî Ahmed Çelebi gibi devrin önemli şâirler tarafından zeyilleri yazılmıştır. Eser üzerinde çalışma yapan “Nuran Öztürk’ün hazırladığı doktora tezinde, eserin çeşitli kütüphanelerde (Dârü'l-Kütübî'l-Mısrıyye, Nr. 55, Fâtih Nr. 4403; Mevlânâ Müzesi Nr. 1178, 1174, vd.) 150 kadar nüshası bulunduğu belirtilmektedir.”⁴¹

Manzum Siyerler:

a) Muhammediye: Yazıcıoğlu Mehmed (öl. H.855/M.1451)

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Yazıcıoğlu Mehmed’in *Muhammediye* adlı eseri yine kendisine ait olan *Megâribü'z-Zamân* adlı Arapça mensur eserinin Türkçe manzum çevirisidir. Eser 1449 tarihinde Gelibolu’da tamamlanmış ve dönemin Osmanlı Sultanı II. Murad’a sunulmuştur. Eser, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve tevhit duygularının ön plana çıkması bakımından bir na’t, münacat niteliğinde 9028 beyit olarak kaleme alınmıştır. Eserin içerdiği konular dikkate alındığında tam bir siyer özelliği taşımasına rağmen, diğer siyerlerde görülen tarih kitabı özelliği bu eserde yerini edebî, âşıkî, tasavvufî, dînî ve destânî özelliklere bırakmıştır. Üç bölüm olarak tertip edilen eserde; evrenin yaratılışı, cennet- cehennem, peygamberler, melekler, Hz. Muhammed’in hayatı, mucizeleri, savaşları, vefâtı, nasihatleri, kıyamet alametleri ve ahiret gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Eserin müellif nüshası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü Kütüphanesi’nde 431 numarada kayıtlıdır. Eser üzerinde Amil Çelebioğlu çalışma yapmıştır.⁴²

⁴¹ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 325.

⁴² Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 141.

b) *Siyer-i Nebî: Münîrî İbrahim Çelebi (öl. 927/1520-1521)*

16. yüzyıl şairlerinden Münîrî'nin *Siyer-i Nebî'si* mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup edebiyatımızda bilinen en hacimli eserdir. Yaklaşık 33 bin beyitlik eser, iki kitap, yedi cilt olarak düzenlenmiştir. Nüshası TSMK., Koğuşlar Kit., Nr. 994-995'te kayıtlıdır.⁴³ Eser; Ümran Ay, Yılmaz Top, Mustafa Özkat, Reyhan Çorak tarafından ayrı ayrı doktora tezi olarak çalışılmıştır.⁴⁴

c) *Siyer-i Nebî : Abdurrahman (?-?)*

Matbu nüshasına göre on beş bin beyit içermekte olan Abdurrahman'ın, *Siyerü'n-Nebî* adlı eseri mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış ve iki cilt olarak meydana getirilmiştir. Eserde, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışından başlanarak Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluğu, gençliği, evlenmesi, hicreti, mu'cizeleri, savaşları, vefâtı, hatta vefâtından sonra gelişen olaylar konu edilmiştir. Oldukça hacimli olan eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Konya Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi gibi pek çok kütüphanede yazma nüshası bulunmaktadır.⁴⁵

d) *Siyer-i Nebî /Şerâfet-nâme: İbrahim Hanîf Efendi (öl. 1217/1802)*

İstanbullu İbrahim Hanîf Efendi'nin mesnevi nazım şekli ile H. 1204'te manzum olarak nazmettiği siyeridir. Eser üç cilt olarak nazmedilmiş olmasına rağmen elimizde iki cildi mevcuttur. İbrahim Hanîf Efendi eserini *Veysi'nin Siyer-i Nebî'sinde* olduğu gibi, Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısım olarak ele almıştır. Eserde Hz. Muhammed'in nûru ve bu nûrun peygamberden peygambere intikâli, Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, mu'cizeleri, mi'râcı, Medine'ye hicreti, gazâları gibi konular ele alınmıştır. Eserin birinci cildi olan *Siyer-i Mekkî* üzerinde Sümeyye Yıldız 2011 yılında yüksek lisans tez çalışması yapmıştır.⁴⁶

⁴³ Mustafa Özkat, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (4-5. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 391.

⁴⁴ Yılmaz Top, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (6-7. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. VI.

⁴⁵ Ümran Ay, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (1. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 31-32.

⁴⁶ Sümeyye Yıldız, **İbrahim Hanîf'in Siyer-i Mekkî'si**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 23.

e) *Tuhfetü'l-İslâm (Kıtas-ı Enbiyâ, Siyer-i Muhammediye): Manastırlı Mehmed Rıfat (1851 - 1907)*

1890 yılında telif edilmiş olan *Tuhfetü'l-İslâm*, manzum-mensûr bir mukaddimeden sonra Kıtasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammedî olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Manastırlı Mehmed Rıfat; eserini, çocukların dîni bilgileri kolayca anlayabilmesi ve Hz. Peygamber'i tanıyabilmeleri için sade bir dil ile kaleme almıştır.⁴⁷ Tez çalışmamızın konusu olan bu eser hakkında ilerleyen bölümlerde detaylı bilgi verileceğinden burada çok fazla açıklamaya yer verilmemiştir.

Yukarıda adı geçen eserler dışında Abdullah Zâhidî'nin Manzum *Siyer-i Nebî'si*, Abdürrahim b. Hüseyin'in *Manzum Siyer* adlı eseri, Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *el-Fevâiyhun-Nebeviyye fî Siyeri'l-Mustafaviyye* adlı eseri, Mehmed Zühdü Efendi'nin *Nazmü's-Siyer'i*, Lutfullah Ahmed'in *Hayat-ı Hazret-i Muhammed* adlı eseri ve Abdullah Âtîf'in *Siyerü'n-Nebî'* adlı eserleri bu grupta sayılabilir.⁴⁸

⁴⁷ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 298-302.

⁴⁸ Mustafa Uzun, "Siyer ve Megâzî", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 324.

1. MANASTIRLI MEHMED RIFAT

Manastırlı Mehmed Rıfat, I. Meşrutiyet dönemi kültür hayatının kalem ve kılıç sahibi Türk aydınlarından biridir. Din, edebiyat, dil ve belagat, sosyoloji, medeniyet tarihi, matematik, genel kültür, mimarlık gibi birbirinden farklı geniş bir alanda çalışmalar yapmış, yüzün üzerinde eser kaleme almıştır. Bunların büyük çoğunluğunu da yayımlama imkânı bulmuştur. Mehmed Rıfat, Tanzimat döneminin yol açıcı aydınlarından biri olmasa da nitelikli eserleriyle belirli bir kaliteyi yakalamış ve dönemin aydınlarınca dikkate alınmış bir yazardır.

1.1. Hayatı

1851- 1907 yılları arasında yaşamış olan Mehmed Rıfat, Manastır'da doğmuştur. Mehmed Rıfat hakkındaki bilgilerin çoğu, kendi yazmış olduğu eserler ve yaşadığı dönemde iletişim kurduğu kişilerin hatıralarıyla sınırlı kalmıştır. Bu sebeple Mehmet Rıfat'ın hayatının ilk yıllarına ve çocukluk dönemine dair, öğrenim hayatına nerede başladığı, Manastır'dan İstanbul'a ne zaman geldiği ve Harbiye'ye ne zaman girdiği gibi bilgilere kaynaklarda yer verilmemiştir. Fakat Mehmed Rıfat'ın, askerliği bir meslek olarak seçmesinde babasının asker olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Mekteb-i Harbiye'den yüzbaşı rütbesi ile mezun olduktan sonra gayretli ve çalışkan kişiliği ile dönemin Mekteb-i Askeriye Nazırı Süleymân Paşa'nın ilgi ve alâkasını kazanan Mehmed Rıfat, Paşa tarafından, mezun olduğu okulda "Taksim-i Arazi ve İnşaat" hocalığı görevi ile vazifelendirilmiştir. Bu dönemde bir taraftan edebi ve mesleki kitap çalışmaları da yapmış olan Mehmed Rıfat, edebi alanda *Hikâyât-ı Müntahabe* ve mimarî alanında ders kitabı mahiyetinde *Fenn-i Mimarî* adlı eserleri kaleme almıştır. Ayrıca bu dönemde harbiye mezunları sivil okullarda da çalışabiliyordu. Mehmed Rıfat da bu geleneğe uyarak askeri okuldaki görevine devam ederken bir taraftan da Darüşşafaka gibi sivil okullarda görev almıştı.⁴⁹

1876 yılında Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesi hâdisesinde de Süleymân Paşa'nın isteği ile görev alan Mehmed Rıfat'ın, bu hâdiseden sonra rütbesinin binbaşılığa yükseldiği ve Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesiyle binbaşı rütbesi ile Kars Müdafaası'na katıldığı bilinmektedir. Ancak savaşta esir düşen Mehmed Rıfat, savaştan bir yıl sonra barış sağlanınca İstanbul'a dönebilmiştir. Bu arada Abdülaziz'in, tahttan

⁴⁹ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 12-27.

indirilmesinden birkaç gün sonra ikametgâhında ölü bulunmasıyla alakalı olarak başlatılan kovuşturma sonucunda Mehmed Rıfat'ın da olayda görev aldığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple esaretten kurtulup İstanbul'a dönen Mehmed Rıfat'ın İstanbul'da bulunması uygun görülmemekle dönemin Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid Han'ın isteği üzerine kaymakamlık vazifesi verilerek önce Şam vilayetine daha sonra da Halep'e tayin edilmiştir. Bu uzaklaştırma tayini Mehmed Rıfat için bir anlamda sürgündür. Zirâ, hayatının geri kalanında bir daha İstanbul'a dönemez ve son görev yeri olan Halep'te 1907'de vefât eder.⁵⁰

Mehmed Rıfat'ın hayatında üç isim önemli olmuştur. Bunlardan biri askerlik vazifesi boyunca hayran olduğu yukarıda anlattığımız bilgiler doğrultusunda mesleki yaşamını hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen Süleyman Paşa'dır. Bir diğeri Mehmed Rıfat'taki edebiyat tutkusunun ortaya çıkmasında etkili olan, dönemin önemli ismi Namık Kemal'dir. Kaynaklarda Mehmed Rıfat'ın bir dönem İbret gazetesinde "Bir Asker" takma adıyla ve kendi adıyla yazılar yazdığı ve bu hususta Namık Kemal'in teşvik edici bir vazife üstlendiği bilgisi yer almaktadır. Başlangıçta bir heves olarak adlandırabileceğimiz bu çalışmalar, Mehmed Rıfat'ın 1973-79 tarihleri arasında, Harbiye'den arkadaşı ve hayatında etkili isimlerden biri olan Hasan Bedrettin ile birlikte milli duyguların ön planda olduğu, kendi dünya görüşünü yansıttığı "Çanta" dergisini çıkarmasına da vesile olur.⁵¹

Mehmed Rıfat, Harbiye'den arkadaşı Hasan Bedrettin ile "Çanta" dergisinde telif ve Fransızca'dan çeviri şeklinde kaleme aldıkları bir dizi tiyatro eserini "Temaşa" adlı yazı dizisi ile yayımlamaya başlar. Fakat bu sırada Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasıyla Kars Müdafaası'nda görev alan Mehmed Rıfat, hem Mekteb-i Harbiye'deki hocalık görevine hem de yazı ve yayın faaliyetlerine ara vermek zorunda kalır. Mehmed Rıfat, savaştan sonra bir süre daha yazı ve yayın faaliyetlerini devam ettirse de hem derginin ilk dönemde olduğu kadar ses getirmemesi hem de İstanbul'dan uzaklaştırılması nedeniyle "Temaşa" dizisine çeviri bir eser olan "Vicdan" ve telif olan "Ahmet Yetim yahut Netice-i Sadakat" adlı tiyatro eserleri ile son verir. Mehmed Rıfat ve arkadaşı Hasan Bedrettin'in, yapmış

⁵⁰ Halit Güneş, **Mehmet Rıfat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 6-8.

⁵¹ Ahmet **Bozdoğan**, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 12-27.

oldukları bu yazı ve yayın faaliyetleriyle o dönem henüz kuruluş aşamasında olan Türk tiyatrosuna önemli katkı sağladıkları inkâr edilemez bir hakikattir.⁵²

I. Meşrutiyet dönemi kültür hayatının kalem ve kılıç sahibi Türk aydınlarından biri olan Mehmed Rıfat'ın İstanbul'dan Şam'a daha sonra da Halep'e tayin edilmesi mesleki kariyeri açısından olumsuz bir gelişme olsa da bu tayin onun dil ve edebiyat alanında kendini geliştirmesine vesile olmuştur. Bu bakımdan sürgün yıllarında kaleme aldığı "*Mecâmi'ü'l-Edeb*" 1308 (1891) isimli belâgat kitabı, yine bu yıllarda dîni içerikli "*Tuhfetü'l-İslâm*" 1314 (1897) dinî-tasavvufî içerikli "*Tazarru-nâme-i Sinan Paşa'dan Makalat-ı Müntahabe*" ve dinî-felsefî içerikli "*Cevâhir-i Caharyâr ve Emsâl-i Kibar*" isimli eserleri ile dil bilgisi ile ilgili "*Hace-i Lisan-ı Osmanî*" isimli eserlerini neşreder. Mehmed Rıfat, bunların yanı sıra din, sosyoloji, medeniyet tarihi, matematik, genel kültür, gibi birbirinden farklı geniş bir alanda pek çok çalışma yaparak yüzün üzerinde eser kaleme almıştır.

Öte yandan Mehmed Rıfat'ın eserlerine baktığımızda büyük çoğunluğunun dil ve edebiyat üzerine kaleme alınmış eserler olduğu görülmektedir. Mehmed Rıfat'ın, dil ve edebiyat hususundaki düşünce ve fikirlerini eserlerine yansıttığı aşikârdır. Bu bakımdan Mehmed Rıfat, Tanzimat ve I. Meşrutiyet döneminin yol açıcı aydınlarından biri olmasa da eserlerinde ortaya koymuş olduğu düşünce ve fikirleri ile etkili olmuş bir isimdir. Zirâ, bu hususta Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Ahmet Rasim, dönemin gençlerini fikri yönden geliştiren, okullarda evlerde yasaklanmasına rağmen, ellerden düşmeyen gazete ve dergileri sıralarken Mehmed Rıfat'ın "*Çanta*" dergisini de sayar. Bunun yanı sıra Servet-i Fünun döneminin önemli yazarlarından Halit Ziya'nın da Mehmed Rıfat'ın eserlerinden istifade ettiği yönündeki bilgiler, Mehmed Rıfat'ın eserleriyle belirli bir kaliteyi yakalamış olduğunun bir ispatı mahiyetindedir.⁵³

1.2.Eserleri

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Mehmet Rıfat, başlangıçta yazma ve yayınlama faaliyetlerine heves olarak başlamış, daha sonra "*Çanta*" dergisini çıkarmış ve bu dergide telif ve çoğu uyarlama olmak üzere pek çok piyes yayımlamıştır. Mehmed

⁵² Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 12-27.

⁵³ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s.12-27; Halit Güneş, **Mehmet Rıfat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 6-8.

Rıfat'ın tiyatroları daha çok aşk, evlilik, aile içi ilişkiler, vatan sevgisi, ölüm, din, kölelik gibi temalar üzerine kurulmuş eserlerdir. Bunlara şu eserleri örnek verebiliriz:

Görenek :

Mehmed Rıfat'ın, 1873-1874 tarihleri arasında Namık Kemal'in aynı adlı makalesinden esinlenerek ahlak dâhilinde bir şeyler yazma gayesi ile kaleme aldığı ilk tiyatro eseridir. Eserde göreneklerin toplumda baskı oluşturduğu tezi işlenmekle birlikte konu, kadınların giyim ve kuşam için yaptığı gereksiz harcamalarla sınırlı kalır.

Ya Şehittir Ya Gazi:

1874'te kaleme alınan eser, Namık Kemal'in "*Vatan Yahut Silistre*" adlı eserinin tesiriyle yazılmış bir piyestir. Vatan sevgisi aşılacak ve askerlik mesleğini sevdirmek amacıyla kaleme alınan eserde, savaş sonrası bir askerin kahraman olarak memleketine dönmesinin haklı gururu anlatılır. Kaynaklardan edinilen bigilere göre Mehmed Rıfat, ara ara yazdıklarını Namık Kemal'in değerlendirmesine sunmuştur. Bu eserde Namık Kemal'in görüşlerini beyan ettiği eserlerden biridir.⁵⁴

Hükm-i dil:

1874- 1875 tarihleri arasında yayımlanan eser, Ahmet Mithat Efendi'nin "*Letâif-i Rivayat*" adlı hikâye serisinde yer alan *Gönül* adlı hikâyenin, tiyatroya üç fasıl ve üç perde olarak uyarlanmış versiyonudur. Eserde evin kızı ile bahçıvanı arasında geçen aşk hikâyesi konu edilmektedir.⁵⁵

Pakdâmen:

1874'te Geneviève de Barabant efsanesinden ilham alınan eser, Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Afife Anjelik* adlı piyesi örnek alınarak tertip edilmiştir. Eserin, içerisinde yer alan şahısların isimleri dışında pek çok yönü ile Recâizâde'nin eserine olan benzerliği ile de dikkat çekmektedir.

⁵⁴ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 53

⁵⁵ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 58.

Hüsrev ve Şirin:

1874-1875 tarihleri arasında kaleme alındığı düşünülen eser, üç perdelik bir fasıl olarak tertip edilmiştir. Eserde Hüsrev ve Şirin'in aşkı konu edilmiştir.⁵⁶

Mehmed Rıfat'ın, bu telif eserlerin yanı sıra Hasan Bedrettin ile “*Temâşa*” dizisi altında iki cilt olarak yayımladığı ve hem telif hem de uyarlama olarak hazırladığı diğer piyesleri de şunlardır:

Hud'a ve Aşk, Kleopatra, Delile yahut Kanlı İntikam, Ebü'l-alâ yahut Mürüvvet, Antoni yahut İkmâl-i Nâmus, Ebü'l-fedâ, Nedâmet (Türk edebiyatında karakter komedisi türündeki ilk tiyatro eseridir.), Lâleruh, Kölemenler, Otello, Fakîre yahut Mükâfât-ı İffet, Karı İntikamı, Vicdan, Ahmed Yetim yahut Netîce-i Sadâkat.

Mehmed Rıfat'ın; evlilik, aşk ve vatan sevgisi teması ile kurguladığı hikâyelerinin toplandığı eserler ise şunlardır:

Sadakat:

1873-1874 tarihleri arasında Mehmed Rıfat'ın, izlemiş olduğu bir pandomimden etkilenerek kaleme aldığı eseridir. Fakat eserin olay örgüsü incelendiğinde *Pakdamen* adlı tiyatro oyununa olan benzerliği dikkat çekmektedir.⁵⁷

Gönüllü / Henüz On Altı Yaşında:

Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte *Ya Şehittir Ya Gazi* adlı oyun ile aynı tarihlerde kaleme alındığı düşünülmektedir. Eser, muhtar Ahmet Bey'in askerlikle alakalı düşüncelerinden esinlenerek kaleme alınmışsa da kişiler, mekân ve vak'a kurgusu bakımından *Ya Şehittir Ya Gazi* adlı piyesin hikâyeye uyarlaması olarak kabul edilir. Bunların yanı sıra yazar bir de *Hikâyât-ı Müntehabe* adıyla bir hikâye antolojisi hazırlamıştır. Eserin yirmi beş yılda on beş baskısı yapılmıştır.⁵⁸

Yine Mehmed Rıfat'ın hayatına dair verdiğimiz bilgilerde de belirttiğimiz gibi pek çok alanda eser kaleme alan müellifin külliyâtında özellikle dil bilgisi ve edebiyat üzerine yazdığı eserler önemli yer tutmaktadır. Bunlar:

⁵⁶ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 62.

⁵⁷ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 196.

⁵⁸ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 200.

Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniyye:

1303 (1885-86) yılları arasında kaleme alınan eser, Mahmut Bey matbaasında basılmıştır. Eser, Mehmed Rıfat'ın hem dil bilgisi ve edebiyat konularını bir bütün olarak ele alması hem de dil ve edebiyat sahasında yaptığı ilk çalışması olması bakımından önemlidir. *İlm-i Sarf-ı Osmanî, Nahv-i Osmanî, Belagat-ı Osmanî, Nazım ve Nesir* olmak üzere dört ciltten oluşan eserin iki cildinde dil bilgisi ile alakalı konulara, geri kalan iki cildinde ise edebiyatla alakalı konulara yer verilmiştir.⁵⁹ “Eserin özellikle dil bilgisi bölümünde Osmanlı dilinin Arapça, Farsça ve Türkçe unsurlardan meydana gelmekle beraber esas yapının Türkçe olduğuna dikkat çekilir. Ayrıca eserde Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça unsurlar da incelenmiş olmakla beraber müellif, eserinde Osmanlı dilinin gramer yapısını İstanbul Türkçesine dayandırdığını da belirtmiştir.”⁶⁰

Kavâid-i İlm-i İnşâ

1890-1891 tarihleri arasında *Usûl-i İnşâ, Fünun-ı İnşâ* olmak üzere iki bölüm olarak tertip edilen eser Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Eser, içerisinde hem inşa ilmi üzerine teorik bilgiler hem de bunlarla alakalı örnek metinler barındıran bir inşa kitabı olma özelliği taşımaktadır.⁶¹

Birinci Bölüm Usûl-i İnşâ: Eserin bu bölümü kendi içinde: Mevadd-ı İlmi İnşâ, Havas-ı İnşâ, Tabaka-i İnşâ, Tahsin-i İnşâ olmak üzere dört başlık olarak tertip edilmiştir. Bu eserde inşaada cümle yapısı ve ifade tarzı gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm Fünun-ı İnşâ: Eserin ikinci bölümü ise kendi içinde: Fenn-i Evvel: Emsal, Fenn-i Sanî: Tavsif, Fenn-i Salis: Münazara, Fenn-i Rabi: Rivayat, Fenn-i Hamis: Tarih, Fenn-i Sadis: Mükâtebe olmak üzere altı başlık altında tertip edilmiştir. Eserin bu bölümünde de inşa türleri üzerinde durulmuştur.

⁵⁹ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 13-47.

⁶⁰ Âlim Kahraman, “Mehmed Rıfat (Manastırlı)”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, C. 28, s. 520.

⁶¹ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 258.

Mecamiü'l Edeb:

İlm-i Belâgat, Usûl-i Şiir, Usûl-i İfade olmak üzere üç cilt olarak tertip edilmiş olan eser, devrinde bulunan belâgat kitapları arasında klasik belâgat ilmini bütün yönleri ile ele alması bakımından önemlidir.⁶²

Birinci Cilt İlm-i Belâgat: İlm-i Belâgat kendi içinde: *Usûl-i Fesâhat* (1891), *İlm-i Meânî* (1891), *İlm-i Beyân* (1897-1898), *İlm-i Bedî* (1891) isimleri altında dört ayrı kitap olarak tertip edilmiştir.

İkinci Cilt Usul-i Şiir: Usûl-i Şiir ise kendi içinde: *İlm-i Arûz* (1897-1898), *Fenn-i Kâfiye* (1899-1900), *Aksâm-ı Şiir* (1891) isimleri altında üç ayrı kitap olarak tertip edilmiştir.

Üçüncü Cilt Usul-i İfade: Eserin bu cildi de kendi içinde: *Ahvâl-i Tahrîr* (1891), *Usûl-i Kitâbet ve Hitâbet* (1899-1900), *Usûl-i Tenkîd* (1891) isimleri altında üç farklı kitap olarak tertip edilmiştir.

Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre; müellifin, eseri tertip etme sürecinde döneminde yer alan Arapça, Farsça ve Türkçe belli başlı belâgat kitaplarının yanı sıra yine döneminde bulunan muteber divanlar ve makbul münşeatlardan faydalanmış olması onun kıymetini daha da arttırmaktadır. Yazar, eserinin yazılış sebebini; Nâmık Kemal'in "Lisan" adlı makalesinden alınan Osmanlı Türkçesinin "üç iklim-i cesîmin mahsûl-i tabîatı olduğu" fikrine dayanarak Osmanlı belâgatının da Arap ve Fars belâgatlarına bağlı olması gerektiği şeklinde açıklamaktadır.

Mufassal Nahv-i Osmanî:

Eserin üzerinde yazılış tarihi verilmemişse de 1890-1891 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu eser, *Külliyat-i Kavaid-i Osmanî'nin* içinde yer alan Nahv-i Osmanî olarak adlandırılan ikinci cildine hem içerik hem de hacim bakımından benzerlik göstermektedir⁶³

⁶² Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rifat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 232-258.

⁶³ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rifat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 279.

Mükemmel Osmanlı Sarfı:

1892- 1893 tarihlerinde Kasbar Matbaası'nda basılan eser, Mehmed Rıfat'ın dil bilgisi alanında hazırlamış olduğu üçüncü eserdir. Ayrıca eser, *Mufasssal Nahv-i Osmanî* gibi bir dil bilgisi ders kitabı olarak tertip edilmiştir.⁶⁴

Hâce-i Lisân-ı Osmanî:

1893- 1894 tarihleri arasında Kasbar Matbaası'nda basılan eser, Mehmed Rıfat'ın dil bilgisi sahasında kaleme aldığı son eserdir. Bu eser Müfredat ve Mürekkebat olmak üzere iki cilt olarak tertip edilmiştir.

Müfredat kendi içinde: Mukaddimat-ı Mühimme, İlm-i Saf-ı Türkî, İlm-i Saf-ı Arabî- İlm-i Saf-ı Farisî ve Tatbikat-ı Müfredat olmak üzere beş bölüm olarak tertip edilmiştir.

Mürekkebat ise kendi içinde: Nahv-ı Türkî, Nahv-ı Arabî, Nahv-ı Farisî ve Tatbikat-ı Mürekkebat olmak üzere dört bölüm olarak tertip edilmiştir.⁶⁵

Yazar; tiyatro, hikâye, dil bilgisi ve edebiyat ve dinî muhtevalı eserlerin yanı sıra medeniyet ve kültür tarihiyle alakalı şu eserleri kaleme almıştır:

Usûl-i Bedâyi (1884-1885)

Hane (1885-1886)

Menakıb-ı Tabiyyat (1386-1387)

Kamusu'l-Bedâyi (1895-1897) (Bir ansiklopedi çalışmasıdır. Musavver Ma'lûmât dergisinde tefrika edilen eserde “barut” kelimesine kadar gelinebilmiştir.)⁶⁶

Askerlikle ilgili ders kitabı olarak kaleme aldığı eserler:

Mecelle-i Hendese (1879)

Delâil-i Askeriye (1879)

Kavaid-i Esasiye-i Harbiye (1881)

Süllem-i Rıfat (1880-1881)

Taburun sevki ve Muharebesi (1916-1917)

Mehmed Rıfat'ın diğer alanlarda olduğu gibi dinî muhtevaya sahip eserleri de bulunmaktadır. Bunlar:

⁶⁴ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 280.

⁶⁵ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 283-290.

⁶⁶ Âlim Kahraman, “Mehmed Rıfat (Manastırlı)”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, C. 28, s. 520.

Manzum İlm-i Hal:

1895-1896 tarihleri arasında İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda basılan eser, başlangıçta çalışma konumuz olan *Tuhfetü'l-İslâm*'ın içinde bir bölüm iken daha sonra müstakil olarak yayımlanmıştır. Eser, temel dinî bilgileri içeren bir el kitabı mahiyetindedir. Yazarın, eseri telif etmekteki maksadı, çocukların dinî bilgileri kolayca öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Başlıksız olarak kaleme alınan eser, Mukaddime, Şurut-ı İman, Marifetullah, Melekler, Kitaplar Peygamberler, Kader, Ahiret, Babülamel, Evamir ve Nevahi, İslâm'ın Binası, Salât, Namaz'ın Farzları, Guslün Farzları, Savm, Hac ve Zekât, Furuzat-ı Saire, Vacibat, Sünen-i Saniye, Haram, Tetimme olmak üzere yirmi iki bölüm olarak tertip edilmiştir.⁶⁷

Tazarru-nâme-i Sinan Paşa'dan Malâkât-ı Müntehabe:

1891'de Şam Suriye vilayet matbaasında basılan eser, XV. yüzyılın önemli yazarlarından Sinan Paşa'nın felsefî, dinî, ahlakî konularda manzum-mensur olarak kaleme aldığı Tazarru-nâme adlı eserinin Mehmed Rıfat'ın elinde bulunan nüshasından seçtiği parçalara tanıtım yazıları ekleyerek oluşturduğu bir eserdir.⁶⁸

Yazarın dinî muhtevalı diğer bir eseri de üzerinde çalıştığımız *Tuhfetü'l-İslâm*'dır. Eser, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde tanıtılacağı için burada yer vermeyeceğiz. Bu eserlerin yanı sıra yazarın basılmamış, otuz bir kadar eserinin olduğu da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Bu hususta Ahmet Bozdoğan'ın Mehmed Rıfat'ın bütün eserleri üzerine hazırlamış olduğu doktora tezi çalışmasından faydalanılabilir.⁶⁹

1.2.1. Mehmet Rıfat'ın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mehmed Rıfat'ın yazmış olduğu eserler üzerine zaman zaman akademik sahada çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri çalışmamız boyunca da faydalanmış olduğumuz kaynaklar arasında yer alan Ahmet BOZDOĞAN tarafından Hacettepe Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında hazırlanan: "*Manastırlı Mehmet Rıfat ve Eserleri*

⁶⁷ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 294; Âlim Kahraman, "Mehmed Rıfat (Manastırlı)", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1993, C. 28, s. 520.

⁶⁸ **Ahmet Bozdoğan, Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. XII-XVI.

⁶⁹ Ahmet Bozdoğan, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 302.

Üzerine Bir İnceleme” adlı doktora tezidir. Yapılan bu doktora çalışmasında Mehmet Rifat’ın hayatı ve eserleri üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bir diğer çalışma Halit GÜNEŞ tarafından Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında hazırlanan: “*Mehmet Rifat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)*”⁷⁰ adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada mukaddime kısmından sonra Mehmed Rifat’ın, eserini hazırlarken faydalandığı kişiler ve eserler hakkında bilgi verilmiştir. Arkasından ilm-i belâgatın tanımı yapılmıştır. Daha sonra birinci ciltte yer alan usûl-i fesâhat, ilm-i maânî ve ilm-i beyân, ilm-i bedî‘ konularının işlendiği kitaplar oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. *Mecâmiü'l-Edeb* üzerinde yapılan diğer bir çalışma da Fatma SAR tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında hazırlanan: “*Mecâmiü'l-Edeb Adlı Eserin Bazı Açılardan Tahlili*” adlı yüksek lisans tezidir. Eser erişime engelli olduğundan çalışma içeriği ve yöntemi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Bir başka çalışma Yasemin DİNÇ tarafından Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında hazırlanan: *Mecâmiü'l-Edeb'in Şiirde Âhenk Kavramı Açısından İncelenmesi*,⁷¹ adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada genel olarak nazâriyat kitapları tanıtılmakla birlikte, eserin içinde geçen, Mehmed Rifat’ın faydalandığı kaynaklar bibliyografyası da verilerek şiir üzerine durulmuştur. Eserde temel kavramlar; nazım, şiir, nesir, mensûr şiir, şiirde âhenk unsurları, ritm, armoni gibi konular ele alınarak eserin diğer 2-3 ve 4. ciltleri üzerinde durulmuştur. Birinci cildin ise yalnızca mukaddime bölümünden faydalanılmıştır.

Mehmet Rifat’ın eserleri üzerine yapılan bir diğer çalışma da Esra ONUR tarafından hazırlanan “*Mecâmiü'l-Edeb*” Adlı Eserin Fesahat Kısmı”⁷² adlı makaledir ki bu makalede Mecâmiü'l-Edeb isimli eserin birinci kitabı olan “Usûl-i Fesâhat” tanıtılmıştır. Yine Ahmet BOZDOĞAN’ın “*Manastırlı Mehmet Rifat’ın Dünya Görüşününün Aynası “Çanta”*” adlı makalesi ile Zeynep GÜNGÖR’ün “*Manastırlı Mehmet Rifat’ın Tuhfetü'l-İslâm’ı*” adlı makalesi de Mehmed Rifat’ın eserleri üzerine yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.⁷³

⁷⁰ Halit Güneş, **Mehmet Rifat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. II-IV.

⁷¹ Yasemin Dinç, “**Mecâmiü'l-Edeb'in Şiirde Âhenk Kavramı Açısından İncelenmesi**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994. s. I-II.

⁷² Esra Onur, Manastırlı Mehmet Rifat’ın “Mecâmiü'l-Edeb” Adlı Eserinin Fesahat Kısmı, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, 2007<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/onuresra.pdf> (10.11.2017) s. 422-426.

⁷³ Zeynep Güngör, Manastırlı Mehmet Rifat’ın Tuhfetü'l-İslâm’ı, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, <http://dergipark.gov.tr/buefd>, (02.01.2018) s.73-88.

2. TUHFETÜ'L-İSLÂM

Tuhfetü'l-İslâm, mesnevi nazım şekli ile yazılmış, toplam 696 beyitten oluşan 66 sayfalık manzum bir eserdir. *Tuhfetü'l-İslâm*'ın muhteva özelliklerine baktığımızda yazarın, eserini üç bölüm olarak düzenlediği görülmektedir.

2.1. Eserin Muhtevası

Tuhfetü'l-İslâm, kısa bir girişin ardından kısasü'l-enbiyâ ve siyer-i nebi olmak üzere iki ana bölümden oluşan bir eserdir. Eserin giriş bölümü 16 beyitlik kısa bir kasideden oluşmaktadır. Kaside de Allah'a hamd ü senalar, Hz. Muhammed'e salat ve selam, devrin padişahı II. Abdülhamid'e övgü ve duadan sonra eserin ona ithaf edildiği bilgisi verilir. Daha sonra altı beyit ve kısa bir nesir bölümünde telif sebebinin izah edilmesi ile giriş bölümü son bulur. Arkasından Kısasü'l-Enbiyâ bölümüne geçilir.

Eserin bu bölümünde Hz. Âdem'den başlanılarak sırasıyla Şîd, İdris, Nuh, Hud, Lût, Yunus, Şuayb ve Salih peygamberleri ayrı birer başlık altında: İbrahim-İsmail-İshak, Eyyüb-Zülkifl, Yakûp-Yûsuf, Musa-Harun, Yûşa-İşmoil, Dâvûd-Süleymân, İlyas-Elyesâ, Eş'iyâ-Ermiyâ-Danyâl-Aziz, Zekeriyâ-Yahyâ- İsâ peygamberler aynı başlık altında ve son olarak Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) ayrı bir başlıkla ele alınır. Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerle birlikte toplam 32 peygamberin on sekiz alt başlık altında 377 beyit olarak nazm edilen kıssaları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Akabinde de "Siyer-i Muhammediyye'ye geçilmiştir.

Hz. Muhammed'in hayatını konu alan Siyer-i Muhammediyye bölümünde 378 beyitten itibaren sekiz başlık altında yer alan bütün konular ayrıntılı bilgi verilmeden genel hatlarıyla ele alınmıştır.

2.1.1. Kısasü'l-Enbiyâ

Peygamberlerin hikâyeleri (Kısasü'l-Enbiyâ), İslâmiyet'in ilk asırlarından beri anlatılan ve büyük bir rağbet gören konulardan biri olmuştur. Başta Kur'ân, hadîs ve diğer kutsal kitapların karşılaştırılmasıyla yazılan kısasü'l-enbiyâlarda peygamberlerin ibret verici hikâye ve menkıbeleri yine âyetler, hadîsler ve Kur'ân tefsirleri ile örtüşür bir şekilde anlatılmaktadır.

Mehmed Rıfat, eserinin kısasü'l-enbiyâ bölümünü mesnevi nazım şekliyle ve aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezni ile kaleme almıştır. On sekiz bölüm şeklinde düzenlenmiş olan kısasü'l-enbiyâ bölümünde yer alan başlıklar ve beyit sayıları şöyledir:

1. Âdem Aleyhisselâm (s. 4-6), 21 beyit
2. Şîit ve İdrîs Aleyhimâ es-Selâm(s. 6-7), 8 beyit
3. Nûh Aleyhisselâm (s. 7-9), 23 beyit
4. Hûd Aleyhisselâm (s. 9-10), 9 beyit
5. Sâlih Aleyhisselâm (s. 10-11), 13 beyit
6. İbrâhim ve İshak ve İsmâil Aleyhimüsselâm (s. 11-14), 31 beyit
7. Lût Aleyhisselâm (s. 14-15,) 7 beyit
8. Eyüb ve Zülkifl Aleyhimâ es-Selâm (s. 15-16), 13 beyit
9. Şuayp Aleyhisselâm (s. 16-17), 9 beyit
10. Yakûp ve Yusuf Aleyhimâ es-Selâm (s. 17-22), 64 beyit
11. Musa ve Harun Alehisselâm (s. 23-27), 56 beyit
12. Yûşa ve İşmoil Aleyhimâ es-Selâm (s. 28), 8 beyit
13. Dâvud ve Süleymân Aleyhimâ es-Selâm (s. 28-30), 17 beyit
14. İlyas ve Elyesa Aleyhimâ es-Selâm (s. 30-31), 17 beyit
15. Yunus Aleyhisselâm (s. 31-33), 19 beyit
16. Eş'iyâ ve Ermiyâ ve Dânyâl ve Üzeyir Aleyhimüsselâm (s. 33-35), 19 beyit
17. Zekeriyâ ve Yahyâ ve İsâ Aleyhimüsselâm (s. 35-38), 34 beyit
18. Hâtemü'l Enbiyâ Muhammed Mustafa Sallallâhu Aleyhi ve Sellem (s. 38-39), 9 beyit

Eserin kısasü'l-enbiyâ bölümü ufak tefek farklılıklara rağmen gerek hacim bakımından gerekse kıssalarda kullanılan sözcük kadrosu bakımında Ahmet Cevdet Paşa'nın "*Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*" adlı eseri ile benzerlik göstermektedir. İki eser arasında bulunan bu benzerliğin asıl nedeni, peygamber kıssalarının Kur'an'a dayandırılmasından ileri gelmektedir. Tamamı 377 beyitten oluşan bölümün muhtevasında kıssaların adı ve sıralanışı bakımından kısasü'l-enbiyâ geleneğine uyulmak sûretiyle Hz. Âdem Aleyhisselâm'ın kıssasından başlanılmıştır.

2.1.1.1. Âdem Aleyhisselâm

Semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamberdir. İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle "Ebü'l-Beşer" olarak zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de de Allah'ın seçkin saydığı kişiler arasında sayılmış olması hasebiyle "Safiyullah" ismiyle anılmaktadır.

Kâinatı yoktan var eden, ilim ve kudret sahibi olan Allah,⁷⁴ Hz. Âdem'i topraktan yarattı ve ona ruhundan üfleyip cismine can vermiştir.⁷⁵ Allah'ın, yeryüzündeki halifem dediği Hz. Âdem'e bütün meleklerin secde etmesini istemesi üzerine bütün melekler secde etmiş fakat "İblis" (Ezâzil) adındaki melek Âdem'i kıskandığı için secde etmemiştir. İblis, bu isyanı nedeniyle huzurdan kovulan anlamına gelen "Şeytan" ismi ile adlandırılmıştır. Bakara sûresinin 34. âyetinde⁷⁶ de bu husustan bahsedilmiştir. O günden sonra da Şeytan, Hz. Âdem'e düşman olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in A'râf suresi 189. âyetinde⁷⁷ de işaret edildiği gibi Hz. Havva, Hz. Âdem'e eş olunması için yaratılmıştır. Cennette Allah'ın sayısız nimetlerine ve lütuflarına mazhar olan Âdem ile Havva, Şeytan'ın hilesine aldanmış ve Allah'ın yasakladığı ağacın meyvesinden yemeleri üzerine cennetten kovularak yeryüzüne indirilmişlerdir. Allah Hz. Âdem'i bir yere Hz. Havva'yı başka bir yere indirmiştir. Hatasını idrak eden Hz. Âdem, Allah'ın kendisini affetmesi için yıllarca niyaz etmiştir. Du'ası kabul olan Hz. Âdem affedilmiş ve kendisine Mekke'ye gitmesi hususunda vahiy gelmiştir. Bunun üzerine Mekke'ye giden Hz. Âdem, orada Hz. Havva ile buluşmuştur. Bundan sonra yeryüzünde hayat süren Hz. Âdem ve Havva'nın pek çok çocuğu olmuştur. Kendi kavmine peygamber olarak görevlendirilen Hz. Âdem'e Allah'ın dînini tebliğ etmesi için on suhuf indirilmiştir. Rivayete göre Hz. Âdem, dokuz yüz yıldan daha fazla ömür sürerek kavmine rehber olmuştur.

Âdem peygamberin kıssasından gerek dîni edebiyatta gerekse de din dışı edebiyatta büyük ölçüde faydalanılmıştır. Şâirler eserlerinde; Hz. Âdem'in "çamurdan yaratılışı, kendisine ruh üflenmeden önce âb u gil içinde beklemesi, ruh üflenmesi, meleklerin kendisine secde etmesi, Ezâzil'in secde etmemesi ve Âdem'e düşman olması, Ezâzil'in "kovulmuş şeytan" olarak adlandırılması, yasak meyveyi yemesi vb. ile tenasüpler kurmuştur. Hz. Âdem; acz ve kudreti birlikte taşıyan Âdem (insan), adem (yokluk) ve "dem" ile de özellikle klasik şiirde cinas sanatına konu olmuştur. Yine edebiyatta Hz. Âdem, devriyelerin de önemli konularından olmuştur. Ayrıca sevgilinin

⁷⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/117.

⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Âli İmrân, 3/ 53.

⁷⁶ "Hani meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise şiddetle kaçınmış, büyüklük taslamıştı ve kâfirlerden olmuştu."

⁷⁷ "Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler."

Âdem'e rakibin de Şeytan'a benzetilmesi husûsu ile de klasik şiirde teşbih sanatının önemli malzemelerinden olmuştur.⁷⁸

2.1.1.2. Şît ve İdrîs Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında Nûr-ı Muhammedî'yi taşımaya mazhar olan Hz. Şît ve Hz. İdrîs peygamberler hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Şît Alehisselâm

Hz. Âdem'in evlatlarındandır. İslâmî kaynaklarda Hz. Muhammed'in nûrunu taşıması ve soyunu devam ettirmesi hasebiyle bahsedilmiştir. Rivayete göre Hz. Şît, Hz. Âdem'e ölen oğlu Hâbil karşılığında Allah'ın bir armağanı olarak bahşedilmiştir. Taberî, eserinde Şît isminin Süryânîce olduğunu ve "Tanrı'nın bağışı" anlamına geldiğini kaydetmiştir.⁷⁹ Taberî'den edinilen bu bilgi, yukarda vermiş olduğumuz rivayeti doğrular niteliktedir.

Öte yandan Hz. Şît, Âdem'in çocuklarının üçüncüsü olup sima olarak kendine en çok benzeyenidir. Hz. Şît, Nûr-ı Muhammedî'nin kendisine intikâl etmesiyle babası Hz. Âdem'den sonra kavmine peygamber olarak gönderilmiş ve dîni tebliğ etmesi için kendisine elli suhuf verilmiştir. Hz. Şît, Kâbe'yi taştan yapan ilk kişidir ve o da babası Hz. Âdem gibi uzun yıllar yaşamıştır.

İdrîs Alehisselâm

Şît peygamberden sonra Nûr-ı Muhammedî Hz. İdrîs'e intikâl etmiştir. Hz. İdrîs'in adı Kur'an'da (Meryem 19/ 56-57 ve Enbiyâ 21/ 85-86.) iki yerde geçmektedir. Hadîslerde ise Hz. İdrîs'ten sadece mi'râc hâdisesi dolayısıyla bahsedilmiştir. Bazı kaynaklarda bulunan rivayetlere göre Hz. Peygamber onunla mi'râc gecesinde ikinci kat semâda veya dördüncü kat semâda karşılaşmıştır. Bu karşılaşma esnasında Hz. Muhammed, Hz. Cebrâil'e "Bu kim?" diye sormuş, o da "İdrîs peygamberdir. Ona selam ver" diye cevap vermiş, Hz. Muhammed de İdrîs peygambere selam vermiştir."⁸⁰

⁷⁸ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Âdem", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 6-7; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 1/30-64.

⁷⁹ Şinasi Gündüz, "Şît", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 39, s. 215.

⁸⁰ Ömer Faruk Harman, "İdrîs", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 21, s. 478.

İslâmî kaynaklarda Hz. Muhammed'in soyundan bahsedilirken Hz. İdrîs'in adı Uhnûh olarak geçmektedir. Kâbil oğullarından azgın bir kavme peygamber olarak gönderilen Hz. İdrîs'e otuz suhuf indirilmiştir. İslâmî kaynaklarda yer alan rivayetlere göre Hz. İdrîs, kalemle yazı yazan ilk insandır. Yine insanlar, hayvan derilerini elbise olarak giyerken Hz. İdrîs, elbise dikip giyen ilk kişidir. Hz. İdrîs, yıldız ilmine vakıf bir nebidir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Meryem sûresi 56. âyette de belirtildiği üzere Hz. İdrîs üç yüz altmış beş yaşında iken göğe yükseltilmiştir.⁸¹

2.1.1.3. Nûh Aleyhisselâm

Hz. Nûh, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîslerde diğer peygamberlere oranla geniş bir şekilde tanıtılan ve "ulü'l-'azm"⁸² olarak isimlendirilen peygamberden biridir. Kur'an'da yirmi sekiz sûrede (Nûh, Kamer, Meryem, En'am, Hûd, Şuarâ, Şurâ, İsrâ, Furkan vb.)⁸³ hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci sûresi onun adını taşır ve sûrede baştan sona onun tevhîd mücadelesi anlatılır.⁸⁴ İncelemiş olduğumuz eserde ifade edildiği üzere, Hz. İdrîs göğe çekildikten sonra Âdemoğulları doğru yoldan ayrılıp putlara tapınmaya başlamıştı. Bu sapkın kavme peygamber olarak gönderilen Hz. Nûh, kavmini Cenab-ı Hakk'tan başkasına ibadet etmemeleri hususunda uyarılmış, sapkınlıklarında ısrarcı oldukları takdirde başlarına gelecek azabı kendilerine haber vermiştir.⁸⁵ Nûh Aleyhisselâm, uzun süre tevhîd mücadelesi vermiş ise de kendisine oğulları Sâm, Hâm, Yâfes ve onların hanımları bir de kavminden çok az kişi inanmıştır. Yoldan çıkmış, çok zalim, azgın olan kavmi ise Hz. Nûh'a inanmadıkları gibi ona mecnun

⁸¹ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "İdrîs", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 227.

⁸² Azim sâhipleri, karşılaştıkları büyük zorluklara rağmen peygamberlik görevlerini üstün bir azim ve kararlılıkla eksiksiz olarak yapmış bulunan peygamberler ; Hz. Nuh, Mûsâ, İsrâ, İbrâhim ve Hz. Muhammed için kullanılır. Kubbealtı Lugatı, "Ulü'l-'Azm", Kubbealtı Akademisi Vakfı Yay., İstanbul 2005, <http://lugatim.com/s/%C3%9CL%C3%9CLAZ%C4%B0M> (24/12/2017); Rukiye Yakıt Gürel, **On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-'Azm Peygamberler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015, s. 4-5.

⁸³ "Andolsun biz Nuh'u kendi kavmine (halkına bir elçi olarak) gönderdik. Dedi ki: 'Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım.'" **Kur'ân-ı Kerîm**, A'raf, 7/59; "Sizi uyarmak için aranızdan bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikir'in gelmesine mi şaşırдыңız? (Allah'ın) Nuh kavminden sonra sizi halifeler kıldığını ve sizin yaratılıştaki gelişiminizi arttırdığını (veya üstün kıldığını) hatırlayın. Öyleyse Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluş bulasınız." **Kur'ân-ı Kerîm**, A'raf, 7/69; "Ey Nuh," dediler "bizimle çekişip durdun, bu çekişmede ileri de gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bize vadettiğini getir (görelim)." **Kur'ân-ı Kerîm**, Hûd, 11/32; "İşte bunlar; kendilerine Allah'ın nimet verdiği peygamberlerdendir; Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte taşıdıklarımız (insan nesillerinden) İbrahim ve İsrail (Yakûp)'ın soyundan, doğru yola erdirdiklerimizden ve seçtiklerimizdendirler. Onlara Rahmanın âyetleri okunduğunda, ağlayarak secdeye kapanırlar." **Kur'ân-ı Kerîm**, Meryem, 19/58.

⁸⁴ Ömer Faruk Harman, "Nûh", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 33, s. 226.

⁸⁵ **Kur'ân-ı Kerîm**, Nûh, 71/1-4.

demiş, eza ceza edip onu yalancılıkla itham ederek başlarına geleceğini bildirdiği azabı bir an önce getirmesini isteyip kendilerince Hz. Nûh ile alay etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hâdisenin anlatıldığı âyetlerde mevcuttur.⁸⁶ Kavminden ümidi kesen Hz. Nûh, Rabb'ine: “Mümin olarak evime giren kadın ve erkekleri bağışla, kâfirlerden ise bir tek kişiyi yeryüzünde bırakma diye dua etmiştir.”⁸⁷ Hak Teâlâ, Hz. Nûh'un duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin Tûfân'la helâk edileceğini, kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek ondan bir gemi yapmasını istemiştir.⁸⁸

Geminin yapımı tamamlanınca Hz. Nûh, her hayvan türünden birer çift alır ve ona inananlarla birlikte gemiye biner. Daha sonra büyük bir Tûfân başlar ve inkârcılar helak olur. Bunlar arasında Hz. Nûh'un hanımı ve oğlu Yam da bulunmaktadır. Tûfân'dan sonra Nûh'un gemisinde olanların dışında insan kalmamış, hepsi helâk olmuştur. İslâmî kaynaklarda belirtildiğine göre bu hadîseden sonra nesl-i beşer Nûh'un zürriyetinden türemiştir. Bu nedenle Nûh Aleyhisselâm için, Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci babası manasında “Âdem-i Sâni” ifadesi de kullanılmaktadır. Müellif, kıssayı sonlandırırken Nûh'un oğlu Sâm'dan Arap, Rum milletlerinin, Hâm'dan zenci milletinin, Yâfes'ten ise Türk milletinin türediği bilgisini vermiştir. Bu bilginin aynısı Asım Köksal'ın “Peygamberler Tarihi”, Ahmet Cevdet Paşa'nın “Kıssas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ” adlı eserlerinde mevcut iken İslâm Ansiklopedisi'nde ise bu bilgi mevcut olmakla birlikte biraz farklılık arz etmektedir.⁸⁹

Türk edebiyatında da Nûh Tufânı çeşitli edebi sanatlara (teşbih, telmih vb.) malzeme olmuştur. Divan şiirinde gemi ve tufân birlikte anılır. Tufân, aşığın gözyaşlarına teşbih edilirken Hz. Nûh da bu Tufân içinde batmamaya çalışan aşığın kendisidir.⁹⁰

2.1.1.4. Hûd Aleyhisselâm

Hz. Hûd, Nûh Tufânı'ndan sonra “Âd” kavmine gönderilen takva sahibi, cömertlik, şefkât ve merhamet duygularıyla donatılmış bir peygamberdir. Âd kavmi hakkındaki malumat sınırlı olmakla birlikte elde bulunan bilgiler de Kur'ân'a dayanmaktadır.⁹¹ Kur'ân'ın verdiği bilgiye göre Nûh kavminden sonra onların yerine getirilen ve onlardan daha üstün kılınan Âd kavmi, Ahkaf'ta bir yerleşim kurmuştur. Muhteşem saraylar yapıp

⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Şûrâ 26/116; Hûd, 11/32.

⁸⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Nûh, 71/ 26-28.

⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Hûd, 11/36-39.

⁸⁹ Ömer Faruk Harman, “Yâfes”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, C. 43, s. 174-175.

⁹⁰ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Nûh”, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 361.

⁹¹ Kur'ân-ı Kerîm, A'raf, 7/65.

çokça mallara, sürülere ve eşsiz bağ (ünlü İrem bağları) ve bahçelere sahip olurlar. Bu nimetler arasında gurur ve kibre kapılan Âd kavmi, doğru yoldan ayrılarak putlara, yıldızlara tapınmaya başlayıp insanlara zulmederek azgınlık ve taşkınlıkta bulunmuşlardır. Bu husus Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde de anlatılmaktadır.⁹² Yine Hz. Hûd'un kavminden çok az kişi iman etmiş, büyük çoğunluğu ise Hz. Hûd'un nasihatlerine kulak asmayarak isyan edenlerden olmuşlardır. Bu azgınlıklarından dolayı Âd kavmi şiddetli bir yel ile helâk edilmiştir.

Kaynaklarda yer alan bir başka rivayete göre; Âd kavminin Şeddâd isimli hükümdarı pek çok yapılar, bentler inşa ettirmesi sonucunda kibre kapılıp tanrılık iddiasında bulunur. Bunun kanıtı olarak da “Bağ-ı İrem” olarak bilinen bir bahçe ve içine de muhteşem bir saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o kadar güzeldir ki her tarafı kıymetli taşlarla süslenmiştir. Şeddâd ise buranın cennetten daha güzel olduğunu iddia etmektedir. Sarayın yapımı bittikten sonra oraya gitmek için yola çıkan Şeddâd ve ordusu yolda helâk olur. İrem bağları ise önce aşırı kuraklık nedeniyle kurumuş, arkasından da şiddetli bir yel ile yok olup gitmiştir.⁹³

Klâsik Türk edebiyatında Hûd peygamberin kıssası; asi kavmi, İrem bağlarının (Bâğ-ı İrem) mutluluk verici rengârenk çiçekleri, ma'mûr ve gösterişli binaları, evleri, Şeddâd'ın cenneti taklit ederek yaptırdığı bahçesi; yalancı cennet, ma'mûr, abad olmuş bahçe, neşe saçan yer anlamlarındaki motifler üzerinden şiirlerde mazmun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴

2.1.1.5. Salih Aleyhisselâm

Kur'ân'ı Kerîm'in çeşitli sûrelerinde (Âraf/73, Hûd/61, Şuârâ/141, Neml/ 45 vd.) hakkında yirmi iki âyet bulunan Hz. Salih, Nûh Aleyhisselâm'ın oğlu Sâm'ın neslindedir. Şam ve Hicaz bölgeleri arasındaki Hicr bölgesinde bulunan Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.⁹⁵

İslâmî kaynaklarda ikinci Âd kavmi olarak nitelendirilen Semûd kavmi başlangıçta tevhid inancına sahipti ve Allah'ın birliğine, peygambere ve ahiret gününe inanıyordu. Buldukları topraklarda dağları oyarak yaptıkları muhteşem yapılarda bolluk ve zenginlik

⁹² Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet, 41/15; Şuarâ 26/128-130, 133-134.

⁹³ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, Sayfa: 1/117-122; Ömer Faruk Harman, “Hûd”. **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, C. 18, s. 279-281.

⁹⁴ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,” Hûd”, Kapı Yay., İstanbul 2011.

⁹⁵ Ahmet Güç, “Salih”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 36, s. 32-33; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 1/126-129.

içinde yaşayan Semûd kavmi, zamanla kibre kapılıp Âd kavmi gibi putlara tapınmaya başladı. Yüce Allah doğru yoldan sapan bu kavme Salih Aleyhisselâm'ı gönderdi. O da kavmine pek çok mu'cizeler gösterdi. Bunlardan biri de dağdan gebe bir deve peyda olması mucizesidir. Fakat içlerinden çok azı Hz. Salih'e inandı. Çoğu Allah'ı tanımayıp, sapıklıkta kaldıkları gibi inananlara eziyet etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine gökyüzünden gelen korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından şiddetli bir zelzele ile o muazzam yapıları evleri, şehirleri kendileriyle birlikte yerle yeksân olmuştur. Salih peygamber ise kendisine inananlarla birlikte Mekke'ye yerleşmiştir.⁹⁶ Mehmed Rıfat'ın eserinde vermiş olduğu bu bilgiler Kur'ân'da anlatılan Semûd kavmi kıssası ile örtüşmektedir.

2.1.1.6. İbrahim, İsmail ve İshak Aleyhimüsselâm

Bu başlık altında; Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak peygamberlerin, *Tühfetü'l-İslâm* 'ın Kıssasü'l-Enbiyâ bölümünde nazmedilen kıssaları doğrultusunda kısa bilgiler verilecek ve Klasik Türk şiirinde hangi yönleriyle anıldıkları hususlarına değinilecektir.

İbrahim Aleyhisselâm

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette bahsi geçen "ulü'l-'azm"⁹⁷ peygamberlerden olan Hz. İbrahim, Nûh peygamberin soyundan gelmektedir. İslâmi kaynaklarda babasının adı Âzer olarak geçmekte ve onun putperest olduğu bilgisi yer almaktadır.⁹⁸ Hz. İbrahim Bâbil'de putlara, yıldızlara tapınan bir kavme peygamber olarak gönderilmiş, fakat kavmi ona inanmamış ve onu yalanlamıştır.

Hız. İbrahim, kavminin tapındığı putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek üzere fırsat kollamaktadır. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırar.⁹⁹ Kavmi bayram şenliğinden döndüğünde durumu görüp Hz. İbrahim'i sorguya çeker. Hz. İbrahim, "Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun." diye cevap verir. Bu hâdise üzerine putperest Nemrut yönetimi, Hz. İbrahim'i ateşe atmak sûretiyle cezalandırmaya karar

⁹⁶ Kur'ân-ı Kerîm, A'râf, 7/78; Fussilet, 41/17; Kamer, 54/31.

⁹⁷ Azim ve sebat sahibi peygamberler; Allah'ın emirlerini gerçekleştirme hususunda en çok dikkat ve titizlik gösteren peygamberler anlamında bir terim. Bu terimle Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (a.s.) kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Ahkâf, 46/35; Ahzâb, 33/7; Şûrâ, 42/13 sûrelerinde yer alan âyetlerde bu hususa dikkat çekilmiştir.

⁹⁸ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 6/74.

⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Sâffât, 37/88-90.

verir. Büyük bir ateş yaktırır ve İbrahim’i bu ateşe attırır. Ancak Cenab-ı Hakk’ın, “*Ey ateş, İbrahim’e karşı serinlikli ve esenlikli ol!*”¹⁰⁰ emri üzerine ateş İbrahim’i yakmaz ve alan bir gül bahçesi olur. Bu hâdiseden sonra orada bulunan bazı müşrikler iman eder. Hz. İbrahim, kendisine inananlarla birlikte Allah’ın emri ile Şam’a hicret eder.

Hz. İbrahim’in yaşı ilerlemesine rağmen çocuğu olmamıştı. Bunun üzerine Sâra, cariyesi Hacer’i Hz. İbrahim’e hediye eder. Hz. İbrahim, Cenab-ı Hakk’a du’a eder ve sâlih bir evlât ister. Cenab-ı Hakk’ın hikmetiyle Hz. İbrahim, Hz. Hacer’den doğacak İsmail adında akıllı, iyi huylu bir erkek çocuk ile müjdelendir. Zamanla Sâra bu durum karşısında kıskançlık duyar ve üzüdür. Allah’ın inayeti ile Hz. İbrahim’in Sâra’dan da İshak adında bir oğlu olur. Hz. İbrahim; İsmail ve Hacer’i Sâra’nın isteği ile evden uzaklaştırır ve Mekke’ye yerleştirir. Hz. İsmail yürüyüp gezecek çağa gelince Hz. İbrahim’den, oğlunu kurban etmesi istenir. Hz. İbrahim, bu durumu oğluna bildirince Hz. İsmail, emredilene yapmasını söyler ve kendisinin emre boyun eğip sabredenlerden olacağını bildirir.¹⁰¹ Hz. İbrâhim, oğlunu kurban etmek için bıçağı boynuna vurur, fakat bıçak kesmez. Cenab-ı Hakk tarafından tâbi tutulduğu bu imtihanda başarılı olunca semâdan, Hz. İsmail’in yerine kurban edilmesi için bir koç gönderilir. Hz. İbrahim, Allah’ın emri ile koçu kurban edip Allah’a şükreder. Daha sonra yine Hakk’ın emri ile Hz. İbrahim ve İsmail birlikte Kâbe’yi yeniden inşa ederler.

Hz. İbrahim vefât edince yerine oğlu Hz. İshak, peygamber olarak tevhîdi tebliğ ile görevlendirilir. Mekke’de ise Hz. İsmail, Arap kavmine Hakk’ı tebliğ etmekle vazifelendirilmiştir.

Hz. İbrahim’in; yürüttüğü tevhîd mücadelesi, Allah’a teslimiyeti, azmi, sebatı, kararlılığı, zekâsı, sofrasının bereketi (Halil İbrahim sofrası), misafirperverliği, seyahatleri, aile hayatı ve bu konudaki tavsiyeleri dinî-ahlâkî, tasavvufî ve edebî eserlerde geniş yer bulmuş; özellikle tevhîd inancı tevhîdlere, dua ve niyazları münâcâtlara, kurbanla ilgili hâdiseler kurban bayramını anlatan ıydiyelere konu olmuş ve diğer birçok özelliği de ilâhi, devriye ve duraklara malzeme oluşturmuştur.¹⁰²

Öte yandan Divan Edebiyatında, Nemrûd’un zulmü dolayısıyla Hz. İbrahim’in mağarada büyütülüşü, akıyla Allâh’ı buluşu, Kâbe’deki putları kırması, cömertliği ve sofrasının bereketi, oğlu Hz. İsmail’i kurban etmeye niyetlenmesi, onunla birlikte Kâbe’yi onarması, mancınıkla ateşe atılması (mancınık-ateş), ateşin onu

¹⁰⁰ **Kur’ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/69.

¹⁰¹ **Kur’ân-ı Kerîm**, Sâffât, 37/102.

¹⁰² Ömer Faruk Harman, “İbrahim”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2000, C. 21, s. 272; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 1/141-202.

yakmaması (nâr-nur), düştüğü yerin cennet bahçelerinden bir gül bahçesi haline dönüşmesi ve oradan soğuk bir su kaynaması (âteş-âb), bir göl meydana gelmesi gibi motifler mazmunlar vasıtasıyla ortaya konmuş ve telmih, tenasüp, teşbih gibi edebi sanatlar yoluyla zikredilmiştir.¹⁰³

İsmail Aleyhisselâm

Kur'an'da adı geçen peygamberlerden olan Hz. İsmail, Hz. İbrahim peygamberin oğludur. İsmail adının aslının “*İşmavil*” olduğu, “*İsmâîn*” şeklinin de bulunduğu söylenen kelimenin Süryânîce olup “Allah'a itaatkâr” anlamına geldiği nakledilmekle birlikte bazı kaynaklara göre kelimenin aslı İbrânîce Yişmâ'êl'dir ve “Tanrı işitir” manasındadır.¹⁰⁴

Eserde İsmail Aleyhisselâm hakkındaki izahatlar Hz. İbrahim kıssası içinde anlatılmıştır. İsmail, babası Hz. İbrahim'in yaşlılık döneminde bir duası neticesinde dünyaya gelmiştir.¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de İsmail Aleyhisselâm'dan birçok yerde bahsedilmiştir. Adı açıkça zikredilmese de “Saffât sûresi 102-105”. âyetlerinde kurban edilmek istenmesi anlatılır. “İbrahim sûresi 37.” âyette babası ile birlikte Beytullâh'ı imar etmekle ve Beytullâh'ın temizliği ve bakımı ile vazifelendirildiği bildirilmekle birlikte onun da hidayete erdirilen ve üstün kılınan kullardan olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Manastırlı Mehmed Rifat, eserinde İsmail'in Mekkeli Arap kavmine peygamber olarak gönderilmesi ve insanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) Hz. İsmail'in soyundan geldiği hususuna değinmiştir.

H. İsmail, Divan şiirine de çeşitli mazmunlar, telmihler, teşbihler yoluyla konu olmuş peygamberlerdendir. Hz. İsmail, Türk şiirinde babasıyla birlikte Kâbe'yi inşa etmesi, kurban edilmesi ve zezem dolayısıyla sıklıkla anılmıştır. Yine Klâsik Türk şiirinde sevgilinin gözü için benzetmelerde de kullanılmıştır.¹⁰⁷

İshak Aleyhisselâm

Kur'an'da on yedi yerde adı geçen Hz. İshak Hz. İbrahim'in oğludur.¹⁰⁸ İshak doğduğunda Hz. İbrahim yüz yaşında hanımı Sâra doksan yaşında idi. İslâmî kaynaklarda

¹⁰³ Ömer Faruk Harman, “İbrahim”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2000, C. 2, s. 273.

¹⁰⁴ Ömer Faruk Harman, “İsmail”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2000, C. 23, s. 77; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, Sayfa:1/ 233-236.

¹⁰⁵ "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlât ver." **Kur'an-ı Kerim**, Saffât, 37/100.

¹⁰⁶ Ömer Faruk Harman, “İsmail”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2000, C. 23, s. 77.

¹⁰⁷ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “İsmail”, Kapı Yay., İstanbul 2011.

¹⁰⁸ **Kur'an-ı Kerim**, Saffat, 37/ 112 – 113.

H. İşhak'ın doğacağı müjdesini, Lt kavmini helak etmek iin gönderilen meleklerin vermiş olduğu bilgisi yer almaktadır.”¹⁰⁹

Öte yandan H. İşhak'ın soyundan H. Yakup, H. Yusuf peygamber olarak gönderilmiş olup bunların diğer adına da “İsrailoğuları” denilmiştir.¹¹⁰ İşhak peygamber, babasının veftından sonra kavmine peygamber olarak vazifelendirilmiştir.

2.1.1.7. Lt Aleyhisselm

Kur'n-ı Kerm'de adı geen peygamberlerdendir.¹¹¹ H. Lt, H. İbrahim'in kardeşi Harun'un oğludur ve H. İbrahim'in peygamberliğine ilk inanan kişidir. H. İbrahim'in Nemrut'un zulmünden kurtulmasından sonra şam'a hicret edenler arasında H. Lt da bulunmaktadır.¹¹² Cebril (a.s) tarafından kendisine Sedm ve civarına peygamber olarak gönderildiği bildirilmiştir.

Sedm bölgesinde küfür ve ahlaksızlıkta sınır tanımayan, her türlü kötülüğü yapan cinsi sapık bir topluluk türemişti.¹¹³ Kur'n-ı Kerm'de yer alan bilgilere göre Lt Aleyhisselm, gece gündüz bu kavme nasihatte bulunmuşsa da kar etmemişti.¹¹⁴ Bunun zerine H. Lt, onların işledikleri bu kötü amellerin vebalinden kendini kurtarması iin Allah'a dua eder, O'nun yardımını ister.¹¹⁵ H. Lt'un du'ası üzerine irkin amellerinde ısrarcı olan kavim helk olur.¹¹⁶

Türk edebiyatında H. Lt'un kıssası özellikle din-ahlk ve didaktik eserlerde yer almıştır. Bu eserlerde Lt peygamberin şahsi erdemleri, misafirperverliği, kavminin tehditlerine aldırmadan misafirlerini teslim etmemek iin direnmesi, karısının ihaneti, kavminin helk olması gibi konulara sıklıkla atıfta bulunulmuştur.

¹⁰⁹ Türkiye Gazetesi, **Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi I**, Türkiye Gazetesi Yay, İstanbul 2004, 345-350; Ömer Faruk Harman, “İşhak”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2000, C. 21, s. 521; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 1/ 239-241.

¹¹⁰ **Kur'n-ı Kerm**, En'm, 6/84.

¹¹¹ **Kur'n-ı Kerm**, En'm, 6/86.

¹¹² Türkiye Gazetesi, **Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi I**, Türkiye Gazetesi Yay, İstanbul 2004, s. 311-326; mer Faruk Harman, “Lt”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2003, C. 27, s. 228; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992 s. 1/245-258.

¹¹³ **Kur'n-ı Kerm**, Enbiy, 21/74.

¹¹⁴ **Kur'n-ı Kerm**, Neml, 27/54,55.

¹¹⁵ **Kur'n-ı Kerm**, Ankebt, 28,29,30; şuar, 26/ 169-170.

¹¹⁶ **Kur'n-ı Kerm**, A'rf, 7/84.

2.1.1.8. Eyüb ve Zülkifl Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında; Hz. Eyüb ve Hz. Zülkifl peygamberlerin, *Tuhfetü'l-İslâm*'ın Kısasü'l-Enbiyâ bölümünde yer alan kıssaları doğrultusunda kısa bilgiler verilecek ve Klasik Türk şiirinde hangi yönleriyle anıldıkları hususlarına değinilecektir.

Eyüb Aleyhisselâm

Kur'ân'da "Sâd /41, Enbiyâ/84, En'âm /84" gibi sûrelerde de adı geçen Eyüb Aleyhisselâm, Hz. İbrahim peygamberin soyundan olup İshak peygamberin torunudur. Hz. Eyüb; Şam'ın "Beseniye" köyünde yaşayan, çokça mala mülke, çoluk çocuğa sahip, cömert, Allah'a hamd ve şükrü dilinden düşürmeyen itibarlı bir kimsedir.¹¹⁷ Hz. Eyüb, Allah tarafından ağır bir hastalıkla imtihan edilmiş, elinde olan bütün malını, mülkünü, evlatlarını, itibarını bir bir kaybetmiş ve bir kuru ekmeğe muhtaç olmuştur. Hz. Eyüb, uğradığı bu felaketler karşısında da Allah'a daima şükretmiş, asla halinden şikâyet etmemiştir. Bir zaman sonra Allah onun, bu sabrı ve şükrünün karşılığı olarak hastalığına şifa vermekle kalmaz; imtihan sırasında kaybetmiş olduğu mala mülke, evlada dair ne varsa fazlasıyla Hz. Eyüb'e bahşeder. *Tuhfetü'l-İslâm*'da yer alan bu bilgiler Kur'ân-ı Kerîm' de yer alan Eyüb kıssasındaki bilgilerle örtüşmektedir.¹¹⁸ Kaynakların bir kısmında Eyüb Aleyhisselâm'ın 150 yılı aşkın bir süre yaşadığı bilgisi mevcut iken bazı kaynaklarda da bütün ömrünün 93 yıl olduğu nakledilir.¹¹⁹ Türk edebiyatında Hz. Eyüb, sabrı dolayısıyla sıkça anılmıştır.¹²⁰

Zülkifl Aleyhisselâm

Zülkifl Aleyhisselâm, Kur'an'da adı geçen peygamberlerden¹²¹ olup Hz. Eyüb peygamberin oğludur.¹²² Hz. Eyüb'ün vefâtından sonra Bişr (Zülkifl) Aleyhisselâm Şam diyarına peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Zülkifl 75 yaşında iken Şam'da vefât etmiştir.¹²³

¹¹⁷ Ömer Faruk Harman, "Eyyüb", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, C. 12, s. 16-17.

¹¹⁸ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/84; Sad, 38/ 41-44.

¹¹⁹ Ömer Faruk Harman, "Eyyüb", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, C. 12, s. 16-17.

¹²⁰ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Eyüb", Kapı Yay., İstanbul, 2011, s. 143-144.

¹²¹ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/85-86.

¹²² **Kur'ân-ı Kerîm**, Sad, 38/48.

¹²³ Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 16-17.

2.1.1.9. Şuayb Aleyhisselâm

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Şuayb ile alakalı on bir âyet bulunmaktadır. “Hz. Şuayb’ın, Allah’ın emirlerini kavmine tebliğindeki tatlı üslûbu ve güzel anlatımından dolayı kaynaklarda “hatîbü’l-enbiyâ” diye nitelendirildiği ifade edilmektedir.”¹²⁴ Fakat Hz. Şuayb’ın tatlı üslûbu, tesirli sözleri, peygamber olarak gönderildiği Medyen ve Eyke kavimlerine tesir etmedi. Kavmi Hz. Şuayb’e inanmadığı gibi onu yalanladı. Bunun üzerine Allah, Eyke kavminin topraklarına şiddetli bir sıcaklık verdi. Yedi gün süren bu şiddetli sıcağın etkisi ile ırmaklar ateş kesilip kaynadı ve her yer çöle döndü. Daha sonra çöl sıcaklarından bunalan Eyke halkının üzerine bir bulut geldi. Serinlemek isteyen halk bulutun altında toplandıkları anda buluttan ateş yağdı ve Eyke halkının tamamı helak oldu.

Medyen halkı da Eyke halkının kötü alışkanlıklarını huy edinip Şuayb peygambere inanmayarak onu yalanlayanlardan olmuşlardı. Bunun üzerine onlar da şiddetli bir ses ile helâk edildi.¹²⁵ Şuayb peygamber, Medyen ve Eyke kavimlerinin helâkından sonra kendisine inananlarla birlikte Mekke’ye gitti ve vefâtına kadar orada ibadetle meşgul oldu.

2.1.1.10. Yakûp ve Yûsuf Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında Hz. Yakûp ve Hz. Yûsuf peygamberlerin kıssaları hakkında bilgi verilmekle birlikte onların Klasik Türk şiirinde hangi yönleriyle ele alındıkları hususlarına değinilecektir.

Yakûp Aleyhisselâm

Yakûp peygamber, İbrahim peygamberin torunu İshak peygamberin oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'de Yakûp peygamberin konu edinildiği on beş âyet (Bakara: 2/132 Al-i İmrân: 3/84, Nisa: 4/163, En'am: 6/84, Meryem: 19/49, Enbiyâ: 21/72, Ankebût: 21/27) bulunmaktadır. Hz. İshak’ın vefâtından sonra nübüvvet Ken’an ilinde bulunan Hz. Yakûp’a intikâl etmiştir.

Nebiler arasında çeşitli musibetlerle imtihan edilen isimlerden biri de Hz. Yakûp’tur. Hz. Yakûp’un on iki oğlu olur ve bu oğulları içinde ise en çok Yûsuf’u severdi. Hz. Yakûp’un Yûsuf’a karşı olan bu muhabbetini kıskanan kardeşleri onu kuyuya atıp babalarına da Yûsuf’u kurtların yediğini söylediler. Yûsuf’a ait bir gömleği de avladıkları

¹²⁴ Mehmet Ümit, “Şuayb”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, C. 39, s. 223.

¹²⁵ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Şuayb”, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 433; Kur'ân-ı Kerîm, Ankebût, 29/37.

bir hayvanın kanına bulayarak babalarına getirdiler. Hz. Yakûp oğullarının bu ihanetini anlar; fakat başına gelen bu imtihana sabretti.¹²⁶

Klasik Türk şiirinde ise Hz. Yakûp, Hz. Yûsuf ile anılır. Hz. Yakûp'un, Yûsuf'a olan hasretiyle yıllarca ağlaması, gözlerinin görmez olması, hüzünler kulübesi olarak anılan "külbe-i ahzân", Hz. Yûsuf'un gönderdiği gömleği gözlerine sürmesiyle gözlerinin açılması vb. Klasik Türk şiirinin telmih konularından olmuştur. Aşığın sevgili için çektiği çileler, onun hüzünlü gönlü Yakûp peygambere teşbih edilir.¹²⁷

Yûsuf Aleyhisselâm

Hz. Yûsuf, İsrailoğulları'nın peygamberi Hz. Yakûp'un oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf kıssası "ahsenü'l-kasas" kıssalarının en güzeli olarak nitelendirilir. Diğer peygamberlerin kıssaları birçok sûre içinde parça parça bildirilmiş iken Hz. Yûsuf'un kıssası tek bir sûrede olarak nakledilmiştir. Tamamı 111 âyet olan sûrenin 98 âyetinde (3-101) Hz. Yûsuf'tan bahsedilmektedir.¹²⁸

Hz. Yûsuf, Yakûp Aleyhisselâm'ın on birinci oğludur. Hz. Yûsuf, çocukken bir rüya görür. Gördüğü rüyada on bir yıldız, güneş ve ay kendisine secde etmektedir. Hz. Yûsuf gördüğü rüyayı babasına anlatır ve tabirini ister.¹²⁹ Hz. Yakûp, "Ey güzel evladım rüyayı kimselere anlatma. Sana secde etmiş gördüğün on bir yıldız kardeşlerindir. Ay ve güneş iyiye işarettir. Allah sana dünya ve ahirette devlet bahşedecektir. Tekrar söylüyorum bu rüyayı kimselere açma zirâ gönlün kırılır." diye nasihat eder. Babasının tabirinden çok mutlu olan Yûsuf, çocukluğun da vermiş olduğu saflıkla babasının nasihatini unutup rüyasını kardeşlerine anlatır. Yûsuf'un rüyasını öğrenen kardeşleri Yûsuf'a karşı öfke ve kıskançlık besleyip onu öldürmek için plan yaparlar. Kardeşleri bir hile ile babaları Yakûp'u kandırıp Yûsuf'un kendileri ile otlığa çıkması için izin alırlar. Otlığa vardıklarında Yûsuf'a karşı olan öfkeleri ortaya çıkar ve ona eziyet edip onu kuyuya atarlar. Yüce Allah'ın korumasına mazhar olduğu için atıldığı kuyuda zarar görmeyen Yûsuf, bir süre kuyuda kalır. Hz. Yûsuf kuyuda kaldığı zamanını sabır ve ibadetle geçirir.

Öte yandan Yûsuf'a bu kötülüğü yapan kardeşleri, babaları Yakûp'a söylemek için bir yalan kurarlar. Hz. Yakûp'un huzuruna varıp "Ey babacığım Yûsuf'u kurtlar yedi"

¹²⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Yusuf, 12/83.

¹²⁷ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Yakûp", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 384-386.

¹²⁸ Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, C. 44, s. 1-5.

derler. Bu duruma çok üzülen Hz. Yakûp'un, âh Yûsuf'um dedikçe bağı kor olur yanar, kanlı gözyaşları döker. Öyle ki Yûsuf'un hasretiyle ağlamaktan gözlerine perde iner.

Bir süre sonra Yûsuf'un bulunduğu kuyu civarından geçen bir kervanda bulunanlar Yûsuf'u kuyudan kurtarır. Fakat bu hali Yûsuf'un kardeşleri görür. Kervanın yanına koşup "O bizim firari kölemizdir" diyerek ay yüzlü Yûsuf'u kervana satarlar. Onlar da Yûsuf'u alıp Mısır'a götürür. Yûsuf, Mısır Aziz'ine köle olarak satılır. Aziz'in sarayında bir kaç yıl kalan ve bu süre zarfında büyüüp olgunlaşan Yûsuf'un güzelliği Aziz'in hanımı Züleyha'yı adeta büyüler. Öyle ki Züleyha, artık nefesine hâkim olamaz ve her fırsatta Yûsuf'a ilgisini belli edip hoş olmayan tekliflerde bulunur. Bu teklifler karşısında iffetini korumakta sebat eden Yûsuf, Züleyha tarafından atılan iftira ile zindana atılır, orada yedi yıl kalır. Hz. Yûsuf zindanda iken kendisine Allah tarafından rüya tabir etme ilmi bahşedilir.

Günlerden bir gün Mısır hükümdarı bir rüya görür ve rüyasını tabir edecek bir âlim arar. Yûsuf'u önceden tanıyan saray çalışanlarından biri, Yûsuf'un bu rüyayı yorumlayabileceğini hükümdara bildirir. Mısır hükümdarı, Yûsuf'u zindandan çıkarttırıp huzuruna getirtir. Yûsuf, hükümdarın rüyasını tabir eder. Bu tabir üzerine Yûsuf'ta bir kemâl gören hükümdar, Yûsuf'u Mısır'a Aziz yapar. Bu sırada Züleyha'nın kocası Aziz vefât etmiştir. Yûsuf ve Züleyha'nın hikâyesinden haberdar olan Mısır hükümdarı, Züleyha'yı Yûsuf'a nikâhlar.

Mısır hükümdarının rüyasının verdiği işaretler doğrultusunda Mısır'da büyük bir kıtlık olacağını öngören Yûsuf, Mısır ambarlarını zahire ile doldurur. Vakit tamam olup şiddetli kıtlık başlayınca halkı, ambarlara doldurduğu bu zahirelerle doyurur. O zamanlar Şam diyarında da şiddetli bir kıtlık olur ve Mısır Aziz'inin zahirelerle dolu ambarlarından halkını doyurduğu oralardan duyulur. Bu haberi alanlar arasında, Ken'an ilinde ikamet eden Hz. Yakûp'un oğulları da vardır.

Hz. Yakûp'un oğulları Mısır'a gidip erzak almak için babalarından müsaade isterler. Hz. Yakûp, Bünyamin hariç diğer on oğlunu erzak almaları için Mısır'a gönderir. Onları gören Yûsuf, kardeşleri olduğunu idrak edince ilgilenir ve onlara pek çok soru sorar. Onlar da bütün maceralarını bir bir anlatırlar. Bunun üzerine Hz. Yûsuf onlara erzak verir. Ancak "Buraya erzak için tekrar gelişinizde sizinle Bünyamin isimli kardeşiniz de gelmez ise erzak vermem" diye bir de şart koşar. Suriye'ye dönen kabile, Mısır'dan aldıkları erzaklar içinde akçeleri görünce, Yakûpoğulları erzak almak için tekrar Mısır'a gitmeye niyetlenirler. Babaları Yakûp'u ikna edip Bünyamin'i de yanlarına alarak Mısır'a giderler. Yûsuf, yine onlara pek çok erzak verip gönderirken Bünyamin'i de hırsızlıkla

suçlayıp yanında alıkoyar. On kardeşten biri, Bünyamin'siz dönüp babasına ne diyeceğini düşünüp arlandığı için Mısır'da kalır. Diğer kardeşler babalarına gidip durumu anlatır. Hz. Yakûp, kayıp üç oğlu için diğer dokuz oğlunu tekrar Mısır'a gönderir. Bu arada Yûsuf, Bünyamin'e sırrını açıklar. Diğer dokuz kardeş gelince onlara da sırrını açıklar. Bunun üzerine kardeşleri yıllar önce yapmış oldukları kötülüğe pişman olup tövbe ederler. Daha sonra Yûsuf, gömleğini kardeşleri ile babasına yollar. Daha gömlek Hz. Yakûp'a ulaşmadan Hz. Yakûp, "Yûsuf'un kokusu geliyor." der. Yûsuf'un gömleği eline ulaşınca yüzüne süren Yakûp'un gözleri açılır. Yûsuf'u görmek arzusuyla bütün ehlini toplayan Hz. Yakûp, Mısır'a gider. Uzun yıllar hasretliğini çektiği Yûsuf'una kavuşur. On yedi yıl sonra Yûsuf elli altı yaşında iken Hz. Yakûp vefât eder. Yüz on yaşında da Hz. Yûsuf vefât eder. Yakûp'un oğulları çoğalıp Mısır'ı, Şam'ı kaplar. Büyük bir millet olup namları dünyaya yayılır ve İsrailoğulları adı ile şöhret bulurlar.¹³⁰

Hz. Yûsuf klasik şiirde adı en çok geçen peygamberlerden biridir. Güzelliği nedeniyle sevgili çok zaman ona benzetilir hatta Yûsuf-ı sâni (İkinci Yûsuf) olarak vasıflandırılır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılması, ay ve güneşin ona secde etmesi, bir köle olarak ağırlığınca altına satılması, Züleyha ile olan macerası, zindana atılması, Mısır'a sultan olması gibi hususlarıyla divan şiirinde sık sık konu edilmiştir.¹³¹

2.1.1.11. Musa ve Harun Aleyhimâ es-Selâm

Kur'ân-ı Kerîm'in 34 sûre ve 136 âyetinde Hz. Musa'dan bahsedilmiştir.¹³² Hz. Musa kendisine kitap indirilen dört büyük peygamberden biridir. Tevrat, Hz. Musa'ya indirilmiş ve Hz. Musa; Tevrat ile Yakûp ve Yûsuf peygamberin şeriatıyla amel etmiştir.¹³³

Yıldızlara ve putlara tapan Kıbt kavmi, Mısır'ın eski yerli kavimlerindenidir. Mısırlı bu yerli kavmin İsrailoğulları'nı aşağılamasının yanı sıra Mısır Firavun'u yani hükümdarı tebaa olarak kabul ettiği İsrâiloğulları'na hiç bir hak tanımadan onları ağır işlerde çalıştırmakta ve köle gibi kullanmaktadır. İsrailoğulları ise kendilerine yapılan bu muameleden kurtulup dedelerinin topraklarına Ken'an iline gitmeyi arzulamaktadır. O dönemler Mısır hükümdarı, her gece rüyasında, Beytûlmakdis'ten çıkan bir ateşin Mısır'a sıçradığını ve Mısır'ın evlerini yaktığını, bütün Kıbtîleri yok ettiğini, ancak

¹³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 17-21.

¹³¹ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Yûsuf", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 483-484.

¹³² **Kur'ân-ı Kerîm**, A'râf, 7/104-126; Yûnus, 10/83; Tâhâ, 20/47-76; Şuarâ 26/16-51; Kasas, 28/36-37; Duhân, 44/17-21; Bakara 2/49; İbrâhîm 14/6; A'râf 7/127; Gâfir, 40/23-25; Zuhurf, 43/51-54; Yûnus, 10/75; Furkân, 25/36; Mü'min, 40/23-24; Nâziât, 79/16-17.

¹³³ Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, C. 31, s. 207-213.

İsrailoğulları'na zarar vermediğini görür.¹³⁴ Bu rüyayı yorumlayan kâhin Firavun'a İsrailoğulları'ndan doğacak bir çocuğun, saltanatına son vereceğini, dînini değiştireceğini ve kendisini öldüreceğini haber verir. Bunun üzerine Firavun, İsrailoğulları'nda doğan bütün erkek çocukları öldürtür. İşte Hz. Musa böyle bir zamanda dünyaya gelir. Musa'nın öldürüleceğinden korkan annesi Musa'yı emzirip bir sandığa koyup, Nil nehrine bırakır. Firavun'un karısı Asiye çocuğu nehirde bulur. Onun nûr yüzünü görünce onu çok sever ve Musa'nın üzerine titrer.

Firavun'un sarayında Musa'ya sütanne aranır. Fakat gelen sütannelerin hiçbirini Musa emmez. Kendi annesi sütanne olarak gelince Musa, onun sütünü emer. Böylece annesi de nehre bıraktığı oğlunu Firavun'un sarayında bulur. Firavun'un sarayında büyüüp gelişen Musa, İslâmi kaynaklara göre bir gün bir İbrâni ile Mısırlı arasındaki kavgada İbrâni'ye yardım ederken kazara Mısırlı Kıbtî'yi öldürür. Bir gün sonra başka bir Mısırlı ile kavga eden İbrâni'nin tekrar kendisinden yardım istemesi üzerine Musa ona haksız olduğunu söyleyince bu defa İbrâni, Musa'nın bir adam öldürdüğünü ifşa eder. Bunun üzerine Mısır'ın ileri gelenleri Musa'yı öldürmek için plan yapar. Bunu haber alan Musa oradan kaçır ve Medyen'e gider.¹³⁵ Medyen'de Hz. Şuayb'ın kızı ile evlenir ve on yıl orada kalır.¹³⁶

Medyen'de on yılı tamamlayan Musa, ailesini alarak Mısır'a gitmek için oradan ayrılır. Tûr Dağı'na gider, ihtiyaçlarını Hakk'a arz eder. Hz. Musa'ya orada peygamberliğin yanı sıra beyaz el (yed-i beyza)¹³⁷ mu'cizesi ve bir de asâ verilir. Hak dîni tebliğ ile vazifelendirilen Hz. Musa, Mısır'a gider ve İsrailoğulları'nı tevhide davet eder. Kavmi hep birlikte Musa'ya iman eder. Bu sırada Yüce Allah, Hz. Musa'ya yardımcı olması için kardeşi Harun'u da peygamber olarak görevlendirir. Hz. Musa, Harun Aleyhisselâm ile birlikte Firavun'a gider ve Allah'ın elçileri olduklarını söyleyip onu tevhide davet ederler. Firavun, Musa'nın söylediklerini inkâr eder. Musa da kendisine

¹³⁴ Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, C. 31, s. 207-213.

¹³⁵ Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006, C. 31, s. 207-213.

¹³⁶ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Mûsâ", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 334-335; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 2/7-92; "Şu'ayb, "Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın" dedi." **Kur'ân-ı Kerim**, Kasas, 28/27.

¹³⁷ Allah tarafından Hz. Musa'ya verilen bir mu'cizedir. **Kur'ân-ı Kerim**, Tâhâ sûresi 22-23. âyetlerinde de ifade edildiği gibi: Hz. Musa, Allah'ın emriyle elini koynuna sokar ve çıkarır. Böylece eli güneş gibi parıl parıl parlardı. Firavun'a karşı gösterilen bu mu'cize edebiyatta sıkça anılır. Tasavvufta Yedi Beyza ilahi gücün ortaya çıkmasına bir semboldür. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Yed-i Beyzâ", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 481.

verilen asâ ve “yed-i beyza” mu‘cizelerini gösterir. Fakat Firavun bu kez de Musa’yı büyücülükle suçlar.

Günlerden bir gün Firavun, ülkesinde ne kadar büyücü varsa hepsini sarayına çağırır. Musa’yı da sarayına çağırır. Firavun’un büyücüleri maharetlerini gösterir, yere attıkları ipler yılan olur. Hz. Musa da asâsını yere atar, asâ bir ejderha olur ve diğer büyücülerin yılanlarını yutar. Orada bulunan büyücüler Musa’nın doğru söylediğine kanaat getirir ve tevhîd davetini kabul ederler. Fakat Firavun yine inkâr eder. İnkârları neticesinde Firavun ve halkına çekirge, haşere, kurbağa istilaları, kan, karanlık gibi pek çok musibet musallat edilir.¹³⁸ Bu musibetlerden kurtulmak isteyen Firavun; Hz. Musa ve kavminin Mısır’dan ayrılmalarına izin vereceğine dair söz verir.

Hz. Musa’ya bir gece vakti İsrailoğulları’nı da alarak yola çıkması emredilir. Hz. Musa, İsrailoğulları’yla birlikte yola çıkar. Bunu haber alan Firavun, sözünden cayar ve askerleriyle Hz. Musa ve kavminin peşine düşer. Firavun, Kızıl Deniz’de Hz. Musa ve beraberindekilere yetişir. Hz. Musa, Allah’ın izniyle asâsını yere vurur ve denizde Musa ve beraberindekilerin geçmesi için on iki yol açılır. Bu on iki yolun her birinden bir kabile zarar görmeden geçer gider. Ancak Firavun ve askerleri geçmek için bu yollara girdikleri anda sular coşar ve hepsi boğulur.¹³⁹

İsrailoğulları denizi geçtikten sonra Ken’an iline yönelirler. Ken’an’a yaklaşan kavim arasında fesat çıkar. Hz. Musa, İsrailoğulları’nın kendilerine Allah tarafından vaad edilen topraklara girmeleri gerektiği emrini alınca on iki kabileden seçtiği birer kişiyi keşif kolu olarak önden göndermiş, on iki kişiden sadece ikisi ilâhî emrin yerine getirilmesini istemiş, diğerleri ise o topraklarda zorbalığın yaşadığını ileri sürüp oraya girmeyeceklerini söyleyerek Allah’ın emrine karşı çıkmışlardır.¹⁴⁰ Onların zorba kavimle mücadele etmeyi kabul etmemeleri üzerine Hz. Musa, Cenab-ı Hakk’a dua eder. Duası Hakk’ın katında makbul olur ve kavminin vaad edilen topraklara girmeleri yasaklanır. Musa’nın kavmi kırk yıl Tih Çölü’nde yaşamaya mahkûm edilir.¹⁴¹ Yine Hz. Musa’nın duası ile kavmine bu kurak çölde rızıklanmaları için menn ü selvâ gönderilir.¹⁴²

¹³⁸ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006, C. 31, s. 211-212

¹³⁹ **Kur’ân-ı Kerîm**, Bakara, 2/50; A’râf, 7/136; Enfâl, 8/54; Yûnus, 10/90, 92; İsrâ, 17/103; Tâhâ, 20/77-78; Suarâ, 26/52, 53, 60-66; Kasas, 28/40; Duhân, 44/23; Zâriyât, 51/40.

¹⁴⁰ Ömer Faruk Harman, “Yûşa”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, C. 44, s. 43-44.

¹⁴¹ **Kur’ân-ı Kerîm**, Mâide, 5/21-26.

¹⁴² Tih sahrasında Allah tarafından, “menn” adlı kudret helvası ile birlikte İsrâiloğulları’na indirildiği bildirilen bildircına benzer kuş. Ömer Faruk Harman, “Men ü Selvâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2004, C. 29, s. 107-108.

Hz. Musa Tûr Dağı'na çağırılınca yerine kardeşi Harun'u bırakarak dağa gider. Kırk gün orada kalan Hz. Musa'ya kutsal kitap Tevrat nazil olur. Kavminin yanına geri dönen Musa, onların, altından yaptıkları buzağıya taptıklarını görünce çok üzülür. Buzağıyı kırar ve denize atar. Kendisine verilen Tevrat'ı ve ilâhi emirleri kavmine bildirir. Yaptıklarına pişman olan İsrailoğulları tövbe eder ve Musa'ya verilen Tevrat'ın hükümlerine uyarlar.

Hz. Harun, Hz. Musa'dan üç yıl önce vefât etmiştir. Hz. Musa da Hz. Yûşa'yı yerine halife tayin ederek 120 yaşında vefât etmiştir.

Hz. Musa, Klasik Türk edebiyatında Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması, ejderha olabilen asâsı, yed-i beyza'sı ve Firavun ve askerlerinin suda boğulması hâdiseleri ile sık sık anılmıştır.¹⁴³

2.1.1.12. Yûşa' ve İşmoil Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında Hz. Yûşa ve Hz. İşmoil peygamberlerin kıssaları hakkında *Tühfetü'l-İslâm*'in Kısasü'l Enbiyâ bölümünde verilen bilgiler doğrultusunda kısaca bilgi verilecektir.

Yûşa Aleyhisselâm

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerden biri de Yûşa Aleyhisselâm'dır. Hz. Musa vefât ettikten sonra İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen Hz. Yûşa. Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'ın şeriatıyla amel etmiştir.

Hz. Yûşa, Tih Çölü'nde bulunan İsrailoğulları'nı alarak yola çıkar. Şerî'a Nehri'ne ulaştıklarında nehri geçecek ne bir kayık ne bir sandal bulan İsrailoğulları, Hz. Yûşa'nın mû'cizesiyle nehri geçerler. Oradan ilerleyen İsrailoğulları, Eriha şehrini fetheder ve akabinde kendilerine vaad edilen topraklara ulaşırlar.

İncelemiş olduğumuz eserde Hz. Yûşa'nın, kavmine Tevrat hükümlerince beş yüz yıl rehberlik ettiği bilgisi verilmekte iken diğer bazı kaynaklarda Yûşa Aleyhisselâm'ın 27-29 yıl Tevrat'ın hükümlerince İsrailoğulları'nı idare ettiği bilgisi yer almaktadır.¹⁴⁴

¹⁴³ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Mûsâ", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 335.

¹⁴⁴ Ömer Faruk Harman, "Yûşa", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, C. 44, s. 43-44; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ*, Çile Yay., İstanbul 1981, Sayfa: 23.

İşmoil Aleyhisselâm

İşmoil Aleyhisselâm, Harun Aleyhisselâm'ın soyundandır. İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerden olup Hz. Musa'nın dînini tebliğ etmiştir. Rivayete göre Hz. İşmoil peygamber olarak gönderilmeden önce İsrailoğulları'na zorba bir kavim musallat olur. İsrailoğulları'nın pek çoğunu öldürüp kutsal kitap Tevrat'ın bulunduğu, İsrailoğulları için birlik ve beraberliğin sembolü olan tabutu alırlar. Bunun üzerine İsrailoğulları Allah'a dua edip kendilerini bu zorba kavimden kurtaracak bir peygamber göndermesini isterler.¹⁴⁵ Allah da kendilerine İşmoil Aleyhisselâm'ı peygamber olarak gönderir. İlk başta Hz. İşmoil'i yalanlayan kavmi daha sonra ona inanır. Hz. İşmoil İsrailoğulları'na Tâlût'un Allah tarafından hükümdar olarak gönderildiğini bildirir.¹⁴⁶ Tâlût,¹⁴⁷ zorba Câlût kavmi ile savaşıp onları yener ve İsrailoğulları için kutsal olan tabutu da geri alır. Hz. İşmoil genç yaşta vefât etmiştir.

2.1.1.13. Dâvud ve Süleymân Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında; Hz. Dâvud ve Hz. Süleymân peygamberlerin kıssaları hakkında bilgi verilmekle birlikte ve onların Klasik Türk şiirinde hangi yönleriyle ele alındıkları hususunda bilgi verilecektir.

Dâvud Aleyhisselâm

Hz. Dâvud İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 yerde anılmıştır. İslâmî kaynaklarda yer alan rivayete göre Hz. İşmoil devrinde hükümdarı olan Tâlût, İsrailoğulları'nı öldüren ve kutsal tabutu alıp götüren Câlût'a ve zorba kavmine savaş açar. Hükümdar Tâlût, bu savaşta Câlût'u öldüren kişiyi kızıyla evlendireceğini ve kendi tahtına vâris tayin edeceğini vaad eder. Savaşta Câlût'un karşısına çıkan Hz. Dâvud, sapanıyla attığı taşla Câlût'u iki kaşının arasından vurur ve öldürür. Tâlût'un kızıyla evlenir, tahtın vârisi olur. Tâlût öldükten sonra da tahta geçer.¹⁴⁸ İlk önce Yehûda kabilesi, daha sonra bütün İsrailoğulları ona tabi olur.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/246.

¹⁴⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/247-248.

¹⁴⁷ “Dâvud peygamber zamanında yaşamış bir hükümdardır. Câlût adlı, 600 ntl ağırlığında miğfer giyecek kadar iri cüsseli bir düşmanı vardır. Bir gün bu ikisinin orduları karşılaştı. O zaman Tâlût, Câlût'u öldürecek kişiye kızını vereceğini ve yerine vâris yapacağına söyledi. Câlût ise meydana er diledi. Dâvud peygamber karşısına çıkıp sapan ile onu alnından vurarak öldürmüş ve sonra da Tâlût'un kızıyla evlenip hükümdar olmuştur.”; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Dâvud”, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 231.

¹⁴⁸ “Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Dâvud da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması

Geçmişte İsrailoğulları'nda hükümdar bir peygamber yok iken Hz. Dâvud, saltanat ve nübüvveti şahsında toplayarak İsrailoğulları'na hükümdar peygamber olarak gönderilir.¹⁵⁰ Hz. Dâvud, Kudüs'ü fethedip ilk defa başşehir yapar ve etrafını surlarla çevirir. Urfa, Van, Revan bölgelerini zaptederek ülkesinin topraklarına katar.

Hz. Dâvud'a dört kutsal kitaptan biri olan Zebur indirilir. Bu kutsal kitap nasihatler ve ilahilerden ibaret olduğu için Hz. Dâvud, Hz. Musa'nın şeriatı ile hüküm sürer. Hz. Dâvud'un vefâtından sonra peygamberlik ve hükümdarlık oğlu Hz. Süleymân'a intikâl eder.

Süleymân Aleyhisselâm

Hz. Süleymân'la ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de 53 âyet bulunmaktadır. Hz. Süleymân, babası Hz. Dâvud gibi hükümdar bir peygamberdir. Allah, Süleymân'a; insanlara, cinlere, hayvanlara, rüzgâra hükmetme ilmi vermiştir.

Hz. Süleymân tahta çıktığında on iki yaşındadır. Önce sultanlık bahşedilen Süleymân'a daha sonra Allah tarafından nübüvvet de bahşedilir. Böylece Süleymân da babası Hz. Dâvud gibi saltanat ve nübüvveti kendinde birleştirir.

Hz. Süleymân, Tevrat'ın şeriat hukuku üzerine hüküm sürer. Bir süre sonra Beyt-i Mukaddes (Mescid-i Aksâ) inşasına başlar ve yedi yılda inşayı tamamlar.¹⁵¹ Bununla birlikte Süleymân'ın şöhreti de artar. Şöhretini duyan Yemen melikesi Belkıs, Hz. Süleymân'ı ziyarete gelir, ayağına yüz sürüp kendisine tabi olduğunu bildirir.

Hz. Süleymân, Şark'ı ve Garb'ı fethetmiş, dünya üzerinde şöhretini duymayan kalmamıştır. Hz. Süleymân'ın; toprağa, rüzgâra, denizlere, hayvanlara hükmetmesi destanlara konu olmuştur. Hz. Süleymân öldükten sonra İsrailoğulları arasına nifak girer. On torunu İsrailoğulları'ndan ayrılıp "İsrail" adında bir devlet kurar. Bünyamin'in torunları ve Yahûdâ'nın torunlarıyla birlikte "Yahûdâ" adındaki devleti kurarlar. Kudüs, Yahûdâ devleti ve halkı ile Tevrat'ın hükümlerine uyararak aydınlığa kavuşmuş iken İsrail devleti ve halkı atalarının yolundan ayrılıp bozulmuşlardır.

olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir." **Kur'ân-ı Kerîm**, Bakara, 2/251.

¹⁴⁹ Ömer Faruk Harman, "Süleymân", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, C. 38, s. 56-60; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 179-201.

¹⁵⁰ "Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adâletle hükmet; keyf(in)e uyma, sonra seni Allâh'ın yolundan saptırır. Allâh'ın yolundan sapanlar ise, hesap gününü unuttuklarından dolayı, çetin azâba uğrayacaklardır." **Kur'ân-ı Kerîm**, Sad, 38/26.

¹⁵¹ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Süleymân", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 411.

H. Süleymân, gerek Fars edebiyatında gerekse Türk edebiyatında müstakil mesnevilerde konu olarak işlenmiştir. “Özellikle karınca kıssası, yüyük, hüdhüd ve Belkis ile birlikte anılmıştır. Sevgilinin dudakları mühre benzetildiği zaman Süleymân’dan bahsedilir. Şair sevgilisine Süleymânlık yakıştırdığı zaman Süleymân’ın gücünden ihtişamından bahsetmektedir. Divan şirinde karınca aczin, Süleymân ise iktidar ve gücün timsâli olarak tezât içinde verilir.”¹⁵²

2.1.1.14. İlyas ve Elyesâ’ Aleyhimâ es-Selâm

Bu başlık altında H. İlyas ve H. Elyesâ’ peygamberlerin kıssaları hakkında *Tühfetü’l-İslâm*’ın Kısasü’l Enbiyâ bölümünde verilen bilgiler doğrultusunda kısaca bilgi verilmiştir.

İlyas Aleyhisselâm

H. İlyas Kur’ân’da adı geçen peygamberlerden olup Harun Aleyhisselâm’ın torunudur.¹⁵³ İsrailoğulları’nın doğru yoldan ayrılıp Ba’l¹⁵⁴ adındaki puta tapınan kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.

H. İlyas, kavmini Allah’a ibadet etmeye çağırdıysa da onlar yanlış davranış ve tutumlarına ısrarla devam ettikleri gibi H. İlyas’a eza ceza edip onu memleketlerinden kovarlar. İsrailoğulları’nın H. İlyas’a yaptıkları bu eza ceza üzerine Allah, onların memleketlerine yağmur yağdırmaz, ağır bir kuraklık ve kıtlık belası verir ki yiyecek yemek bulamayıp açlıktan leşleri yemeye başlarlar. Bu duruma daha fazla dayanamayan kavmi H. İlyas’ın yanına gelir. “Biz senin sözüne uymaya karar verdik Rabb’ine dua et bizi bu musibetten kurtar” derler. H. İlyas Allah’a dua eder ve Allah’ın hikmeti ile denizin arkasından gelen yağmur bulutlarıyla İsrailoğulları’nın topraklarındaki kuraklık son bulur, bolluk olur. Ancak İsrailoğulları bir zaman sonra H. İlyas’a verdikleri sözden dönüp yine Allah’a şirk koşarlar. Bu duruma çok üzülen H. İlyas, Allah’a dua eder ve kendisini kavminden uzaklaştırmasını diler. Rivayete göre H. İlyas’ın duası kabul olunmuş ve

¹⁵² Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Süleymân”, Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 411; Ömer Faruk Harman, “Süleymân”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, C. 38, s. 56-60; Hüseyin Akaya, “Süleymân”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, C. 38, s. 60-62.

¹⁵³ **Kur’ân-ı Kerîm**, En‘âm, 6/85; Sâffât, 37/123; Sâffâ, 37/1”30

¹⁵⁴ “Sâmî dillerde ortak olan ve “sahip, efendi” mânasına gelen bu kelime Arapça ve Habeşçe’de baâl, ba’l, Ken‘ân dilinde ve İbrânîce’de baal, Ârâmîce ve Süryanîce’de beël şeklinde telaffuz edilir. Arapça’da ba’l kelimesi üstünlük ifade eder. Bu mânası sebebiyle kadına göre daha güçlü olan kocaya, çevreye hâkim durumda olan yüksek tepeye, herhangi bir şeyin mâliki ve sahibi olan kişiye ba’l denilmiştir. Ken‘ân ülkesinde Ba’l bereket verme, yağmur yağdırma, verimli kılma fonksiyonları olan bir tanrı olarak kabul ediliyordu.” Suat Yıldırım, “Ba’l”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991, C. 4, s. 553-554.

kendisine, karşısına çıkan ilk hayvana binmesi emredilmiştir. Bunun üzerine Hz. İlyas, emredilene yapıp ateşten bir ata binip oradan uzaklaşmıştır. Bir daha da ondan haber alınamamıştır.¹⁵⁵

Elyesâ Aleyhisselâm

Elyesâ peygamber de İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Rivayete göre kavmi Hz. İlyas'ı memleketlerinden kovduklarında Hz. İlyas, başka bir beldeye gider ve yaşlı bir kadının evine misafir olur. Yaşlı kadının, hasta genç bir torunu vardır. Hz. İlyas'ın, hasta genç için Allah'a dua etmesiyle bu genç sıhhat bulur. Bunun üzerine genç, Hz. İlyas'ın tebliğ ettiği dîne iman eder ve bir daha da Hz. İlyas'ın yanından ayrılmaz. İşte Hz. İlyas'ın iyileştirdiği bu genç, Hz. Elyesâ'dır.¹⁵⁶

Hz. İlyas, sözünde durmayıp Allah'a şirk koşan kavminin arasından ayrıldıktan sonra yerine Hz. Elyesâ geçip onlara Hakk'ı söyleyip doğru yolu gösterir. Bir süre sonra da İsrailoğulları'na Elyesâ, peygamber olarak vazifelendirilir. Elyesâ peygamberin sözlerine kulak asmayan İsrâiloğulları, günden güne daha fazla azarlar. Allah'ın kitabını terk ettikleri gibi mülk ve memleket çekişmelerine dalıp Allah'tan tamamen uzaklaşırlar. Bunun üzerine Allah (c.c) onlara Âsûr devletini musallat eder. Böylece Âsûrlular'a esir olup zincirlere vurulan İsrailoğulları zelil, perişan olur.

2.1.1.15. Yunus Aleyhisselâm

Hz. Yunus, Hz. Yakûp'un oğlu Bünyamin'in torunlarından. Kur'ân-ı Kerîm'de kendi adıyla bir sûre ve yirmi dokuz âyet bulunmaktadır. Âsûr devletine peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Yunus Tevrat'ın şeriatıyla amel eder.

Hz. Yunus, Musul dolaylarında bulunan ve puta tapan Ninova kavmine dîni tebliğ edip onları Hak yoluna davet eder. Fakat putperest halk, Hz. Yunus'un nasihatlerine kulak asmaz. Bunun üzerine Hz. Yunus, onları Allah'ın azabı ile tehdit eder. Bundan da korkmayan halk, küfür ve şirkte inat eder. Bu duruma çok kızan Hz. Yunus, Dicle kenarına varıp bir gemiye biner. Fakat gemi yol almaz. Ağırlıklar atılır yine yol almaz. Zirâ, Yüce Allah izin vermedikçe peygamberlerin buldukları yerden ayrılmaları, vazifelerini bırakmaları, bir tarafa gitmeleri mümkün değildir. Bu sebeple gemi yürümemiştir. Bunun

¹⁵⁵ Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 24; Ömer Faruk Harman, "İlyas", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, C. 22, s. 162.

¹⁵⁶ Ömer Faruk Harman, "İlyas", **İA**, İstanbul 2000, C. 22, s. 162; M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 143-144; Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 25.

üzerine gemide bulunanlar aralarında suçlu bir âdem olduğu kanaatiyle kura çekmeye karar verirler. Kura her seferinde Hz. Yunus'a çıkar. Hikmet elinin kendisine izin vermediğini anlayan Hz. Yunus, başından geçenleri anlatır ve kendisini denize atmalarını söyler. Hz. Yunus'u denize atarlar ve bir balık gelir onu yutar. Hiç incinmeden balığın batınında bir rivayete göre yedi bir başka rivayete göre de kırk gün durur. Hatasını anlayan Yunus, balığın batınında tövbe istiğfar eder ve kendisini bağışlaması için Hakk'a yalvarır. Tövbesi Hak katında makbul olan Yunus'u Cenab-ı Allah'ın lütfuyla balık sahile getirir, bırakır. Allah da ona o anda sağlık sıhhat verir.¹⁵⁷

Öte yandan da Hz. Yunus'un Ninova'dan ayrıldığı gün gökyüzü kararır, Ninova şehrini bir kara duman kaplar. Halk, korkup Yunus'u arar, bulamadıkları gibi, hakikaten onun haber verdiği musibetin gelmekte olduğunu anlarlar. Hemen günahlarına tövbe edip ağlayıp sızlayarak Allah'a yalvarırlar. Allah (c.c) tövbelerini kabul buyurur ve onlara tekrar Hz. Yunus'u gönderir. Yunus'un duası ile Ninovalılar için vâdedilen azap kalkar. Bundan sonra da Hz. Yunus'un tebliğ ettiği dîne iman edip Tevrat'ın şeriatine uyarlar. Ancak bu fazla uzun sürmez. Bir süre sonra Hak'tan yüz çeviren bu halkın beldeleri ellerinden gider ve Bâbil ehline karışırlar. Âsûr devletinden ise eser kalmaz.

2.1.1.16. Eş'iyâ, Ermiyâ, Danyâl ve Üzeyr Aleyhimüsselâm

Bu başlık altında; Eş'iyâ, Ermiyâ, Danyâl ve Üzeyr peygamberlerin kıssaları hakkında *Tühfetü'l-İslâm*'ın Kısasü'l Enbiyâ bölümünde verilen bilgiler doğrultusunda kısaca bilgi verilip onların Klasik Türk şiirine hangi yönleriyle konu edinildiklerine değinilecektir.

Eş'iyâ Aleyhisselâm

Ken'an bölgesinde İsrailoğulları tarafından kurulan Yahûdâ devleti hüküm sürmekte idi. Âsûr devleti bu devlet üzerine çok sefer düzenledi ise de başarılı olamadı. Zirâ, orada İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen Hz. Eş'iyâ, Tevrat'ın şeriatıyla amel etmekte idi. Kavmi de kendisine itaat etmekteydi. Bu sebeple de Allah onları düşmanlarından korumaktadır. Hatta bunun bir kanıtı olarak Asûrluların, Yahûdâ devleti üzerine düzenlemiş oldukları bir sefer sırasında orduda bir hastalığın peyda olmasıyla çok sayıda Âsûr askeri ölmüştür. Salgın hastalık nedeniyle askerlerini kaybeden Ninova

¹⁵⁷ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Yunus", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 483 ; Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 25 Ömer Faruk Harman, "Yunus", **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, cilt: 43, s. 597-59.

hükümdarı da Yahûda devletini alamayacağını anlayıp seferden vazgeçerek ülkesine dönmüştür. Ancak bir süre sonra Tevrat'tan yüz çevirip doğru yoldan sapan İsrailoğulları arasında fesat çıkmış ve bütün düzenleri bozulmuştur. Birbirlerini öldürmeye kalkışan, Hz. Eş'iyâ'nın nasihatlerini dinlemeyen gözü dönmüş kavim, Hz. Eş'iyâ'yı da şehit etmiştir.

Ermiyâ Aleyhisselâm

Hz. Eş'iyâ'nın şehit olması üzerine Allah, Yahûdâ devletine Âsûrları musallat eder. Âsûr askeri Yahûdâ beldesini ve halkını kırıp geçirir. Rahmeti ve merhameti sonsuz olan Allah, onlara merhamet edip tekrar ihsanda bulunur. Hz. Harun'un soyundan olan Hz. Ermiyâ'yı İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderir. Ermiyâ'nın peygamberliğine iman eden halk, Tevrat'ın şeriatıyla amel eder. Bir zaman sonra tekrar Yahûdâ devleti üzerine sefer eden Âsûr askeri, Hz. Ermiyâ'nın kuvvetiyle geri püskürtülür. Mehmed Rıfat'ın eserinde Ermiyâ peygamber hakkında bu bilgiler verilirken incelenen diğer kaynaklarda Hz. Ermiyâ kıssası şu şekilde anlatılır:

Eş'iyâ peygamberden sonra İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen Ermiyâ peygambere Yüce Allah, azgın İsrailoğulları'na kötü bir kavmi musallat edeceğini bildirir. Bunun üzerine Hz. Ermiyâ Allah'a yalvarır yakarır, kavmi için mühlet ister. Hz. Ermiyâ, kavmine, sapkınlıkta ve taşkınlıkta ısrar ederlerse Allah'ın kendilerine zorba bir kavim musallat edileceğini ve bu zorba kavmin Kudüs'ü işgal edip evlerini, ocaklarını yağmalayacağını, şehirlerini yıkacağını haber verir. Hz. Ermiyâ, kavmine nasihatler edip onları imân etmeye davet ettiyse de ona kulak asmayan kavmi azgınlıkta daha da ileri giderek Ermiyâ'yı zincire vurup hapsederler. Bu sırada Bâbil Kralı Buhtunnassar ve orduları Kudüs'e saldırır. İsrailoğulları'nın büyük çoğunluğunu öldürüp mallarını yağmalar. Buhtunnassar'ın ordusu, Hz. Süleymân'ın yaptırdığı Mescid-i Aksâ'nın içindeki değerli taşları mücevherleri alıp Mescid-i Aksâ'yı da yıkarlar. Tevrat'ı ve kutsal olan bütün kitapları yakıp şehirde taş üstünde taş koymadan yıkıp harap ederler. Şehirden ayrılırken de yanlarında yetmiş bin kadar çocuğu esir alırlar.¹⁵⁸

Buhtunnassar, zindanda hapsedilmiş olan Ermiyâ peygamberin, kendisinin geleceğini haber verdiğini öğrenince Hz. Ermiyâ'nın yanına gider ve “Geleceğimi nereden biliyordun?” diye sorar. Hz. Ermiyâ, Yüce Allah'ın haber verdiğini bildirir. Bunun üzerine

¹⁵⁸ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992 s. 247-261.

Buhtunnassar, ona hürmet eder ve kavminin bu denli delalete düşmesine şaşırır. Hz. Ermiyâ'yı da serbest bırakır.¹⁵⁹

Danyâl Aleyhisselâm

İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerden bir diğeri de Süleymân Aleyhisselâm'ın soyundan olan Hz. Danyâl'dir. Hz. Ermiyâ döneminde Kudüs'ü İşgal eden Bâbil Kralı Buhtunnassar'ın esir aldığı yetmiş bin çocuk içerisinde Hz. Danyâl da bulunmaktadır. Bâbil zindanına atılmış olan Danyâl Aleyhisselâm, Buhtunnassar'ın bir rüya gördüğünü ve kimsenin rüyasını yoramadığını öğrenir. Bunun üzerine zindancı ile Kral Buhtunnassar'a haber gönderir. Buhtunnassar, Danyâl Aleyhisselâm ve arkadaşlarını huzuruna kabul eder ve rüyasını yordurur. Bu olaydan sonra Hz. Danyâl'in Bâbil Kralı Buhtunnassar'ın yanında itibarı artar ve önemli mevkilere getirilir.¹⁶⁰ *Tuhfetü'l-İslâm*'da Hz. Danyâl'in İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri olduğu belirtilmiş olup hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir.

Hayatı Bâbil'de geçen Hz. Danyâl'in orada bir kuyusu vardır. "Rivayete göre bu kuyuya Hz. Âdem hikmet sırlarını gizlemiş ve o gizli hikmet sırlarını oradan Hz. Danyâl çıkarmıştır. Bu bakımdan Hz. Danyâl edebiyatta bir hikmet sembolü olarak anılır."¹⁶¹

Üzeyr Aleyhisselâm

Hz. Üzeyr, Harun Aleyhisselâm'ın zürriyetinden olup İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Hz. Ermiyâ döneminde Kudüs'ü İşgal eden Babil Kralı Buhtunnassar'ın esir aldığı yetmiş bin çocuk içerisinde Hz. Üzeyr de bulunmaktadır. Mescid'i Aksâ imar edildikten sonra topraklarına dönen İsrailoğulları arasında Hz. Üzeyr de bulunmaktadır. *Tuhfetü'l-İslâm*'da Hz. Üzeyr'in İsrail oğullarına gönderilen peygamberlerden biri olduğu belirtilmiş olup hakkında daha fazla bilgi verilmemiştir.

2.1.1.17. Zekeriya, Yahya ve 'İsâ Aleyhimüsselâm

Bu başlık altında; Zekeriya ve Yahya ve 'İsâ peygamberlerin kıssaları hakkında *Tuhfetü'l-İslâm*'ın Kısasü'l Enbiya bölümünde verilen bilgiler doğrultusunda kısaca bilgi verilecek ve onların Klasik Türk şiirinde hangi yönleri ile anıldıklarına değinilecektir.

¹⁵⁹ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 247-261.

¹⁶⁰ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 269-273.

¹⁶¹ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Şuayb", Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 433.

Zekeriya Aleyhisselâm

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Zekeriya hakkında yirmi kadar âyet bulunmaktadır (Âli İmrân 3/37-41; el-En'âm 6/85; Meryem 19/2-11; el-Enbiyâ 21/ 89). Hz. Süleymân ve Hz. Dâvud'un soyundan olup ömrü Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya hizmet etmekle geçmiştir. Museviler'in Kutsal kitabı Tevrat'ı yeniden yazan Hz. Zekeriya, İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmiştir. Tevrat'ın şeriatıyla uzun yıllar tevhîd mücadelesi vermiş kavmini doğru yola iletmek için uğraşmıştır.

İlerleyen yaşına rağmen bir çocuğu olmayan Hz. Zekeriya, neslini devam ettirecek bir çocuğunun olmamasına çok üzülür ve neslini devam ettirecek bir oğul vermesi için Allah'a dua eder. Duası kabul olan Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ile müjdelendir.¹⁶² Rivayete göre Hz. Zekeriya, himayesi altında olan Hz. Meryem'in babasız çocuk doğurması ve ikisi hakkında çıkan dedikodular nedeniyle Yahudiler tarafından şehit edilmiştir.

İsâ Aleyhisselâm

İsrailoğullarına gönderilen son peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de hakkında geniş bilgi verilmiş, Hz. İsâ ve Meryem kıssası teferruatlı olarak anlatılmıştır.¹⁶³ Hz. İsâ, Hz. Cebrâil'in Meryem'e üflediği ruh sonucunda babasız olarak dünyaya gelmiştir. Hz. Meryem, doğumdan sonra İsâ ile kavminin yanına gidince kavminin uluları onu kötü bir zan ile karşılayarak cezalandırmak isterler. Beşikteki Hz. İsâ'nın Allah'ın hikmeti ile konuşmaya başlayıp Hak tarafından vazifelendirildiğini ilan etmesi üzerine şaşkına dönen Yahudiler, Meryem'e zarar vermektен vazgeçerler. Bu hâdiseden sonra Hz. Meryem; Hz. İsâ ve Hz. Yahya'yı da yanına alarak Mısır'a gider. Mısır'da on iki yıl kaldıktan sonra Ken'an iline geri döner.

Bu sırada Hz. Yahya İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş, Tevrat'ın şeriat hükümleriyle insanlara nasihat etmekteydi. Daha sonra Hz. İsâ'nın peygamber olarak gönderilmesiyle Tevrat'ın şeriatinin hükmü geçersiz kılınır. Aslında başından beri Hakk'ın takdiri ile Hz. İsâ'yı doğrulamak ve ona destek olmakla vazifelendirilen Hz. Yahya'nın Hz. İsâ'ya tabi olmasını kabulenemeyen Yahudiler, Hz. Musa'nın dînine sahip çıktıkları iddiasında bulunarak Hz. Yahya'yı şehit ederler.

¹⁶² "Ya Rabbi! Bana kendi katından temiz bir soy bahşet!" **Kur'ân-ı Kerîm**, Âli İmrân, 3/38; "Rabbim! Beni tek başıma bırakma! Sen vârislerin en hayırlısısın." **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/89.

¹⁶³ **Kur'ân-ı Kerîm**, Meryem, 19/ 16-34; Bakara, 2/84.

Hız. İsa'nın tebliğ davetine kavminden yalnızca on iki kişi iman etmiştir. "Havariler" adı ile anılan bu on iki kişi gizli gizli toplanıp Hz. İsa'nın nasihatlerini dinler. İçlerinden Yuda adındaki fasık bunların yerlerini Yahudiler'e bildirince onlar da toplanıp gelirler. Hz. İsa zannı ile Yuda'yı alıp çarşıya gererler. Bu sırada Hz. İsa ise Hz. İdris gibi diri iken semâya yükseltilir.

Klasik edebiyatta Hz. İsa; Hz. Meryem'in İsa'ya gebe kalması, doğumu sırasında ve bebek iken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle mesh etmesi sonucunda ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması, hastalara şifa vermesi, göğşe yükselmesi, dördüncü kat semâda bulunması gibi pek çok yönüyle hayal ve sembollere konu olmuştur. Sevgilinin dudağı can bağışlaması yönüyle Hz. İsa'ya benzetilir. Öte yandan yine sevgiliden gelen saba yeli diriltici özelliğı ile Hz. İsa'ya teşbih edilir.¹⁶⁴

2.1.1.18. Hâtemü'l Enbiyâ Muhammed Mustafa Sallallâhü Aleyhi ve Sellem

İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in doğumu ile Hz. Âdem'den başlayarak peygamberden peygambere intikâl eden nûr tamamlanır. Hz. İsa'nın semâya yükseltilmesinden beş yüz elli yıl sonra insanların en hayırlısı olan Resûl-i Ekrem, dünyayı şerefendirir. Doğduğu gün bütün putlar yerle yeksân olur. Kırk yaşına geldiğinde kendisine peygamberlik verilir. Kur'an'ın nazil olmasıyla İslâm nûru cihanı aydınlatır.

Resûl-i Ekrem'in vasıflarını bu iki satıra sığdıramayacağının idrakinde olan yazar, onun için başka bir manzume kaleme aldığını belirterek bölümü sonlandırır.

2.1.2. Siyer-i Muhammediyye

Siyer, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgi genel bilgi veren eserlerin genel adıdır. Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmek, âyet ve hadîslerin ortaya çıkış nedenlerini tespit etmek gibi gerekçelerle husula getirilen ve zamanla gelişen bir türdür. İlk zamanlar yalnızca peygamberin gazalarının anlatıldığı dar kapsamlı eserler olarak kaleme alınırken zamanla kisasü'l-enbiyâ, mevlid, mi'râciye gibi türlerin de bünyesine dâhil edilmesiyle muhtevası genişletilmiştir. Bu bakımdan Hz. Muhammed'in hayatını geniş bir çerçevede ele alan eserlere nazaran Mehmed Rıfat'ın Manzûm Siyer-i Muhammediyye'sinde peygamberimizin hayatıyla alakalı öne çıkan hususlar genel hatlarıyla değerlendirilmiş olup birçok hâdise yalnızca bir iki beyitle ele alınmıştır.

¹⁶⁴ Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "İsa", Kapı Yay., İstanbul 2011. s. 235.

Tuhfetü'l-İslâm'ın Siyer-i Muhammediyye bölümü şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

1. Mevlid-i Muhammedi (s. 40-46), 70 beyit
2. Fahr-i 'Âlem Efendimiz'in Hâl-i Rızâ'at u Zamân-ı Sabâvetleri (s. 46-48), 27 beyit
3. Seyyid-i Kâ'inât Efendimiz'in Şâm Seferleri ve Te'ehhül Buyurdukları (s. 48-49), 26 beyit
4. Mefhar-ı Mevcûdât Efendimiz'in Risâlet-i Nübüvvetleri (s. 49-50), 24 beyit
5. Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in Mu'cizât-ı 'Azîmeleri (s. 50-52), 21 beyit
6. Mi'râcû'l-Nebî 'Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm (s. 52-57), 59 beyit
7. Fahr-i 'Âlem Efendimiz'in Hicret-i Sa'âdetleri (s. 57-59), 29 beyit
8. Hicretten Vefâtına Kadar İcmâl-i Ahvâli (s. 59-64). 48 beyit

Tuhfetü'l-İslâm'ın bu bölümünde: Nûr-ı Muhammedi'nin yaratılışından başlanarak Hz. Muhammed'in vefâtına kadar olan süreçte meydana gelen hâdiseler genel hatları ile özetlenerek izah edilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.1 Mevlid-i Muhammedi

Kur'ân'ın "Maide sûresinin 15. âyetinde de" işaret edildiği üzere Cenab-ı Hakk'ın bulunup da diğer hiçbir şeyin bulunmadığı bir zamanda Cenab-ı Hakk'tan bir muhabbet zuhur eder. Bir nûr şeklinde ortaya çıkan bu ilâhi sevgi âlemin yaratılışına sebep olacak olan Nûr-ı Muhammedi'dir. *Tuhfetü'l-İslâm*'da bu husus şu beyitlerle izah edilmiştir:

Hak Te'âlâ itmeden kevni binâ
Nûr-ı fersîden ayırdı bir ziyâ (s. 40/ 378)

Öyle fermân eyledi kim işbu nûr
İtdi mahbûbım için benden zuhûr (s. 40/380)

Resûl-i Ekrem, kaynaklarda Cenâb-ı Hakk'ın en sevgili kulu (Habîbullâh) peygamberlerin sonuncusu, insanların en hayırlısı olarak tasvir edilir. Âlem onun için yaratılmıştır. Cihan, onun güzelliğinin bir tecellisi olarak varlık bulmuştur. Hakikat nûru onunla parlamıştır. Dinî-tasavvufî edebiyatta da sıklıkla kullanılan ve İslâmî kaynaklarca da hadîs olduğu rivayet edilen; "*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*"¹⁶⁵ ifadesi hem Allah'ın habibine duyduğu sonsuz muhabbeti açıklar nitelikte hem de peygamber

¹⁶⁵ Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2011, C. 15, s. 180.

efendimizin madde itibari ile peygamberlerin sonuncusu olmasına karşın, mana itibari ile bütün peygamberlerin ve yaratılanların evveli olduğunun da bir ispatı mahiyetindedir.

Ezelde yaratılan Hz. Muhammed'in nûru önce beşerin babası Hz. Âdem'in alnında zuhûr etmiş, ondan Hz. Havva'ya, Havva'dan oğlu Hz. Şit Aleyhisselâm'a, İdrîs Aleyhisselâm'a, insanlığın ikinci babası Hz. Nûh'a, Allah'ın "Halilim" sıfatına mazhar olan peygamberi Hz. İbrahim'e, İbrahim'den de Hz. İsmail'e ve son olarak da nûrun asıl sahibi Hz. Muhammed (s.a.v)'e intikâli ile Allah, nûrunu tamamlamıştır. Mehmed Rıfat, eserinde bu intikâl sürecini şu beyitlerle izah etmektedir:

Ol ziyâyı sonra ol Rabb-i kadîr
Âdemin alnında kıldı müstenîr (s. 40/379)

Turdı anda nûr-ı Ahmed hayli sâl
Soñradan Havvâ'ya itdi intikâl

Geçdi Havvâ'dan da nûr-ı Mustafâ
Gitdi Şît'i eyledi revnak-fezâ

Geçdi İdris'e vü Nûha bir zamân
Virdi İbrahîm ü İsmâ'ile şân

Soñra İsmâ'ilden ol nûr-ı hüdâ
Hep teselsül üzre oldı rû-nümâ (s. 40/ 382-385)

Allah Resûlü'nün nûru insanlık tarihi boyunca her devirde ve dönemde âdemoğulları soyunun en şerefli ve temizlerinden süzülüp seçilen nebiler vasıtasıyla kendisine intikâl edinceye kadar ilâhi kudret yardımıyla bütün şer ve kötülüklerden korunmuştur. Mehmed Rıfat, bu hususu şu beyitlerle ifade etmiştir:

Böyledir nakl-i sahîh üzre haber
Sakladı şerden anı Rabbü'l-beşer

Hângi salb ü rahme kondıysa o nûr
İtmedi şirk ü riyâ andan zuhûr (s. 41/382, 383)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ceddi Abdumuttalib'in asıl adı Şeybe'dir. Babası Haşim, annesi Medineli Neccârğulları'na mensup Selmâ'dır. Babası, Şeybe sekiz yaşında iken Gazze'de ölünce o da annesi ile Medine'de kalır. Amcası Muttalib, annesini ikna edip

yeğenini yanına alıp Mekke'ye götürür. Rivayete göre Şeybe, Muttalib'in terkinde şehre girerken Mekkeliler onu tanımadığı için Muttalib'in kölesi zannetmiş, bu nedenle de kendisine Muttalib'in kölesi anlamına gelen "Abdulmuttalib" ismini vermişlerdir. O günden sonra Şeybe, bu isimle anılmıştır.¹⁶⁶

Yine bir rivayete göre Abdulmuttalib bir gün Kâbe'de uyurken bir rüya görür. Abdulmuttalib rüyasında, ortasından direk çıkan bir silsile görür. Direğin bir tarafı semâya bir tarafı da yerin derinliklerine, bir tarafı doğuya, bir tarafı batıya doğru yönelerek yükselmektedir. Daha sonra bu direk her yaprağı nûr dolu bir ağaç olur. Doğu ve batıdaki herkes bu ağaca yönelmiş ve ona tutunma yarışına girmiştir. Müellif, eserde rüyanın içeriği hakkında bilgi vermemekle birlikte hâdiseye yalnızca bir beyitle değinmiştir.

Ka'bede nâ'im iken bir gün bu zât

Gördi rü'yâsında ba'zı hâdisât (s. 41/385)

Gördüğü rüyanın tesirinde kalan Abdulmuttalib, rüyasını o dönemde ilmi ile tanınmış kâhinlere yorumlatır. Kâhinler, Abdulmuttalib'e, neslinden gelecek olan bir şahsın şanın çok yüce olacağını, doğulu ve batılıların onu önder kabul edip onun arkasından gideceklerini, semâ ve arz ehlinin de onu tasdik edip başlarına taç yapacaklarını haber verir.

Havf idüp kâhinlere gitdi hemân

Söyledi rü'yâsını bir bir o ân

Çünkü rü'yâyı işitdi kâhinân

İtdiler ta'bîrini böyle beyân

Nesl-i pâkından yakında bir resûl

Dâr-ı dünyâyâ gerek bulsun vusûl

Ol resûle ins ü cin hûr u melek

Cân u dilden i'tikad itse gerek (s. 41/389-393)

Eserde, Abdulmuttalib'in, rüyasını yorumlayan kâhinlerin verdiği muştulu haber üzerine çok sevindiği ve temiz bir kadınla evlendiği de değinilen bir diğer husustur.

Oldı 'Abdu'lmuttalib pek şâdimân

Gitdi bir pâkizeyi aldı hemân (s. 41/394)

¹⁶⁶ H. Ahmet Sezikli, "Abdulmuttalib", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, C. 1, s. 273.

Abdullah, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in babasıdır. İsmi abd ve Allah kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve Allah'ın kulu manasına gelmektedir.¹⁶⁷ Künyesi bazı kaynaklara göre Ebû Ahmed, bazılarına göre de Ebû Muhammed veya Ebû Kusem'dir. Eserde Abdullah hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmemiş, yalnızca doğumuyla Nûr-ı Muhammedi'nin ona intikâl ettiği ve Hz. Âmine ile evlenmesiyle de Nûr-ı Muhammedi'nin tamamlanması hususuna birkaç beyit ile değinilmiştir.

Togdı 'Abdullâh ol pâkizeden
Geçdi ol demde ana nûr-ı hasen

Aldı 'Abdullâh dahı bir duhteri
Âmine nâmında bir hoş-manzarı

Âmine çün oldı 'Abdullâha râm
Emr-i Hakla aldı ol nûrı temâm (s. 41/395-397)

Habeş Krallığı'nın Yemen valisi Ebrehe, bir ticaret merkezi haline dönüşen Mekke'nin zenginliğinin kaynağında Araplarca kutsal sayılan Kâbe'nin bulunduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle ticaretin merkezini Mekke'den Yemen'e kaydırmak amacıyla San'a'da, Kâbe'ye alternatif olacağı ümidiyle "Kulleys" adında ihtişamlı bir mâbed yaptırır. Bu mâbed beklenen ilgiyi görmediği gibi, Mekke kabilelerine mensup biri tarafından kirletilir. Bu hâdise nedeniyle çok öfkelenen Ebrehe, Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıkar. Hâdise Kur'ân-ı Kerîm'in 105. sûresinde (*Fil Suresi*) anlatılageldiği gibi, Kureyşliler'e hiçbir zarar gelmeden Ebrehe ve ordusunun hezimetini ile sonuçlanır. İslâmî kaynaklarda bu hâdise "Fil vakası" olarak adlandırılmıştır. *Tuhfetü'l-İslâm*'da bu hâdiseye bir beyitle değinilmiştir.

Vak'a-i Fîl eyledi anda zuhûr
Gelmedi kavm-i Kureyşe bir kusûr (s. 41/400)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in doğumuna az bir süre kala çeşitli hâdiseler meydana gelmiştir. Bunlardan biri de Hz. Âmine'nin gördüğü rüyadır. Rivayete göre Hz. Âmine'nin rüyasında evinden çıkan bir nûr cihanı aydınlatır. Gökyüzünde altın ipekli döşekler yayılır. Melekler gökyüzünden saf saf inip Kâbe gibi Âmine Hatun'un evini tavaf ederler. Üç melek Âmine Hatun'un yanına gelir, "Kim doğar senden bilir misin? Dünyanın karanlığını aydınlatacak ümmetin peygamberi "Fahrü'l-Enbiyâ." Senin oğlun gibi bir kıymet daha

¹⁶⁷ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, "Abd", Aydın Kitapevi Yay. Ankara 2013; Kâmûs-ı Türkî, "Abd", İdeal Yay., İstanbul 2011; Kubbealtı Lûgatı, "Abd" Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.

önce dünyaya gelmedi ve sana verilen bu saadet gibi bir saadeti Yüce Allah daha önce hiçbir anaya nasip etmedi.” derler.¹⁶⁸ *Tühfetü'l-İslâm* 'da bu hâdise şu beyitlerle izah edilir:

Didi gördüm ol habîbiñ anası
Bir 'acep nûr kim güneş pervânesi

Berk urup çıkdı evimden nâ-gehân
Göklere dek nûr ile toldı cihân

Hem hevâ üzre döşendi bir döşek
Nâmı sündüs ferş iden anı melek

İndiler gökden melekler sâf sâf
Ka'be- âsâ kıldılar hânem tavâf

Kim togar senden o fahrü'l-enbiyâ
Zulmet-i dünyâyâ eyler pür ziyâ (s. 42/402-405)

Bu senin oğlın gibi kadri cemîl
Bir anaya virmemiş Rabb-i Celîl (s. 42/ 408, 409)

Yer ve gök ehlinin heyecanla beklediği o kutlu doğum anı yaklaşınca Allah'ın yeryüzünde hiçbir anneye nasip etmediği eşsiz şerefe mazhar olan annelerin en şereflişinin yanına bir melek gelip oturur ve Hz. Âmine'ye bir tas içinde şerbet sunar. Şerbeti içen Âmine'yi bir nûr sarar, gönlü ferahlar. O sırada bir kuş peyda olur ve Âmine'nin yanına gelir. Kanadıyla Âmine'nin sırtını sıvazlar. O anda Resûl-i Ekrem Efendimiz dünyaya gelir. Yaratılışın başlangıcından bu yana beklenen kâinat güneşinin doğumuyla aydınlanan, nûruyla nurlanan yer ve gök ehli, Hz. Muhammed'e salât ve selâm ederler.

Ol harâret gâlip oldu cânıma
Hûriler geldi oturdu yanıma

Sundılar bir tas tolusu şerbeti
İçdim andan ben zülâl-i hikmeti

¹⁶⁸ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 100-101.

Nûra gark oldum anı içdikde ben
Râhat oldum çekmedim aslâ mihen

Geldi bir mürğ-i ilâhi ol zamân
Arkamı sıgadı kuvvetle hemân

Togdı ol sâ'atde ol hayrû'l-enâm
Kalk ayaga vir salât ile selâm

Çün tulû' itdi o dem ol nûr-ı dîn
Nûra gark oldı semavât u zemîn (s. 43/ 413-418)

Doğum sonrasında bir anlığına kendinden geçen Âmine Hatun, uyandığında meleklerin gitmiş olduğunu görür. Gözleri âlemin göz bebeği biricik oğlunu arar. Görür ki beşerin en hayırlısı Hz. Muhammed (s.a.v), Kâbe'ye dönük olarak secdeye kapanmış, işaret parmağı havada tevhîd etmektedir.

Eyledi etrâfa dikkatle nazar
Gördi kim bir kûşede hayrû'l-beşer

Ka'beye dönmiş o nûr-ı müste'ân
Secde itmiş Hak-Te'âlâya hemân

Secdede başı dili tahmîd ider
Kaldırıp bir parmağın tevhîd ider (s. 45/ 431-433)

Kâinatta meydana gelen en büyük hâdise Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifleridir. Zirâ, Cenab-ı Hakk onun gelişini takdir etmemiş olsaydı, ne bir varlık âlemi ne de mahlûkat olacaktı. Bu sebepten O'nun doğumu sırasında bazı olağanüstü olaylar hâsıl olmuştur. Bu olağanüstülükleri şöyle sıralayabiliriz:

- a) Mekkeliler bir Allah inancına sahip olmalarına rağmen ona giden yolda putları vesile kılarak şirke düşmüşlerdir. Bu nedenle de İslâmi kaynaklarda Allah'ın nazargâhı olarak kabul edilen Kâbe'yi putlarla doldurmuşlardır. Hz Muhammed'in doğduğu gece Kâbe'de müşriklere ait olan bütün putlar baş aşağı olarak yere düşmüştür.

- b) Mevlid gecesi Mecusiler'in bin yıldan beri yanan ateşi sönmüştür.
c) Müşriklerce kutsal kabul edilen Save Gölü kurumuştur.
d) O ana kadar bir damla su bulunmayan Semâve Çölü'nün sular altında kalmasıyla pek çok ırmak ortaya çıkmıştır.

Ol gice esnâm oldu ser-nigûn
Büt-perestler cümleten oldu zebûn (s. 45/440)

Ol gice âteş-perestânîñ odı
Söndi birden kavmi hayretde kodı

Ol gice gayb oldu çün Sâve Gölü
Ol gice basdı sular âhir ili (s. 46/442, 443)

- e) Çevresinde büyücü, sihirbaz ve kâhinlerden oluşan büyük bir ordu bulunan İran Kisra'sının (Hükümdar) Dicle kenarında yaptırmış olduğu muhteşem sarayının on dört burcu yerle yeksân olmuştur.

Ol gice Eyvân-ı Kisrâyı zamân
Hâk ile oldu berâber nâ-gehân (s.45/441)

Bunun üzerine dönemin Nuşirevan'ı korku ve telaşa kapılmış; hemen sihirbazlar, büyücüler ve kâhinlerden oluşan ordusunu ve vekillerini toplayarak mütalaada bulunmuştur. Bu hâdiseleri duyan kâhinler, olayları şu şekilde yorumlamıştır: “Âlemlere rahmet olarak gönderilen, insanların en hayırlısı son peygamberin gelişiyle âlemdeki fitne ve zulümler son bulacaktır.” Yazar, kâhinlerin söylediklerinden son peygamberin gelmesinin yakın olduğunu anlayanların durmayıp ona salât ve selâm etmesi gerektiğini ifade ederek bu bölümün anlatımını sonlandırır.

Gördiler şâhân ru' yâlarda hep
Bir nice müdhiş husûsâtı o şeb

İşbu ahvâli tuyunca kâhinân
Öyle ta' bîr itdiler kim bu zamân

Kalmıya gayrı cihânda şûr ü şer
Çünkü geldi 'âleme hayrû'l-beşer

Anlayanlar işbu ahvâli temâm
Turmayup eyler salât ile selâm (s. 46/444-447)

2.1.2.2. Fahr-i 'Âlem Efendimiz'in Hâl-i Rızâ'at u Zamân-ı Sabâvetleri

Rivayete göre Hz. Muhammed'in doğumuna kısa bir süre kala babası Abdullah, ticaret için Şam'a gider ve Şam'dan Mekke'ye dönerken yolda hastalanır. Kervan Medine yakınlarında olduğu için Abdullah'ın kervanda bulunan arkadaşları onu Medine'de bulunan dayılarının evine götürür. Bir ay hastalıkla cebelleşen Abdullah, burada vefât eder. Allah Resûlü ise daha doğmadan yetim kalır. Bu hâdiselerde şu beyitlerle izah edilir:

Gelmeden dünyâya ol 'âlî-sıfât
Şâm yolunda itdi 'Abdullâh vefât

Hikmetin izhâr için Rabb-i kerîm
Rahm-i mâderde anı kıldı yetîm (s. 46/448, 449)

Cahiliye döneminde yeni doğan çocukların şehrin kalabalığından, yoruculuğundan uzakta daha iyi büyümeleri ve iyi bir dil öğrenmeleri için bedevi kabilelerine sütanneye verilmesi bir gelenek haline gelmiş olup hatta bunun için bir de pazar oluşturulmuştur.¹⁶⁹ Sütanne adayları yılın belirli dönemlerinde bu pazara gelir ve yeni doğan çocukların anne ve babaları ile burada görüşürdü. Yine çocuklar sütannelerine burada verilirdi. Bu gelenek nedeniyle daha doğmadan yetim kalan Hz. Muhammed (s.a.v) bir de annesinden ayrı düşürülerek sütanesi Halime Binti Abdullah İbni Hâris'e verilir. Hâlîme Hatun, Araplar arasında iffeti ve edebi ile tanınırdı. Hz. Muhammed dört yaşına gelinceye kadar sütanesi Halime Hatun'da kalır. Eserde bu hâdiseler şu beyitlerle izah edilmiştir:

Mâderinden aldı ol şâhî hemân
Dâye destinde büyütdi bir zamân

Dâyesinde vardı iffetle edep
Böylece meşhûr idi beyne'l-'Arab

Dört sene bakdı anı virdi geri
Aldı âgûş-ı vefâya mâderi (s. 46/451-453)

¹⁶⁹ Yaşar Çelikkol, **Cahiliye Döneminde Mekke(M. 400-600 Yılları Arasında Mekke'nin Fiziki, Etnik, Dini Ve İdari Yapısı)** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 97; Mahmut Türk, **Kureyş Süresi Işığında Mekke Dönemi İktisâdî Hayatı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 26; M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 31-32.

Hız. Muhammed altı yaşında iken Hız. Âmine; câriyesi ve oğlunu da yanına alarak hem kocası Abdullah'ın mezarını ziyaret etmek hem de akrabalarını görmek maksadıyla Medine'ye gider. Takdir-i ilâhının bir neticesi olarak Hız. Âmine çok geçmeden orada hastalanır. Hastalığı git gide ağırlaşan Âmine Hatun, Mekke'ye dönüş yolunda vefât eder.

Mâderi de üç sene sonra hemân
Emr-i Hak'la eyledi terk-i cihân

İşte bu sûretle ol dürr-i yetîm
Kaldı mâderden de dünyâda yetîm (s. 47/454, 455)

Annesi Âmine Hatun'un vefâtıyla yapayalnız kalan Hız. Muhammed'i dedesi Abdulmuttalib himaye eder. Fakat Allah'ın takdir-i ilâhisi bu kutlu himayeye fazla müsaade etmez. Abdulmuttalib, Hız. Muhammed'i himayesine aldıktan bir yıl sonra yüz yaşında iken vefât eder.

Geldi 'Abdu'lmuttalib ol pîr ü pâk
Mustafâ'yı aldı oldu tâbnâk

Bir sene sonra bu pîr-i hôş-siyer
Yüz yaşında itdi 'ukbâya sefer (s. 47/456, 457)

Abdulmuttalib, iyice yaşlanıp ölüm döşegine düşünce bütün evlatlarını vasiyetini bildirmek üzere başına toplar. Hız. Muhammed'in babası Abdullah ile aynı anadan olan oğlu Ebû Tâlip'i yanına çağırıp Hız. Muhammed'in elini Ebû Tâlip'in eline koyarak kâinat güneşini amcasına emanet eder. Babasının vefâtına çok üzülen Ebû Tâlip, kendisine emanet edilen Hız. Muhammed'i alarak evine götürür.¹⁷⁰ Maddi durumu çok iyi olmayan Ebû Tâlip, Hız. Muhammed'i kendi çocuklarından ayırmayarak iyi yetişmesi için elinden gelen gayreti gösterir. Eserde bu husus şu beyitlerle izah edilir:

Mustafâ çün oldu ceddinden cüdâ
Virdi el 'emmi Ebû Tâlib ana

Bin nevâzişlerle aldı dârına
Sa'y u gayret eyledi akdârına (s. 47/458, 459)

¹⁷⁰ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 106-111; M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 73.

Rivayete göre uzun süredir kuraklık ve kıtlık ile mücadele eden Mekke'ye bir damla yağmur yağmıyordu. Kuraklık nedeniyle hayvanlar kırılıyor, insanlar çaresizlik içinde beklemektedir. Bu duruma çare arayan Mekke'nin önde gelenleri bir araya toplanmış, yağmurun yağması için putlara dua etmeleri gerektiğini konuşuyorlardı. Aralarından hoş bir ihtiyar çıkıp dedi ki “Yakınıınızda Hz. İbrahim’in neslinden salih bir kimse var iken başka sebeplere başvurmak boşunadır. O salih zata gidip ricada bulunmak daha uygun olur.” Halk, ihtiyarın sözlerinin doğruluğunu kabul edip Ebû Tâlip’in kapısına varıp hacetlerini arz ederler. “Ya Ebû Tâlip! Yağmur duasına çıkacağız isteriz ki sen de aramızda olup dua edesin.” diye ricada bulunurlar. Bunun üzerine Ebû Tâlip o zamanlar himayesi altında olan Hz. Muhammed’i de yanına alarak Kâbe’ye varır. Ebû Tâlip Kâbe’nin duvarına yaslanır, ellerini havaya kaldırır ve Kâbe’nin rabbine yalvarmaya başlar. O sırada üzerine bir ağırlık çöker. Resûl-i Ekrem’den yana bakan Ebû Tâlip, görür ki yaratılmışların en güzeli, âlemlerin rahmet menbaı parmağını kaldırmış, gökyüzüne doğru tutmaktadır. O anda gökyüzünden şiddetli bir rahmet yağmaya başlar. Bu hali gören halk çok sevinir. Bu ilahi lütuf karşısında Ebû Tâlip çok mutlu olmuştur. Bu saadetle Ebû Tâlip, bu hâdiseyi anlatan bir de şiir nazmetmiştir. Bu bilgi hem *Tuhfetü’l-İslâm*’da hem de diğer kaynaklarda yer alan bilgiler arasında nakledilmektedir.

Mekkede kaht u galâ oldu o sâl
Çok telâş itdi buna anda ricâl

Var idi bârâna pek çok ihtiyâc
‘İllet-i cu‘a ararlardı ilâc

Mekke halkı meşveret eylerdi tâ
Yalvarup esnâma itsünler du ‘â

Var idi ol yerde bir hoş ihtiyâr
Çıkdı meydâna didi olmaz bu kâr

Nezdiñizde nesl-i İbrâhîmden
Hôş-seyr bir merd-i sâlih var iken

Başka esbâba tevessül boş olur
Gitseñiz ammâ o zâta hoş olur

İhtiyârı diñleyüp tayyib diyü
Gïtdiler birden Ebû Tâlib diyü

‘Arz-ı hâcet itdiler ol dem ana
Tâ ki gelsün Ka‘beye itsün du‘â

Mustafâyı aldı birlikde hemân
Ka‘beye gitdi Ebû Tâlib o ân

Ka‘beye geldi tayandı sıdk ile
Başladı ‘arz-ı münâcâta bile

Çok du‘â itdi kesel geldi aña
Bakdı ol nûr-ı nübüvvetden yaña

Parmagıñ kaldırdı ol dem Mustafâ
Âsumâna togrı tutdı ol hümâ

Ol dakika itdi âsâr-ı sudûr
Eyledi şiddetli bir yağmur zuhûr

Mekke halkı gördi bu hâlî bütün
Fahr-i ‘âlemler sevindiler o gün

Çok sevindi çün Ebû Tâlib hemân
Nazm ile bu vak‘ayı itdi beyân

(s. 47/460-474)

2.1.2.3. Seyyid-i Kâ‘inât Efendimiz’in Şâm Seferleri ve Te‘ehhül Buyurdukları

Hz. Muhammed on iki yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile Şam seferine çıkar. Busrâ önlerine geldiklerinde burada durup dinlenmek isterler. Rivayete göre burada âlim, bütün dîni ilimlere vakıf, Hz. Muhammed’in vasıflarını daha o doğmadan kutsal kitaplardan okumuş oldukça bilgili bir Pîr (Rahip Bahira), yaşamakta ve gece gündüz bekçi olmuş

yolları gözetlemektedir. Yine bir gün yolları gözetlerken kervana gölgelik olmuş, onunla birlikte gezinen bir bulut görür. O anda anlar ki bu kutsal kitaplarda okuduğu hâdisedir. Çok mutlu olup hemen kervanın yanına varır. Allah Resûlü'nün halini hatırını sorup ona izzeti ikramda bulunur.

On ikiye basdı çün hayrû'l-beşer
İtdiler 'emmi ile Şâma sefer

Şâma varmazdan mukaddem gitdiler
Pîş-i Busrâda tevakkuf itdiler

Var idi ol yerde bir pîr-i şehîr
Cümle ahbârı bilür idi o pîr

Yollara nâzırdı ol sâhib-vekâr
Didebân olmuş idi leyl ü nehâr

Çünkü gördi bir bulut ol dem o er
Kârbâna sâyebân olmuş gezer

Anladı ahvâli oldı şâdimân
Der'akab gitdi o câya atdı cân

Sordı hâlin seyyidin ikrâm ile

Çok ri'âyet eyledi i'zâm ile

(s. 48/ 475-481)

Daha sonra bilge Pîr, Ebû Tâlip'e Hz. Mustafa'yı göstererek "Bu çocuk âlemlere rahmet olarak gönderilen, günahkâr ümmetin şefaathisidir. Tevrat ve İncil'de haber verilen, beşerin en hayırlısı, ahir zamanın şanı yüce nebisidir. Ey Ebû Tâlip! Sözümü dinle Ahmed'i Şam'a götürme, geri dön Mekke'ye. Zirâ, Şam'da onun kim olduğunu anlayacak Yahudi bilgeleri vardır. Ona zarar vermelerinden korkarım." Pîr'in sözünü dinleyen Ebû Tâlip, hemen Hz. Mustafa'yı da alıp Mekke'ye dönmek için yola koyulur.

Yâ Ebû Tâlib didi ol kâmyâb
Mustafâyı gösterüp itdi hitâb

Didi budur *rahmeten li'l- 'âlemîn*¹⁷¹

Budur elbetde şefî'ü'l-müzniân

Böyledir Tivrât u İncîl'de haber

Evvel ü âhir budur hayrû'l-beşer

Kavlimi diñle benim ey söz eri

Alma Şâm'a Ahmedi dönder geri

Çünkü ol yerde bunı anlar Yahûd

Korkarım ifsâd ider kavm-i Cehûd

Diñledi pîri Ebu Tâlib hemân

Mustafâyı Mekkeye kıldı revân

(s. 48/482-487)

Yirmi yaşına gelen Hz. Muhammed'in cemalinin güzelliğinden ay ve güneş utanırdı. Edep ve hayâ timsali olan kâinatın güneşi asla yalan söylemez, riya etmezdi. Batıla asla itibar etmeyip daima Hakk'ı söylerdi. Hz. Muhammed, kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders alınacak bir rehber olarak gönderildiği için, hayatının her yönünü kapsayan üstün bir ahlâkla donatılmıştı. Bu üstün vasıfları ile Mekke'de nam salan Allah Resûlü'ne herkes kızını vermek istemiştir.

'İffet ü 'ismetle buldı şöhreti

Nûra gark itdi cihâmı tal'atı

(s. 48/489)

Anda hatm olmuş idi hilm ü hayâ

Togrı söyler eylemez idi riyâ

Bâtıla meyl itmedi ol bahtiyâr

Hak yoluñ eyledi dâ'im ihtiyâr

Hep güzel ahvâl ile almışdı nâm

Hâsılı olmuşdı mahbûb-ı enâm

¹⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/107.

Ol sebepten Mekkede her kes añâ

İstiyordı duhterin itsün 'itâ

(s. 49/490-493)

Rivayete göre Kureyş, Şam'a göndermek üzere bir ticaret kervanı hazırlığı içindeydi. Bu sırada Mekke'nin ticaretle uğraşan, gerek soy bakımından gerek şeref bakımından bütün Kureyş kadınlarının en üstünü, para bakımından ise en zengini olan Hz. Hatice de bu kervanla mallarını gönderecek emin birini aramaktaydı. Bunun için de dürüstlüğü ve güvenilirliği ile Mekke'de şöhret bulan Hz. Muhammed'e kölesi Meysere' ile haber yollar. Hz. Hatice; Hz. Muhammed'e, Meysere adındaki kölesi ile birlikte, evvelce kervanını götürenlere verdiği ücretten daha fazlasını vermek şartıyla kervanını Şam'a götürmesini teklif eder. Hz. Muhammed Hz. Hatice'nin teklifini kabul eder. Hatice'nin kölesi Meysere ile birlikte kervanı Şam'a götürmek için yola çıkarlar.¹⁷²

Gönderüp âdem Hadîce câ-be-câ

'Arz-ı ragbet eyleyüp itdi ricâ

Mâl virdi Şâm'a gönderdi hemân

Geldi Busrâ'ya yine fahr-i cihân

(s. 49/495, 496)

Kervan, Busrâ önlerine geldiklerinde dinlenmek için durur. Rivayete göre o civarda da ahir zamanda gönderilecek nebini vasıflarını kutsal kitaplardan okumuş, dîni ilimlere vakıf bir rahip bulunmaktadır. Rahip (Nastura), gelen kervanı seyrederken Hz. Muhammed'in, konakladıkları yerdeki bir ağacın altına oturmasına dikkat eder. Bu ağaç oldukça yaşlı bir zeytin ağacıdır.¹⁷³ “Rahip, daha önceden de tanışıklığı olduğu Meysere'nin yanına gelir ve ağacın altında oturanın kim olduğunu sorar.”¹⁷⁴ Meysere, Hz. Muhammed için, “Mekke'li Kureyş kabilesinden bir kimsedir.” dedi¹⁷⁵. Bunun üzerine Rahip Meysere'ye, “Şu ana kadar o ağacın altına peygamberden başkası inmedi.”¹⁷⁶ der ve Meysere'ye “Onun gözlerinde kırmızılık var mı?”¹⁷⁷ diye sorar. Meysere, “Vardır ve gözlerinden hiç arılmaz.”¹⁷⁸ cevabını verince Rahip emin olur ve “O bir peygamberdir.

¹⁷² İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116; Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 45-47.

¹⁷³ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 112.

¹⁷⁴ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

¹⁷⁵ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

¹⁷⁶ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

¹⁷⁷ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 112.

¹⁷⁸ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 112.

*Hem de peygamberlerin sonuncusudur.*¹⁷⁹ der. Yahudi bilginin sözlerine şaşırın Meysere, onun söylediklerini de aklında tutar.¹⁸⁰

Busrâ pazarında yapılan karlı ticaret sonrasında kervan, Mekke'ye dönmek için yola çıkar. Kızgın güneşin altında ilerleyen kervanda Meysere, Allah Resûlü'ne meleklerin, kanatlarıyla gölgelik yaptığını görünce hayrette kalır. Kervan Mekke'ye varır, Hz. Muhammed getirdiği malları Hz. Hatice'ye teslim eder. Meysere ise Yahudi bilginin Hz. Muhammed için söylediklerini, yolculuk esnasında iki meleğin güneşten korumak maksadıyla kanatlarıyla ona gölge ettiklerini, Hz. Muhammed'in dürüstlüğünü ve ticaret ahlakına dair üstün vasıflarını bir bir Hz. Hatice'ye anlattır.¹⁸¹ Bu hâdiseye eserde yalnızca bir beyitle değinilmiştir:

'Aynı hâlât oldu anda rû-nümâ
Mekke'ye döndi yine ol müctebâ (s. 49/497)

Kölesi Meysere'nin anlattıklarından oldukça etkilenen Hz. Hatice, bir gün Hz. Muhammed'e haber yollayarak kendisi ile evlenmek istediğini bildirir. Bunun üzerine Allah Resûlü durumu amcalarına haber eder. Amcası Hamza ve Ebû Tâlip, Esed oğlu Huveylid'in yanına giderek Hz. Hatice'yi isterler.¹⁸² Daha sonra da Allah Resûlü ile Hz. Hatice'nin nikâhı kıyılır. Eserde Hz. Muhammed (s.a.v) ile Hz. Hatice'nin izdivaçları da bir beyit ile izah edilmiştir.

Aldı ol Fahrü'n-nisâyı bâ-nikâh
Nûra gark oldu Hadîce ol sabâh (s. 49/498)

Hz. Muhammed'in çocuklarının çoğu Hz. Hatice'den oldu. Bunlardan biri de kadınların en iffetlisi Fâtıma Hatun'dur. Hz. Muhammed'in soyu Fâtıma Hatun'un dünyaya getirdiği ehli beytin en şereflipleri Hasan ve Hüseyin ile devam etmiştir. *Tuhfetü'l-İslâm*'da Efendimiz'in ehl-i beytine de kısaca şu beyitlerle değinilmiştir:

Andan oldu ekser evlad-ı Resûl
Siyemâ ol Fâtıma hayrû'l-betûl
Andan oldu cümle sâdât-ı güzîn
Bahtına ikbâline sad-âferîn (s. 49/499, 500)

¹⁷⁹ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005, s. 112.

¹⁸⁰ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

¹⁸¹ İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

¹⁸² İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, s. 116.

2.1.2.4. Mefhar-ı Mevcüdât Efendimiz'in Risâlet-i Nübüvvetleri

Mekke'nin şirk dolu atmosferinden bunalan, temiz ruhu ve dürüstlüğü ile beşerin en hayırlısı olan Hz. Muhammed kırk yaşına gelmişti. İşte Fahr-i Kâinat'ın kemâle erdiği bu çağda peygamberlik alametleri de görülmeye başladı. Bu alametler ilk önce, doğru çıkan rüyalarla kendini gösterdi. Altı ay boyunca Hz. Muhammed (s.a.v) rüyasında her ne görürse aynısı çıkar oldu. Bu esrarın nuzûlü ile gönlüne ilâhi aşk ateşi düşen Hz. Muhammed (s.a.v), hayatının bu döneminde bir köşeye çekilip tefekküre dalmayı adet edinmişti. Bunun için de Nûr Dağı'nda bulunan Hira Mağarası'na gider ve orada ibadet ederdi. Bu durum kırk yaşına doğru daha da sıklaşmış hatta orada kalma sûresi aylar sürer olmuştu. Yine Hz. Muhammed secdegâh edindiği Hirâ Mağarası'nda ibadetle meşgul olduğu bir gün de Hz. Cebrâil yanına gelir ve ona Hakk'ın emrini bildirir.

Cebrâil Aleyhisselâm'ın nâzil ettiği ilk vahiy, Alak sûresinin¹⁸³ ilk beş âyetidir. Hz. Muhammed, Hak katından gelen bu kelâma hayran kalır. Eserde bu hâdiseler şu beyitlerle izah edilir:

Nefy ü isbât itdi ol sâhib-kemâl
Vahdet-i Bârîye kıldı intikâl

Çünkü gördi vahdetiñ emvâcını
Ol zamân giydi nübüvvet tâcını

Düşdi birden göñline 'aşk-ı ilâh
Eyledi kûh-ı Hirâyı secdegâh

Başladı anda 'ibâdet itmege
İstemezdi gayrı câya gitmege

Hep bu sûretle 'ibâdet eyledi
Geldi Cibrîl emr-i Hakkı söyledi (s. 49/503-507)

Sûre-i ikrâ' la geldi ibtidâ
Vâlih ü hayrân oldu Mustafâ (s. 50/508)

¹⁸³ "Ey Muhammed! Yaratan, insanı pıhtılaşmış kandan yaratan Rabbinin adıyla oku! Oku! Kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir." **Kur'ân-ı Kerîm**, Alak, 96/ 1-5.

Rivayete göre Hz. Muhammed (s.a.v) Hirâ'dan ayrılınca eve gelir, biraz nefeslenip dinlendikten sonra olup biteni Hz. Hatice'ye anlatır. Hatice (r.a.) Hz. Muhammed'i (s.a.v.) alıp amcaoğlu olan meşhur Nevfel oğlu Varaka'nın¹⁸⁴ yanına götürür. Hz. Muhammed (s.a.v) olup biteni bir de ona hikâye eder. Duydukları karşında çok mutlu olan Varaka, “Müjde sana Yâ Muhammed, kutsal kitapların haber verdiği ahir zaman nebisi sensin. Sana görünen melek de Hz. Musa'ya görünen Cibrîl'dir.” der. Akabinde Hz. Muhammed'e bu durumdan korkmamasını ve Nur Dağı'ndaki mağaraya gitmeye devam etmesini tembihler. Bu sebeple sonraki günlerde de Hz. Muhammed, sık sık Hirâ Mağarası'na gider. Fakat günler geçtiği halde Cebrâil Aleyhisselâm görünmez. İslâmi kaynaklar bu dönem için “fetretü'l-vahy” adlandırmasını kullanmaktadır.¹⁸⁵ Hz. Muhammed bu duruma çok üzülür. Ancak bu sırada İsrâfil Aleyhisselâm zuhur eder ve Hz. Muhammed'e bazı şeyler öğretir. Eserde bu hâdise de ayrıntıya girilmeden kısaca şu bir kaç beyitle izah edilmiştir:

Vahy-i Hakkı aîladı sonra nebî
Bir daha terk itmedi ol cânibi

Hayli müddet emre kıldı intizâr
Gelmedi Cibrîl o oldu dil-figâr

Lakin İsrâfil eylerdi zuhûr

Ba'zı şey' ta'lîm iderdi bî-kusûr

(s. 50/509-511)

İslâmi kaynaklarda bu fetret dönemi kırk gün, bir kaç ay ya da üç yıl arası bir süreç olarak zikredilmiştir. Eserde bu husus şu şekilde ifade edilir. Üç yıl sonra Cebrâil Aleyhisselâm tekrar gelir ve artık durmayıp Hakk'ın dînini ilan etmesini söyler. Arkasından da “Müddessir sûresinin” ilk beş âyetini tebliğ eder.¹⁸⁶ Bu âyetlerde; artık ilâhi tebliğleri insanlara ulaştırma zamanının geldiği belirtilmekte ve Hz. Muhammed'in, bu görevini ifa ederken Yüce Allah'a güvenmesi istenmektedir. Ayrıca âyette maddî ve mânevî kirlere uzak durması Hz. Muhammed'e verilen talimatlar arasındadır:

Geldi üç yıl soñra Cibrîl- i Emîn

Turma it gayrı didi i'lâ-yı dîn

¹⁸⁴ Nevfel oğlu Varaka ise Hristiyan olup İncil ve Tevrat okur ve gelecekte haber verir; çok yaşlı meşhur bir kâhin, yani herkesçe bilinmeyen şeylerden bahseden biriydi. Bünyamin Erul, “Varaka b. Nevfel”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012, C. 42, s. 517-518.

¹⁸⁵ Mustafa Fayda, “Muhammed”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 408-423,

¹⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Müddessir, 74/1-5.

Ol zamân yâ eyyühâ 'l-müddessiri

Vahy idüp hürmet ile gitti geri

(s. 50/512, 513)

Allah'ın kendisini vekil kıldığı o andan itibaren çevresindeki insanları İslâm'a davet etmekle memur kılınan Hz. Muhammed, Hak dîni tebliğ görevine ilk olarak en yakını olan eşi Hatice ile başlamıştır. Hz. Hatice, Allah Resûl'ünün peygamberliğine herkesten önce inanmış ve iman etmiştir.¹⁸⁷ Daha sonra Hz. Muhammed, Hz. Hatice'ye dînin gereklerini Hz. Cebrâil'den öğrendiği şekilde öğretir ve birlikte namaz kıлып, Allah'a dua ederler. Ardından Allah Resûlü'nün yakın dostu Hz. Ebu Bekir, Ali b. Ebû Tâlip ve Zeyd b. Hârise, kızları Zeynep, Rukiyye ve Ümmü Gülsüm Müslüman olur.

Rivayete göre Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i öldürmek maksadıyla kılıcını kuşanıp yola çıkar. Yolda karşılaştığı Abdullah oğlu Nuaym'dan kızkardeşi Fâtıma ile kocası Zeyd oğlu Saîd'in de Müslüman olduğunu öğrenir. Bunun doğru olup olmadığını anlamak için kızkardeşinin evine gider. Evde henüz indirilmiş olan "Tâ Hâ" sûresi okunmaktadır. Fakat Hz. Ömer'in geldiğini gören kızkardeşi âyetleri hemen saklar. Bu arada kızkardeşi ve kocasının Müslüman olmasıyla çılgına dönen Hz. Ömer, kızkardeşine vurur. Kardeşinin ağzından burnundan kanlar geldiğini görünce yaptığına pişman olur. Öfkesi dinen Hz. Ömer, okudukları âyetleri görmek ister. Kardeşi âyetleri sakladığı yerden çıkarıp Hz. Ömer'e verir. Âyetleri okudukça kalbi yumuşayan Ömer, bunların beşer sözü değil de Allah kelâmı olduğuna kanaat getirir ve Müslüman olmaya karar verir. Hemen kardeşinin evinden ayrılıp Resûl-i Ekrem'in huzuruna varır. Kelimeyi şahâdet getirerek Müslüman olur.¹⁸⁸ Hz. Ömer'in kardeşlerimizin sayısı kaçtır diye sorması üzerine Allah Resûlü'nün ashâbı, kendisiyle beraber kırk kişi olduklarını söylerler. Bunun üzerine "*Öyleyse ne duruyoruz? Haydi, çıkıp, Kâbe'ye gidelim, Yüce Yaraticının adını yüceltelim.*" Deyince *orada bulunan bütün ashâb yerinden kalkar. En önde Ömer, sonra Ali, sonra Resûl-i Ekrem, sağında Ebu Bekir, solunda Hamza ve arkasında diğer ashâb olduğu hâlde yürüyerek Kâbe'ye giderler.*"¹⁸⁹ İşte o gün Müslümanlar Kabe'de saf tutup namaz kılarak üç yıl boyunca gizledikleri dinlerini aşikâr ederler. O gönden sonra Cebrâil Aleyhisselâm da sık sık gelip Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet nazil eder. Eserde bu hâdise şu beyitlerle izah edilir:

Çün 'Ömer îmânını kıldı 'ayân

Kırka vardı ehl-i İslâm ol zamân

¹⁸⁷ Mustafa Fayda, "Muhammed", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 408-423.

¹⁸⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 56-58.

¹⁸⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 56-58.

Ol zamân nâmûs-ı ekber ekseri
Sık gelüp söyler idi âyetleri

Âyet âyet indi Kur'ân-ı Kerîm
Zâhir oldı hikmet-i dîn-i 'azîm (s. 50/515-517)

2.1.2.5. Hatemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in Mu'cizât-ı Azimleri

Hz. Muhammed'in doğumundan önce, doğumunda, çocukluk ve gençlik dönemlerinde pek çok mu'cize meydana gelmiştir. İslâmî kaynaklarda da sıklıkla bahsedilen mu'cizelerinden biri nûrdan yaratılmış olan Hz. Muahmmmed'in cisminin gölgesinin yere düşmemesidir. Bu mu'cizeyi Mehmed Rıfat, Süleymân Çelebi'nin *Mevlid-i Şerîf*'inden alıntı yaptığı şu beyitlerle izah etmiştir:

Evvelâ ol kim mübârek cisminin
Gölgesi düşmezdi hâka resminin

Nûr idi başdan ayaga gövdesi
Bu 'ayândır nûrun olmaz gölgesi (s. 51/526, 527)

Efendimiz (s.a.v)'in diğer bir mu'cizesi ise mübârek başının üzerinde her zaman bir bulut olması ve bu bulutun onu çölün yakıcı sıcağından korumasıdır. Yine Allah Resûlü'nün bu mu'cizesi de eserinde, Süleymân Çelebi'nin mevlidinden alıntı yapılan şu beyitle izah edilir.

Ol mübârek re'si üzre her zamân
Bir bulut vardı olurdu sâyebân (s. 51/528)

İslâmî kaynaklara baktığımızda Allah'ın, peygamberlerine lutfettiği mu'cizeler, gönderildikleri toplumlar arasında ne itibar bulmuş ne meşhur olmuşsa o doğrultuda olmuştur. Bunlara en belirgin örnekler: Hz. Musa'nın kavmi arasında sihire, büyüye itibar edilmişti. Hz. Musa'ya ise kavminin bütün sihir ve büyüsünü bertaraf edecek bir âsa bahşedilir. Hz. İsâ'nın kavminde hikmet ve tıp ilmine itibar edilmişti. Bu sebeple de Hz. İsa'ya körleri iyileştirme, ölüleri diriltme gibi tıpla mümkün olmayan mu'cizeler bahşedilir. Hz. Muhammed'in gönderildiği Arap kavimleri arasında ise o dönem şiir ve hatiplik itibar görmekteydi. Bu hususta Arapların, gerek şehirli gerekse bedevi kabileleri arasında fesahat ve belagat ilmi, bir fazilet ölçüsü olarak görülmekle birlikte Araplar,

aralarında hatiplikleri ve güzel şiir nazmetmeleri ile övünmüşlerdir. Bu sebeple de Hz. Muhammed'e feshât ve ve belagâtın en güzeli ve en üstünü olan Kur'ân mu'cizesi nazil olmuştur.

Öte andan Kur'ân, sûre sûre ve âyet âyet indikçe, Resûl-i Ekrem bu âyetleri ümmetine bildirdiği gibi, putperest Mekke halkına da tebliğ etmekteydi. Hz. Muhammed, onlara Kur'ân âyetlerini okuduğu zaman feshât ve balâgatındaki güzelliğe hayran kalan müşrikler, küfürlerinden âyetlere Allah kelâmıdır diyemedikleri için 'şâir sözü' demişlerdir. Dönemin şâirlerinin şiirlerinden etkilenilerek Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından uydurulmuş, şâirâne bir şekilde söylenen sözler oldoğunu iddia etmişlerdir.¹⁹⁰ Müşriklerin bu tutumu üzerine "İsrâ sûresinin 88. âyeti"¹⁹¹ nazil olmuştur. Kur'ân'ın hiç olmazsa bir sûresine benzer bir şey söylemekten âciz kalan dönemin inkârcı ünlü şair ve hatipleri ise çok üzölmüştür.

Mehmed Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eserinde yukarıda anlatmış olduğumuz miraç hâdisesinde 533. beyitin ilk mısrasında İsrâ sûresinin 88. âyeti yerine Hüd sûresinin 44. âyeti örnek vermiştir. Eserde bu hâdise şu beyitlerle izah edilmiştir.

Hazreti Kur'ândır a'zam mu'cize

Vasf u ta'rîfi anın gelmez söze

Lafz u ma'nâsında vardır çok nizâm

Kadrini anlar anın ehl-i kelâm

Çünkü *yâ arduble'î* itdi nuzûl

İmriü'l-Kays¹⁹² h'âheri oldı melûl (s. 51/531- 533)

Bir diğer mu'cizesi ise, "İnşikâk-ı mâh" olarak bilinen Hz. Muhammed'in (s.a.v) parmağı ile ayı ortadan ikiye bölme hâdisesidir. Rivayete göre kâfirler bir gece Hz. Muhammed'in yanına gelir ve "Biz iman etmeye geldik." derler. Fakat iman etmek için bir

¹⁹⁰ Mohammed Ali Shareef, *El-Hatîb El-Kazvîni'nin Telhîsu'l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 8-15.

¹⁹¹ "De ki: 'Tüm insanlar ve cinler bu Kuran'ın bir benzerini oluşturmak amacıyla toplansalar ve bu konuda birbirlerine destek olsalar bile onun bir benzerini oluşturamazlar.'"

¹⁹² Cahiliye döneminin üşü şâiridir. İbn Sellâm el-Cumahî, Resûl-i Ekrem'in dedeleri Abdülmüttalib ile Hişâm b. Abdümenâf zamanında şiiri ilk defa uzatıp kaside haline getiren şairin İmruülkays'ın dayısı Mühelhil b. Rebîa olduğunu ifade eder. Bununla birlikte kaynakların çoğunda İmruülkays klasik kaside formunu ilk defa ortaya koyan, Arap şiirini belli kurallara bağlayan ve özellikle kafiye için esaslar koyan şair olarak tanıtılmaktadır. Yedi meşhur muallaka arasında ilk sırayı alan uzun kasesine iki kişiye hitapla başlaması, arkadaşlarını durdurup sevgilisinin göç ettiği yerde yok olmaya yüz tutmuş izler ve kalıntılar önünde kendisiyle birlikte ağlamaya davet etmesi İmruülkays'tan kalma bir gelenektir. Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *İA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, C. 22, s. 237-238.

mu‘cize isterler. Gece karanlığında gökyüzünde bulunan ayı göstererek Hz. Muhammed’den onu ikiye ayırmasını isterler. Bunun üzerine Hz. Muhammed samimiyetle Allah’a du‘a eder. Allah’ın en sevgilisi, yine Allah’ın emri ile gökyüzündeki aya dikkat kesilir ve o mübarek eliyle ona işaret eder. Sonsuz kudret sahibi olan Allah’ın inayeti ile ay ikiye bölünür ve her parçası semâda ayrı bir yer tutar. Yine ilâhi hikmet yardımıyla ay tekrar birleşir ve eski halini alır. Bu hâdise üzerine müminler sevince gark olup tekbirler getirirken hâdise karşısında şaşkına dönen inkârcı müşrikler oradan ayrılır. Eserde bu hâdise şu beyitlerle izah edilir:

Mu‘cizâtından biri de ey civân
İnşikak-ı mâh ile oldı ‘ayân

İşbu mu‘ciz kârı fahrü’l-enbiyâ
Eyledi küffâra karşı hoş edâ

Şöyle ki bir şeb gelür küffâr hep
Didiler imân için geldik bu şeb

İsteriz ammâ ki bir hoş mu‘cize
Mâhı şak eyle bu şeb göster bize

Ol zamân fahr-i resûl kıldı du‘â
Sıdk ile Allâh’a itdi ilticâ

Emr-i Hakla mâha dikkat eyledi
Dest-i pâkıyla işâret eyledi

Def‘aten oldı iki parça kamer
Her biri tutdı semâda başka yer

Der‘akab birleşdiler bi’l-intizâm
Eski hâliñ buldı mâh oldı temâm

Eyledi tekbîr mü‘minler o ân
Gıtdiler hayretle müşrikler hemân

(s. 52/537-545)

2.1.2.6. Mi'râcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm¹⁹³

Hak Teâlâ diledi ki kendi nûrundan yarattığı en sevgilisi her şeye vâkıf olsun. Bunun için Cebrâil Aleyhisselâm'a "En kıymetlim Resûl'ümü getir ki Hz. İdrîs ve Hz. İsâ gibi uyanık iken görsün yüce âlemdeki arşı, Firdevs'i." demiştir. Rivayete göre Hz. Muhammed, amcası Ebu Talip'in kızı Ümmü Hanî'nin evinde misafir olduğu bir vakitte Hz. Cebrâil Aleyhisselâm yanına gelir. "Müjdeler olsun Yâ Muhammed, Rabb'in sana öyle bir şey lutfetti ki böyle bir lütuf daha önce kimseye yapılmadı. Müjdeler olsun Rabb'in seni katına davet etmektedir. İstiyor ki vâkıf olasın esrarına; istiyor ki cennetinin, cehenneminin ilmüne eresin ve gördüklerini halka tebliğ edesin." diye Allah Resûlü'ne müjde verir. Bu muştı üzerine Fahr-i Kâinat Efendimiz heyecanla ayağa kalkar. O sırada Cebrâil Aleyhisselâm cennetten Burak adındaki atı getirir ve hemen Hz. Muhammed'in altına çeker. Bir anda Kudüs'e ulaşıp Mescid-i Aksâ'ya adım atarlar. Orada Resûl-i Ekrem'den önce gelmiş geçmiş bütün peygamberler toplanıp saf saf olmuş, kendilerine imamlık yapması için Fahr-i Kâinat Efendimiz'i beklemektedirler.

Varlığın yaratılış sebebi Mescid-i Aksâ'ya teşrif edince bütün peygamberler ona saygı gösterip onu hürmetle karşılayıp kendilerine imamlık etmesi için mihrab yönünü işaret ederler. Ezelden beri bütün enbiyânın imamı Resûl-i Ekrem'e ebede kadar da tüm enbiyânın serveri sensin, deyip güzel sözlerle taltifta bulunurlar. Sevgi, saygı ve hürmet nidâları eşliğinde Hz. Muhammed mihraba geçer ve bütün peygamberlere imam olur. Bütün enbiyâ Fahr-i Kâinat'ın imamlığında iki rekât namaz kılar. Namazdan sonra Hz. Muhammed, boyun eğer ve niyazda bulunur.

Akabinde kâinatın yaradılış sebebi Hz. Muhammed gökyüzüne bakar. Cebrâil Aleyhisselâm Cihan Sultanı'nı kanadına bindirir ve Sidre-i Â'lâ'ya (Sidre-i Müntehâ)¹⁹⁴ ulaştırır. Burada Cebrâil Aleyhisselâm'ın görevi sona erer. O anda Refref adında bir binek Hz. Muhammed'in önüne gelir ve ona selam verir. Üzerine binen kâinat güneşini "lâ-mekân" menziline ulaştırır. Hz. Muhammed'i karşılayan semâ ehli onu selamlar ve mi'râcını tebrik ederler. Hz. Muhammed'e "Senden önce kimse böyle bir lutfu layık görülmedi." diye de hoş sözlerle taltifte bulunurlar. Allah, huzura varan Hz. Muhammed ile harf ve ses olmaksızın konuşur ve kendisine "Ne muradın varsa söyle sana layık olsun.

¹⁹³ 542- 600. beyitler arası.

¹⁹⁴ Sidre-i A'lâ (Müntehâ) yedinci semanın üzerinde Arş'ın sağ tarafında ve altında muttakiler için vadedilen cennet ırmaklarının fişkırdığı mübarek şecere şeklinde resmedilen yer. "Takva sahiplerine vadedilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve safi süzme baldan ırmaklar vardır. Ayrıca onlara her türlü meyve ve Rablerinden bir bağışlama vardır..."**Kur'ân-ı Kerîm**, Muhammed, 47/15.

Bir derdin varsa söyle bin derman eyleyeyim.” der. Hz. Peygamber, “Hatâ ve kusurları örten, görmezden gelen, ihsanı bol olan Rabbim, senden isteğim ümmetimi bağışlamandır.” cevabını verir. Alla’ın (celle celaluhu)’nun “Habib” sıfatına mazhar olan Hz. Muhammed’e, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmadığı sürece ümmetinin büyük günahlarının bağışlanacağı ve cennetin onlara nasip edileceğinin müjdesi verilir. Yüce Yaratıcı’ya doyamadan yine onun emri ile oradan ayrılan Hz. Muhammed, Refref ve Cebrâil’in yardımıyla gün doğmadan evine ulaşır.

Hz. Muhammed, gecenin bir anında kısa bir zamana sığdırdığı uzun yolculuğunu tamamlamıştır. Makamların en güzelinden Hakk’ın emri ile ayrılarak orada yaşadıklarını, gördüklerini ümmetine anlatmak için geri dönmüştür. Rivayete göre ertesi gün Kâbe’ye mi’râç hadisesini anlatmaya gitmeden önce Ebû Tâlip’in kızı Ümmü Hânî, onu yalanlamalarından ve ona eziyet etmelerinden korkarak Hz. Peygambere engel olmak istemiştir. Hz. Peygamber ise bu olayı anlatması gerektiğini söyleyerek onun yanından ayrılmıştır.

Kâbe’ye gelip orada bulunan halka gece Allah tarafından gönderilen Cebrâil ile Hakk’ın davetine mazhar olduğunu, Cebrâil’in kanadında hızla Kudüs’e gittiğini, Mescid-i Aksâ’da namaz kıldığını, dua ettiğini, sonra semânın son katında Hakk’ın huzuruna vardığını, kendisine Allah’ın hitap ettiğini, ümmetini Firdevs cenneti ile müjdelediğini ve Allah’ın İslâm’a rahmet sancağını açtığını haber verince müminler çok sevinip Hz. Muhammed’i tasdik ve tebrik ederler.

Mi’râç hâdisesi sonrasında Kureyşli inkârcılar, Hz. Muhammed’e inanmadıkları gibi onu yalanlamak için semânın sırrını bir kenara bırakıp Kudüs’ü (Mescid-i Aksâ) tarif etmesini ve bir işaret belirtmesini isterler. Bunun üzerine Mescid-i Aksâ’yı eksiksiz tarif eden Hz. Muhammed, buna bir alamet olarak, yolda gördüğü Kudüs’ten Mekke’ye gelmekte olan kervanda bulunan bir devenin bazı özelliklerinden bahseder. Birkaç gün geçtikten sonra Hz. Muhammed’in yolda gördüğü kervan Mekke’ye gelir. Kervan sahiplerine durum izah edilir. Kervan sahipleri Hz. Muhammed’in söylediklerini doğrulayınca küfür ehli hüsrana uğrar. Bu hâdiseler şu beyitlerle izah edilir:

İtdi küffâr-ı Kureyş ammâ ‘inâd

İtmedi anlar bu kula i‘timâd

Didiler tursun hele sırr-ı semâ

Kudsi vasf eyle bize gel ibtidâ

Söyle gel sen bizlere andan nişân
Kim nişânıla olur da 'vâ 'ayân

Kuds'i ta'rif eyledi hayrû'l-enâm
Söyledi bir bir nişânın bi't-temâm

Didiler anlar işitmişin buni
Var mıdır şâhid bize söyle anı

Geçdi bir kaç gün keşâkeşle zamân
Mekke'ye geldi Kudus'den kârbân

Kârbânı yolda görmüşdi nebî
Söyledi ahvâlini vaki' gibi

Kârbân sâhipleri de ol zamân
İtdiler hayret ile hâli beyân

Oldı şâhitlerle sâbit işbu hâl
Geldi ehl-i küfre hüsrân ü melâl

(s. 56-57/ 595-603)

2.1.2.7. Fahr-i Âlem Efendimiz'in Hicret-i Sa'âdetleri

Allah Resûlü, Mekkeli müşriklere pek çok mu'cizeler göstermişse de Mekkeli küfür ehli ona inanmamak hususunda ısrarcı olmuş ve Müslümanlar'a karşı olan çirkin tutumlarını daha da arttırmıştır. Öte yandan Hz. Muhammed, Mekke'ye dışardan hac ve ticaret için gelen kabileleri de İslâm'a davet etmeye devam etmektedir. Hz. Muhammed, Hazrec (Neccarogulları) kabilesine mensup altı kişilik bir gruba İslâmiyet'i tebliğ eder. Onlar da Müslümanlığı benimserler. İçlerinden bir kısmı Medine'ye dönerek bu yeni dîni kabilelerine anlatıp bir yıl sonra tekrar Akabe'de Resûl-i Ekrem'le buluşma sözü vererek oradan ayrılır. Memleketlerine dönen Medineliler, benimsedikleri yeni dîni kabilelerine anlatır ve söz verdikleri gibi bir yıl sonra on iki kişilik bir grup olarak Mekke'ye gelip Akabe'de Hz. Muhammed ile gizli bir görüşme yaparlar.

Medine'deki ensâr zümresinin çekirdeğini oluşturan bu grup Resûl-i Ekrem'e; Allah'a ortak koşmayacakları, hırsızlık ve zina yapmayacakları, çocuklarını öldürmeyecekleri ve Resûl-i Ekrem'in sözüne uyacakları hususlarında söz vererek biat ederler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, onlara Kur'ân'ı ve İslâm'ı öğretmesi, namaz kıldırması için Musab bin Ümeyr'i Medine'ye gönderir. Bir yıl sonra Medine'nin ileri gelenleri tamamen Müslüman olur. Hac mevsiminde ikisi kadın yetmiş beş kişi Mekke'ye gelir ve Hz. Muhammed ile Akabe'de yapılan gizli buluşmada Allah Resûlü'nü Medine'ye davet ederler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem; Medineli Müslümanlar'dan Medine'ye hicret ettiği takdirde kendisini ve Mekkeli Müslümanlar'ı kendi canlarını, çocuklarını, kadınlarını ve mallarını korudukları gibi koruyacaklarına dair söz ister. "İkinci Akabe Biat'ı" olarak adlandırılan bu buluşmada Medineliler'in söz vermeleri üzerine Allah Resûlü'nün izni ile İslâm'ın ilticâsı Medine'ye olur ve Hz. Muhammed'in ashâbı oraya bir bir göç edip güzel haberler gönderirler.¹⁹⁵ Bu husus eserimizde kısaca şu beyitlerle izah edilir.

Fahr-i 'âlem Mekkede bunca zamân
Mu'cizât-i dîni itmişken 'ayân

İtmedi küffâr-i Mekke i'timâd
Eyledi ehl-i Medîne i'tikâd

Ol sebebden oldı bu cây-ı latîf
Melce'-i İslâm ü ensâb-ı şerîf

Gitdiler ashâb bir bir ol yere

Hoş haberler virdiler peygambere

(s. 57/605-608)

Mekkeli Müslümanlar'ın Medine'ye hicret etmesiyle Mekke'de yalnızca Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kalır. Bu sırada Fahr-i Kâinat Efendimiz, Medine'ye hicret etmek için Allah'tan ruhsat ister. Öte yandan Mekkeli Müslümanlar'ın Medine'ye kitleler halinde göç etmeleri Mekkeli müşriklerini tedirgin eder. Zirâ onlar, Hz. Muhammed'in Medine'deki Müslümanlar'ın yanına gitmesiyle büyük bir İslâm kuvvetinin doğmasından ve Kureyş kervanlarının Şam ticaret yolundaki en önemli geçidi olan Medine yolunun Müslümanlar'ın eline geçmesinden endişe duymaktaydılar. Bu sebeple toplanan

¹⁹⁵ Mustafa Fayda, "Muhammed", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 30, İstanbul 2005, s. 408-423; Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 69.

Mekke uluları, aralarında yapmış oldukları istişarelerin sonucunda Hz. Muhammed'i öldürmeye karar verirler. Bunun için Mekkeli ne kadar uğursuz varsa toplanıp Hz. Muhammed'e tuzak kurarlar.

Cebrâil (a.s.) gelip müşriklerin tuzaklarını Resûl-i Ekrem'e haber verip Medine'ye göç etmek için Hakk'ın ruhsat verdiğini ve Hz. Ebû Bekir'i birlikte götürmeye memur olduğunu bildirir. Bu haber üzerine Hz. Muhammed, Medine'ye göç hazırlıklarını tamamlar. Hz. Muhammed'in Mekke'den ayrılacağı gece Mekkeli müşrikler, Allah Resûlü'nü öldürmek için evinin etrafını sararlar. Rivayete göre o gece Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi yanına çağırır. Medine'ye gideceğini haber verir. Üzerinde bulunan emanetleri ona teslim edip *“Emanetleri yerlerine ulaştır, sonra sen de buralarda durma, Medine'ye gel. Fakat şimdi benim yatağında yat ki müşrikler beni burada yatıyor zannına kapılsınlar.”*¹⁹⁶ diye buyurur ve Hz. Ali'yi yerine bırakarak oradan ayrılır. Allah Resûlü evinden besmele çekip Yasin sûresini okuyarak çıktıktan sonra yerden bir avuç toprak alıp müşriklerin başlarından saçar. Allah'ın yardımı ile gözlerine perde inen müşrikler Hz. Muhammed'i göremez olur. Daha sonra Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir ile buluşur ve hızla Mekke'den ayrılırlar.¹⁹⁷

İstedi ruhsat Hudâsından nebî
Tâ ki teşrîf eyleye ol cânibî

Geldi Cebrâ'îl bir gün hazrete
İzn-i Hak vardır didi bu hicrete

Hâzır oldı bir gice fahrü'l-enâm
Cümle küffâr eyledi ol şeb kıyâm

Sû'ikasde 'azm ü niyyet itdiler
Bir çoğı beyt-i nebîye gitdiler

Añladı hali Resûlallâh o ân
Besmeleyle çıkdı dârından hemân

¹⁹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 71.

¹⁹⁷ Mustafa Fayda, “Muhammed”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 408-423; Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 71.

Bir avuç kum aldı saçdı muhterem
Çeşm-i a' dâya 'amâ geldi o dem

Çıkdı andan gitdi Bû Bekre nebî
Tutdı düşmanlar didi her cânibi

Çıkdılar birlikde soñra Mekkedden
İtdiler bu vech ile terk-i vatan

(s. 58/607-616)

Hz. Muhammed'in Mekke'den ayrıldığını duyan müşrikler, Hz. Muhammed'i ellerinden kaçırmış olmanın öfkesiyle bütün Mekke'yi alt üst ederek her tarafta onu ararlar. O sırada Hz. Muhammed, beraberindeki Hz. Ebu Bekir ile Sevr Dağı'nda bir mağaraya sığınır. Allah'ın hikmeti ile orada hemen bir örümcek zuhur eder ve mağaranın kapısını baştanbaşa ağı ile donatır. Yine o anda bir güvercin hâsıl olur; yuva yapıp yumurtalar bırakır. Arkadan gelen düşman mağara kapısına gelince mağaranın içine bakarlar ki kuşlar yuva yapıp yumurtalar bırakmış. Hz. Muhammed'in orada olamayacağına kanaat getirip oradan ayrılırlar.

Tuydı a' dâ itdiler takîbe cân
Girdiler bir gâra bunlar ol zamân

Hikmet-i Bâri o dem kıldı sudûr
Der'akab bir 'ankebût itdi zuhûr

Urdı bâb-1 gârı ol dem ser-te-ser
Lânelerle setr olundı işbu yer

Bir gögercin de zuhûr itdi o ân
Lâne yapıp beyza bıraktı hemân¹⁹⁸

Arkadan a' dâ gelince ol yere
Bâb-1 gâra bakdılar birden bire

¹⁹⁸ Beyitte fazla hece mevcuttur. Fakat "Beyzalar" kelimesindeki "lar" çokluk eki atılınca vezin düzelmektedir.

Bâb içinde beyzalarla lâneler
Oldılar enzâr-ı a' dâya siper

Sandılar ki girmemiş âdem aña

İttifâkan gitdiler ğayrı yaña

(s. 58/ 617-623)

Kaynaklarda yer alan rivayete göre Sevr Dağı'nda¹⁹⁹ Hz. Muhammed'in yanında olan Hz. Ebu Bekir, mağarada bulunan deliklerden yılan çıyan çıkıp da Allah Resûlü'ne zarar vermesin diye hırkasını yırtıp yırtıp deliklere tıkar. Bir delik kalır, onu da ayağı ile kapatır. Hz. Muhammed, mağara kapısından düşman çekilince ortalığın sakinleşmesi için bir süre daha mağarada kalmayı uygun görür. Kaynaklar bu sürenin üç gün olduğunu belirtir.²⁰⁰ Mağarada Hz. Muhammed, Hz. Sıddîk'ın dizine başını koymuş uyumakta iken Hz. Ebu Bekir'in ayağı ile kapattığı delikten yılan ayağını ısırır. Canı çok yanan Sıddîk, Allah Resûlü uyanmasın diye sesini çıkarmasa da canının acısıyla gözlerinden dökülen yaşlar Resûllullah'ın yüzüne düşer. Bunun üzerine uyanan Resûl-i Ekrem, Hz. Ebu Bekir'e ne olduğunu sorar. Sıddîk ise “*Anam babam sana feda olsun*”²⁰¹ önemli değil, ayağımı yılan ısırıldı. der. Allah Resûlü yılanın ısırıldığı yere mübarek tükürüğünden sürer ve Cihan Sultan'ının tükürüğü yılanın zehrine karşı şifa olur. Tuhfetü'l-İslâm'da, bu hâdis e şu beyitlerle izah edilir:

Çünkü a'dâ gitdi ğâr içre hemân

Pây-ı Sıddîkî ısırıldı bir yılân

Tükrüğün sürdi aña fahrü'l-enâm

Semm-i mâra karşı virdi iltiyâm

(s. 59/ 624, 625)

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Muhammed düşmandan kurtulunca mağaradan çıkıp başka bir yoldan yollarına devam ederler. Hz. Muhammed'i bulamayan Kureyş uluları, onu ele geçirene yüz deve vadederler. Bu haber Mekke'nin her yerinde duyulur. Müdlic oğulları aşiretinden Sürâka bin Malik ödülü alabilmek için Allah Resûlü'nün peşine düşer. Hz. Muhammed, Ebu Bekir ile Medine'ye doğru ilerlerken birden peyda olan düşman Sürâka, Allah Resûlü'ne yaklaşmaya kalkışınca Resûl'ün nazarıyla atının ayağı dizlerine kadar

¹⁹⁹ Sevr Mağarası'nın bulunduğu Sevr Dağı Mescid-i Harâm'a güneydoğu yönünde yaklaşık 4 km. uzaklıktadır. Sevr Mağarası; dağın zirvesine yakın bir yerde, Mekke tarafına bakan yamacında büyük bir kayanın altında kalan boşluk şeklinde doğal ve küçük bir mağaradır: Adnan Demircan, “Sevr Dağı”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 5-6.

²⁰⁰ Adnan Demircan, “Sevr Dağı”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, C. 37, s. 5-6.

²⁰¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ*, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 72.

yere batar. Sürâka, Allah Resûlü'ne "Benim için Allah'a dua et kurtulayım. Geride kalanları da sizden uzaklaştırırım."²⁰²der. Sürâka, Resûl'ün duası ile kurtulur. Söz verdiği gibi geriden gelen düşmanları da "Ben buralara baktım kimseler yok." diye yanılarak uzaklaştırır.

Mekke'den Medine'ye yapılan hicret yolculuğu boyunca yollarda Allah Resûlü'nün pek çok mu'cizesi aşikâr olur. Allah Resûlü'nün Medine'ye ulaşması bölge halkını çok mutlu eder ve Fahr-i Kâinat Efendimiz, büyük bir sevgi, saygı ve hürmetle karşılanır. Bu hâdise de eserde şu beyitlerle izah edilir:

Oldılar çünkü halâs agyârdan
Çıkdılar birlikde bâb-ı gârdan

Başka yerden oldılar râha revân
Soñra geldi bir 'adû oldu 'ayân

Çünkü yaklaştı 'adüv peygambere
Bir nazarda esbi batdı yerlere

Hâsılı yollarda birçok mu'cizât
Eyleyüp izhâr fahr-i kâ'inât

'Avn-ı Hakla vardı anlar bi's-selâm
Ol Medine şehrine bâ-ihtirâm

Çünkü geldi 'izz ile fahr-i cihân
Hep Medîne halkı oldu şâdımân

(s. 59/ 626-631)

2.1.2.8. Hicretten Vefâtına Kadar İcmâl-i Ahvâli

Hz. Muhammed'in dîni tebliğ etmesi ile Müslümanlar'a, Hakk'ın emri ile İslâm sancağını daha ötelere taşımaları için cihat yolu açılır. Bunun üzerine ilk olarak Bedir (624) ve Uhud (625) gazaları yapılır. Bu iki gazada da İslâm ordusunun galip gelmesi eserde şu beyitlerle ifade edilir:

²⁰² Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ Ve Tevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981, s. 72.

Çünkü itdi ehl-i dîni izdiyâd
Emr-i Bârile küşâd oldu cihâd

Eyledi küffâra i'ân-ı gazâ
Gazve'-i Bedr ü Uhudla ibtidâ

Gâlib oldu rahmeten li'l-âlemîn
Bu iki ekber gazâlar da hemîn

(s. 60/ 634-636)

Hicri 627'de yapılan Hendek savaşıyla küffar, İslâm'ın kılıcının dehşeti karşısında korkuya kapılır. Göğüsleri iman ateşi ve peygamber sevgisi ile dolu olan Müslümanlar 7 Haziran 628'de Hayber önlerine gelir. Allah'ın yardımı ile Hayber'in fethinin de nasip olmasıyla İslâm'ın gücü Arap yarımadasının her yerine ulaşır. Bu galibiyetlerin yanı sıra bir taraftan da Hz. Muhammed, münasip gördüğü bazı küffar beldelerine elçiler ile mektup yollayarak onları İslâm'a davet eder. Bu hâdiseler eserde kısaca şu beyitlerle izah edilir:

Soñra itdi Gazve'-i Hendek zuhûr
Gâlibâne kıldı andan da 'ubûr

Seyf-i Ahmet virdi dehşet her yere
Gâlibiyet vardı sû-yı Haybere

Feth-i Hayber de nasîp oldu aña
Çok ganîmet gördi ashâb-ı vegâ

Seyf-i İslâmı bu sûretle nebî
Sallayup dîtretdi her bir cânibi

Satvet-i İslâmı tutdı her cihet
Havfe düşdi ol zamân her memleket

Soñra ba'zı yerlere gördi cedîr
Nâmelerle kıldı irsâl-i sefir

(s. 60/ 637-642)

Hicretin yedinci yılında sevgililer sevgilisi, yedi yıldır uzak kaldığı Kâbe'yi ziyaret etme arzusunda olduğunu ashâbına bildirir. Resûl'ün binlerce kişiden oluşan ashâbı da

kendisi ile beraber Kâbe'yi tavaf etmek için Mekke'ye gider. Müslümanlar, Allah Resûlü ile birlikte Kâbe'yi tavaf eder. Arkasından Allah Resûlü Merve-Safa arasında sa'y eder. Ashâb da aynı Hz. Resûl'ün yaptığı şekilde sa'y ederler. Mekke'de üç gün kalarak umre haccını tamamlayan Hz. Resûl ve ashâbı, hep birlikte oradan ayrılarak Medine'ye dönerler.

Hz. Muhammed, Medine'de büyük bir coşku ile karşılanır. Daha sonra da kendisini ziyaret edip haccını tebrik etmek isteyen müminleri mescidinde kabul eder. Eserde Hz. Muhammed ve ashâbının umre hâdisesi şu beyitlerle izah edilir:

Çünkü dünyâya tuyurdı hâlini
Hicretiñ buldı yedinci sâlini

İşbu yılda hacca niyyet eyledi
Ka'betü'llâha 'azîmet eyledi

Var idi biñlerle ashab-ı Resûl
İtdiler birlikde ol câya duhûl

Ka'be oldı ehl-i İslâma matâf
Kıldı peygamberle ashâbı tavâf

Der'akab Merve Safâ beyninde hem
Sâ'yı icrâ eyledi ol muhterem

'Aynı üzre yapıdı ashâb-ı kirâm
'Umre hâli oldı icrâ bi't-tamâm

Mekkede üç gün ikâmet itdiler
Soñra hep birlikde 'avdet itdiler

Geldiler çünkü Medîne havline
Cümle halkı çıkdı istikbâline

Girdi şehre böyle şöhretle Resûl
Mescidinde itdi züvvâri kabûl

(s. 60-61/ 643-651)

Mûte, Lût gölünün güneyinde Kudüs'e 50 kilometrelik mesafede geniş tarım arazilerine sahip olan Hristiyanlığı kabul etmiş bir beldedir.²⁰³

Eserde, Mûte savaşından yalnızca Mûte üzerine küçük bir birlik gönderilmesi ve ehl-i küffarın mağlup edilip Mûte'nin İslâm topraklarına dâhil edilerek İslâm'ın nûru ile aydınlatılması hususlarına değinilmiş olup ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Şâma müstevlî idi Rûm ol zamân
Mûteye gönderdi bir serye hemân

Rûmı ezdi bozdı ashâb-ı nebî
Hep münevver kıldılar ol cânibi (s. 61/653, 654)

Hicretin altıncı yılı 628'de Kureyşli müşrikler ile Müslümanlar arasında yapılan "Hudeybiye Anlaşması'nın"²⁰⁴ Kureyşli müşriklerce ihlal edilmesi sonucunda Hz. Muhammed, Mekke üzerine yürüme kararı alır ve hazırlıklara başlar. On bin kişilik İslâm ordusu ile hicretin sekizinci yılı (20 Ramazan / 11 Ocak 630) tarihinde ciddi bir direnişle karşılaşmadan Mekke'yi Kureyşli müşriklerden teslim alır.²⁰⁵ Kâbe, Kureyşli müşriklerin ve diğer kabile müşriklerinin putlarından temizlenir. Hz. Muhammed'in İslâm dînine davetine uyan pek çok Kureyşli müşrikt de iman ederek Müslüman olur. Böylece hem Kâbe'nin hem de Mekke'nin putlardan arındırılmasıyla bölge İslâm nûru ile aydınlanır. Eserde bu hâdiseye şu beyitlerle izah edilir:

Mekkeyi de 'avn-ı Hakla ol nebî
Be-sühûle aldı sâ'irler gibi

Sâhip oldu Mekkeye çün ehl-i dîn
Hâdim oldu Ka'be ye anlar hemîn (s. 62/ 657, 658)

Hicretin onuncu yılında nazil olan "Nasr sûresi"²⁰⁶ için İslâmi kaynaklar, bir anlamda Hz. Muhammed'e ahiret hazırlığını yap mesajını içerdiğini belirtir. Allah Resûlü her ramazan ayında Hz. Cebrâil ile buluşur ve o ana kadar nazil olan âyetleri okurdu. 631 yılının ramazan ayında yine Hz. Cebrâil gelmiş ve Hz. Peygamber'e bu kez Kur'ân-ı Kerîm'i iki kez tilâvet ettirir. Hz. Peygamber de bundan, vefâtının yaklaşmış olduğu

²⁰³ Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı". İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, C. 31, s. 385-387.

²⁰⁴ Muhammed Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, C. 18, s. 297-299.

²⁰⁵ Mustafa Fayda, "Muhammed (Hz. Peygamber Devri Kronolojisi)", İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 479-481.

²⁰⁶ "Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir." **Kur'ân-ı Kerîm**, Nasr, 110/1-3.

manasını çıkarır. Hicretin dokuzuncu yılı 631’de hac ibadeti Müslümanlar’a farz olunması üzerine Hz. Muhammed, hac ibadetinin nasıl yapılması gerektiğini Müslümanlar’a uygulamalı olarak göstermek maksadıyla 632 yılının Zilkade ayında hacca gitme kararı alır. Bu vesile ile Hz. Muhammed, hem kendi üzerine de farz olan hac ibadetini ifâ edecek hem de ümmeti ile vedalaşarak görevini tamamlayacaktır.²⁰⁷

Hz. Muhammed (s.a.v), bütün Müslümanlar’ın katılımı ile 26 Zilkade 632 tarihinde Medine’den hareket eder. Zülhuleyfe’de de İhrama giren Hz. Muhammed ve Müslümanlar yol güzergâhı boyunca kendilerine katılan inanlarla hayli kalabalık bir şekilde Zilhicce’nin dördünde Mekke’ye ulaşır. İlk olarak umre haccını yapan Allah Resûlü “Ebtah” civarında kendisi için hazırlanan çadırda kalır. Zilhicce’nin sekizinde Mekke’den ayrılıp Mina’ya gider. Ertesi gün güneş doğduktan sonra Müzdelife yoluyla Arafat’a ulaşır. Öğle saatlerinde Arafat vadisinde kendisini bekleyen muazzam kalabalığa veda hutbesi olarak adlandırılan konuşmasını yapar. Veda hutbesinden sonra Maide sûresinin nazil olmasıyla Allah’ın, dînini tamamladığı bildirilir. Daha sonra Allah Resûlü haccını tamamlar ve Medine’ye döner.²⁰⁸ Eserde bu hâdise şu beyitlerle izah edilir:

Oldı çünkü hicreti on yıl temâm
Bir daha hac eyledi fahr-i enâm

İşbu hac hacc-ı vedâ’ oldı aña
Eyledi çünkü vedâ’ yı her yaña

Oldı vâkîf anda Hakkıñ emrine
Eyledi ‘avdet Medîne şehrine

(s. 62/ 659-661)

Veda haccının üzerinden çok geçmeden Hz. Muhammed rahatsızlanır. Hicretin birinci yılından bu yana âdet olunduğu üzere Hz. Bilal, Allah Resûlü’nün öğrettiği ezanı onun emrettiği vakitlerde okur ve hayatı boyunca da Allah Resûlü’nün müezzinliğini yapar. Her vaktin ezanını okuyan Hz. Bilal, sabah ezanına “es-Salâtü hayrûn mine’n-nevm” ibaresini ekler. Hz. Muhammed, beğenip hoşnut olduğu bu ibareyi Hz. Bilal’in her sabah namazında tekrarlamasına izin verir.²⁰⁹ İşte Hz. Muhammed’in rahatsızlandığı

²⁰⁷ Bünyamin Erul, “Veda Haccı”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012, C. 42, s. 590-591; Mustafa Fayda, “Muhammed”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 420-421.

²⁰⁸ Bünyamin Erul, “Veda Haccı”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012, C. 42, s. 590-591; Mustafa Fayda, “Muhammed”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 420-421.

²⁰⁹ Mustafa Fayda, “Bilal Habeşi”, İA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, C. 6, s. 152-153.

gecenin sabahında da Bilal-i Habeşi “*es-Salâtü hayrîn mine’n-nevm*”²¹⁰ diyerek Müslümanlar’ı namaza davet eder. Daha sonra Allah Resûlü Hz. Bilal’i yanına çağırarak bedeninin namazı kıldıramayacak kadar takatsiz olduğunu söyler ve cemaate imam olması için Hz. Ebu Bekir’e haber vermesini ister. Mescide giden Hz. Bilal, durumu ashâba izah eder. O zaman Allah Resûlü’nün emri üzerine Hz. Ebu Bekir mihraba geçerek ashâba imamlık eder. O sırada da Allah Resûlü evinden çıkarak yavaş yavaş mescide gelir ve mağara arkadaşına uyararak arkasında namaz kılar. Akabinde adet olduğu üzere ashâbına selam verdikten sonra evine gider. Bu hâdiselerde şu beyitlerle izah edilir:

Geçmedi çok hastalandı bir gice
Virmedi sır gitdi yatdı gizlice

‘Âdet olmuşdı Bilâle her seher
Essalâ dirdi eyâ hayrû’l-beşer

Ol seher geldi yine kıldı nidâ
Essalâ didi yine ol hoş-edâ

Mustafâ didi Bilâle ey latîf
Bu gice oldı vücûdum pek za‘îf

Turma git söyle Ebû Bekre hemân
Sizlere olsun imâm ol hoş-zebân

Mescide gitdi eseflerle Bilâl
Eyledi ashâba öyle ‘arz-ı hâl

Emr ile Siddık-ı ekber ol zamân
Geçdi mihrâba imâm oldı hemân

Fahr-i ‘âlem çıkdı dârından o dem
Mescide geldi yavaşca muhterem

²¹⁰ Namaz, uykudan daha hayırlıdır.

Yâr-ı gâra uydı hem ol bî-niyâz
Arkasında kıldı Sıddıkîñ namâz

‘Âdet üzre virdi ashâba selâm
Gitti andan dârına hayrû’l-enâm (s. 62-63/ 662-671)

Allah Resûlü’nün hastalığı iyiden iyiye ağırlaşmıştı. O sırada Cebrâil Aleyhisselâm gelir. Hakk’ın selamını verdikten sonra Hakk’ın kendisine emrettiklerini Allah Resûlü’ne hoş bir ifade ile iletir. “Ya Resûl, gökler senin için hazırlandı, melekler saf saf olmuş seni bekler. Cennet kapıları senin için açıldı müjdeler olsun.” der. Ölüm döşeğinde bile ümmetini düşünen Allah Resûlü’nün ümmetinin durumunun ne olacağını bildirmesini istemesi üzerine Hz. Cebrâil, Allah’ın emri ile “Senin ümmetinden Allah’a şirk koşmayan, senin sünnetine sarılan bütün ümmetin kurtulacak müjdeler olsun.” der. Allah Resûlü bu müjdeli habere çok sevinir. Bu sırada Hz. Azrâil gelir ve Allah Resûlü’nden izin isteyerek yanına varıp selam verir. Allah Resûlü, Hz. Azrâil’in selamını alır ve “Gel Hak tarafından emrolduğun vazifeni tamam eyle.” der. Allah Resûlü’nün bu sözleri üzerine Hz. Azrâil vazifesini yapar ve Cihan Sultanı temiz ruhunu Hakk’a teslim eder. Bu hâdise eserde şu beyitlerle ifade edilir:

Geldi Cebrâil Hakdan ol zamân
Emr-i Hakkı eyledi hoşca beyân

Aldı ruhsat Mustafâdan bi’t-temâm
Girdi ‘Azrâ’îl dahı virdi selâm

Fahr-i ‘âlem eyledi redd-i selâm
Gel dedi emr-i hudâyı kıl temâm

Cümleye her kârı ta’lîm eyledi
Rûh-ı pâkîñ Hakka teslîm eyledi (s. 63/ 672-675)

Hz. Muhammed’in vefâtıyla ehl-i beyt, ashâb-ı güzîn, ensâr ve Allah Resûlü’ne uyanların tamamı feryat figan edip gözyaşları dökerek Allah Resûlü’nün son namazını ifâ ederler. Daha sonra Hz. Muhammed’in mübarek bedeni büyük bir özenle kefenlenip defnedildikten sonra Allah Resûlü’nü sonsuz dünyaya uğurlamanın hüznü ve kederiyle kederlenip matem tutarlar. Eserde Allah Resûlü’nün vefâtı şu beyitlerle izah edilir:

Ehl-i beyt ü cümle ashâb-ı güzîn
Hem bütün ensâr cümle tâbi'în

Giryelerle itdiler âh u figân
Kıldılar âhir namâzın ol zamân

Defn ü tekfîn itdiler bâ-ihtirâm
Oldılar hüzn ü kederle telh-kâm

(s. 63-64/ 673-675)

Mehmed Rıfat eserine, “Ya Rab, İslâm âlemini Fahr-i Kâinat’ın yüzü hürmetine rahmetinden mahrum kılma! Kıyamete kadar sabah akşam bütün salat ve selamlar Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)’nın ruhuna olsun.” duası ile son verir.

2.2. Eserin Yazılış Tarihi ve Yazılış Sebebi

Tuhfetü'l-İslâm, Hicri 19 Şaban 314 (Miladi: 23 Ocak 1897) tarihinde yayımlanan kanun ile Bab-ı Ali Aziziye Caddesi’nde bulunan Cemal Efendi Matbaası’nda Hafız Mehmet Emin tarafından 1898’de neşredilmiştir. Eserin telif sebebi için yazar şunları söylemektedir:

Yazup evvelce nazmen ‘ilm-i hâli
Hediye eylemişdim isdikâya

Yine sevk-i hidâyetle bu kerre
Koyuldum vâsf-ı hâl-ı enbiyâyâ

Alup târîhini peygamberânun
Çalışdım anları nazmen edâyâ

Hudâ’ya hamd ola oldum muvaffak
Bu sûretle bu emr-i mu’tenâyâ

İki manzûme hâsıl oldu andan
Biri mahsûs oldu Mustafâyâ

Didim ben *Tuhfetü'l-İslâm* nâmın

Hediye eyledim ehl-i vefâya

Yukarıdaki beyitlerde belirtmekle beraber yazar, giriş bölümündeki kasidenin hemen altında bulunan kısa nesir parçasında; çocuklukta öğrenilen bilgilerin zihinde yer ettiği ve kolay unutulmadığı düşüncesiyle daha önce çocukların okuyup öğrenmesi için bir ilmihal yazmış olduğunu ve yine çocukların okuyup öğrenmesi amacıyla Kısasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammedi'nin en önemli bölümlerinden oluşan *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eseri yazdığını ifade etmiştir.

“Kelâm-ı manzûmuñ tabi'atında olan hilâvet ü selâset cihetiyle- zabt u hıfzı ishal olduğundan ve çocuklukda ezber idilen manzûm sözler zihinlerde yer iderek bir çok zamânlar unutulmadığından tolayı ma'lumât-ı dînîyeden olan “ilm-i hâl”i evvelce nazm u neşr itmiş idim yine bu niyet-i hayriyye ile bu kerede “Kısaş-ı Enbiyâ ve siyer-i Muhammediyye”nin eñ mühim cihetlerini işbu “Tuhfetü'l İslâm'da nazmen icmâl ile etfâl-i İslâm'a yâdigâr eylediğimi...”²¹¹

2.3. Şekil Özellikleri

Mehmed Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm*'da iki farklı nazım şekli kullanmıştır. Bunlardan biri; klasik edebiyat geleneğinin bir getirisi olan ve belli bir maksatla ve bilhassa birini veya bir şeyi övmek için kullanılan, bütün beyitlerinin ikinci mısrası ilk beyitle kafiyelenecek şekil de tertip edilen kaside nazım şekli ile kaleme almış olduğu giriş bölümüdür. Bu bölüm Allah'a du'a, Hz. Muhammed'e salâtü selâm ve dönemin padişahı II. Abdülhamit Han'a medhiyeler içermektedir. Kaside on altı beyit olarak tertip edilmiştir.

Eserde kullanılan bir diğer nazım şekli ise kelime anlamı ikişerli olan, İran edebiyatı aracılığı ile Türk edebiyatındaki nazım şekilleri arasında yerini alan, daha çok Klâsik halk hikâyeleri, destanî konular, aşk hikâyeleri, savaşlar, dîni ve felsefî konuların ele alındığı mesnevi nazım şeklidir. Mehmed Rıfat'ın mesnevi nazım şekli ile tertip ettiği bu eseri, “Kısasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammediyye' olmak üzere iki ana bölümden oluşur.

²¹¹ Manastırlı Mehmed Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm*, Vilâyet-i Müşârün İleyhâ MatbaasıYay., İstanbul 1897, s. 3.

2.3.1. Vezin

Eserde üç vezin kullanılmıştır. İlk olarak eserin giriş bölümünde yer alan kaside aruz vezninin hezec bahrinin mefâîlün/mefâîlün/faûlün (._ _ _ / . _ _ _ / . _ _)²¹² kısa kalıbı ile yazılmıştır. Türk edebiyatının en çok kullanılan vezinleri arasında yer alan bu kalıp, Halk edebiyatında kullanılan 11’li hece ölçüsüne karşılık gelmektedir. Bu ölçü aynı zamanda âşık edebiyatındaki “koşma” nazım şeklinin de ölçüsü olarak kullanılmıştır.²¹³

Eserin kisasü’l enbiyâ bölümü ise remel bahrinin fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün (- .--/-.--/-.--/-.-)²¹⁴ uzun kalıbı ile yazılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm olan Siyer-i Muhammediye ise yine remel bahrinin fâîlâtün fâîlâtün fâîlün (-.-/-.-.-/-.-/-)²¹⁵ kısa kalıbı ile kaleme alınmıştır. Türk halk edebiyatının 11’li hece ölçüsüne denk gelen, remel bahrinin bu vezin kalıbı da sık kullanılanlardandır.

Aruz vezninin Türkçeye tatbikinden kaynaklanan aruz kusurları hemen hemen bütün divan şairlerinin şiirlerinde az veya çok görülmektedir. Mehmed Rıfat’ın da eserinde kullanmış olduğu üç farklı aruz veznini Türkçeye tatbikinde imâle, vasl-ı ayn gibi ufak kusurları göze çarpmaktadır. İmâle, terim olarak kısa hecenin aruz ölçüsüne uydurulmak maksadıyla uzatılmasına denir. Türkçe kelimelerde uzun sesli harf bulunmadığı için, kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına imâle-i maksûre denir ve aruz tatbikinde büyük bir kusur olmamakla birlikte hata kabul edilir. *Tuhfetü’l-İslâm*’da karşımıza çıkan yaygın kusurlardan biridir.

Yine sevk-i hidâyetle bu kerre
Koyuldum vasf-ı hâl-ı enbiyâya (K. 12)

Çünkü dünyâyâ tuyurdu hâlini
Hicretin buldu yedinci sâlini (s. 60/643)

Andan evvel cild-i hayvânı giyerdi cümle nâs
Kendi dikdi kendi giydi cümleden evvel libâs (s. 7/27)

Arapça ve Farsça kelimelerde bir uzun heceyi ya da sonu iki sessiz harfle veya hemze ile biten bir heceyi, bir uzun/kapalı bir kısa/açık olmak üzere iki hece olarak

²¹² Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Türk, Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 3-19; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 167.

²¹³ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 215.

²¹⁴ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 191.

²¹⁵ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 191; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 215.

okumaya imâle-i memdûd denir. Bu, aruzda bir kusur olarak görülmediği gibi çoğu kez ahengi arttırmak maksadıyla kullanılmıştır.

Hükm-i Tevrât üzre çok yıl halka itdi nush u pend
Olmıyordu erkek evlâdı o oldu *derdmend* (s. 35/337)

Nûh çıkdı kavmini tevhîde da‘vet eyledi
Kendi üç oğluyla pek az kimse ragbet eyledi (s.7/33)

Şöyle ki bir şeb gelür *küffâr* hep
Didiler îmân için geldik bu şeb (s. 52/539)

Medle ilgili farklı bir uygulamanın bulunduğu durum da kelimenin aslında olmadığı hâlde medli göstermek üzere konulan hareketlerin metne dâhil edilip edilmemesi konusudur.²¹⁶ Şâir, kısa okunması gereken kelimeleri de vezne uydurmak için uzun okumuştur.

Ol resûl itdi nihâyet dâr-ı ‘ukbâya sefer
Oglı İshak oldu ol dem de o kavme *râhber* (s. 14/101)

Mu‘cize gösterdi Sâlih *tâgdan* togdı deve
Yaydı bu mu‘ciz işi mü‘min olan evden eve (s. 11/68)

Yine eserde birkaç beyitte kelimenin kendinden sonra açık hece gelmesine rağmen bazı uzun hecelerde medli okuma yapılmıştır.

Hazreti *Ya ‘kûb oldu* pek mükedder agladı
Kanlı yaşlar dökdi âteşle derûnun dağladı (s. 19/154)

Söyledi *Ya ‘kûb oğlu* Yûsufa ey dil-nevâz
Sen bunu bir kimseye açma vü itme keşf-i râz (s. 18/139)

Uzun okunan hecenin kısa okunmasına zihaf denir.²¹⁷ Arapça ve Farsça kelimeleri aruz ölçüsüne uydurmak için yapılan bir kusurdur. Eserde bazı özel isim ve kelimelerde bu vezin kusuru görülmektedir.

²¹⁶ Fatih Köksal, Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler Bazı Tespit Ve Teklifler, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 3, 2009, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/53748> (26.12.2017) s. 63-86.

²¹⁷ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 191; Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz**, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 155.

Ermiyâ'yı hükmi Tevrât üzre bâ's itdi hemân
İtdiler ol hazrete *îmân* anlar ol zamân (s. 34/324)

Sonra ehl-i beytin aldı gitdi Yûsuf'dan yana
Çıkdı istikbâline Yûsuf *âlây* yaptı ana (s. 22/193)

İçlerinden *Yûdâ* nâmında olan fâsık hemân
Rüşvet aldı eyledi ol câ-yı mahfîyi 'ayân (s. 38/365)

Divan şairleri bazen özel isim veya kelimelerde vezin gereği tasarrufta bulunabilmektedir. Mehmed Rıfat da eserinde vezin gereği şu tasarruflarda bulunmuştur:

Kavmi geçdikce o yerden eglenüp dirdi ana
Dün *peyâmberdin* bu gün dülger mi oldun vâh sana (s. 8/39)

Sonra *îmân* itdi *Bû* Bekr ü 'Alî
Oldı anlar da sa'âdet müncelî (s. 50/513)

Vezin gereği sebep bildiren çünkü, çün edatlarının iki şekli kullanılmıştır:

Çünkü meb'ûs oldı Mısır'a gitdi emri söyledi
Kavm-i İsrâ'îl hep tecdîd-i *îmân* eyledi (s. 24/ 213)

'Askeriyle çatdı ol sâ'atde Fir'avn ol yere
Girdi çün ol yollara coşdı deniz birdenbire (s. 25/230)

2.3.2. Kafiye ve Redifler

Klasik Türk şiir geleneğinden gelen bir alışkanlıkla şâirler, eserlerini şiir ile musikinin iç içe olduğu bir atmosferde ortaya koymuşlardır. Şiirdeki musiki ve ahengi sağlamak maksadıyla çeşitli edebi sanatların yanı sıra redif ve kafiye de önem vermişlerdir.

Tuhfetü'l-İslâm, redif ve kafiye bakımından incelendiğinde, cinaslı rediflerin çokça kullanılmış olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Arapça ve Farsça kelimelerde de kafiye-i mücerred, kafiye-i müreddefe, kafiye-i müessese ve kafiye-i mukayyede

kullanılmıştır. Türkçe kelimelerde yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye, ek durumunda redif, kelime durumunda ve kelime grubu durumunda redif kullanıldığı görülmektedir.

2.3.2.1. Cinaslı Kafiye

“Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi’ anlamına gelen ve Arapça masdar olan cinas, edebî terim olarak söyleniş ve yazılışları bir, anlamları farklı iki veya daha fazla kelime arasındaki benzerliktir.”²¹⁸ Cinası meydana getiren, kelimeler arasında Arap alfabesine göre dört unsur olur. Bunlar; harflerin cinsi, sayısı, harekelenişi ve sıralanışıdır. Bu dört unsurun benzerlik veya farklılıklarına göre cinas çeşitleri oluşur. Eserde tespit edilen cinas çeşitleri şunlardır:

Tam cinas: Kelimeler arasında yukarıda belirtilen dört yönden de benzerlik olması durumunda tam cinas olur.²¹⁹

Ol gice kim togdı ol sultân-ı *dîn*
Ol kerâmet ma‘deni ol hân-ı *dîn* (s. 45/435)

Tam cinası meydana getiren kelimeler yapıları bakımından ikiye ayrılır:

Basit Cinas: Cinası oluşturan kelimelerin harflerin sayısı, cinsi ve sıralanışı bakımından benzerlik varsa ve her ikisi de tek kelimedenden oluşuyorsa bu tam basit cinastır.²²⁰

İşte bu sûretle ol dürr-i *yetîm*
Kaldı mâderden de dünyâda *yetîm* (s. 47/455)

Tam Olmayan Cinas (Cinas-ı gayri tam): Tam cinası oluşturan dört benzerlikten bir tanesinin bozulması durumunda meydana gelir. Nâkıs, mütekârib, müzâri, lâhik, mükerrer, kalb, hattî ve darbî olmak üzere çeşitleri vardır.

²¹⁸ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 297.

²¹⁹ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 297.

²²⁰ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 298.

Lâhik Cinas: Mütেকârib cinasın bir çeşididir. Farklı olan harflerin mahreclerinin birbirine yakın olması halinde oluşur. Farklı harf kelimenin başında, ortasında veya sonunda olabilir.²²¹

Çün Burâka râkib oldı ol *celîl*
Pîşine Cibrîl düşüp oldı *delîl* (s. 53/558)

Kalması cisminde et oldı vücûdı bir *kafes*
Ol yine sabr eyledi hamd itdi aldıkça *nefes* (s. 15/119)

Mükerrer Cinas: Cinaslı kelimelerden birinin diğzerinin son hecesinde/hecelerinde tekrarlanmasıyla oluşun cinastır.²²²

Kalmıya gayrı cihânda şûr ü *şer*
Çünkü geldi 'âleme hayrû'l-*beşer* (s. 46/446)

Çünkü anlar oldılar bir nev cezâya *müstehak*
Devlet-i Âsûrı taslît eyledi ol demde *Hak* (s. 31/295)

Hattî Cinas: Cinası oluşturan kelimelerin harfleri arasında, Arap alfabesine göre, sadece nokta farklılığı olması halinde oluşur.²²³

İşbu demde talgalar yükseldi tûfân oldı *tâm*
Cümle müşrikler ile birlikde hem gark oldı *Yâm* (s. 8/44)

Üç nebî birden iderken kavm-i İsrâ'ile *pend*
Sapdılar anlar yine Hakdan olup şeytâna *bend* (s. 34/ 328)

Darbî Cinas: Pekıştirmeli sıfatlar ya da ikileme niteliğindeki sözcüklerle yapılır.²²⁴

Nâdîm oldı cümlesi baş urdılar *taşdan taş*
Bir daha tecdîd-i îmân itdiler *başdan baş* (s. 27/252)

²²¹ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 289.

²²² Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 477.

²²³ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 300.

²²⁴ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 473.

Mutarraf Cinas: Cinaslı kelimelerden birinde fazla bir harf bulunması ile meydana gelen nâkıs cinasın bir çeşitidir. Fazla harf kelimenin başında ise mutarraf cinas olur.

Çok du'â itdi kesel geldi ana
Bakdı ol nûr-ı nübüvvetden yana (s. 47/470)

Ol gice âteş-perestânın odı
Söndi birden kavmi hayretde kodı (s. 46/442)

2.3.2.2. Diğer Kafiye Çeşitleri

Klasik şiirde özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde “ridf, kayd, te'sîs, dahîl, revî, vasl, hurûc, mezîd ve nâ'ire”adı verilen dokuz kafiye harfi kullanılmıştır. Kafiye bu harflere göre adlandırıp sınıflandırılmıştır. Revi, kafiye harfi olup sözcüğün sonunda bulunur. Mehmet Rıfat, eserinde daha çok ridf, kayd, te'sîs, redif, revî harflerinden oluşan kafiye türleri tercih etmiştir.

Kâfiye-i Mücerrede: Yalnızca revî harfi ile yapılan kafiye çeşididir.

Fahr-i 'âlem çıkdı dârından o dem
Mescide geldi yavaşca muhterem (s. 63/670)

Pek bozuldu çünkü bunlar Ba'le tapdı 'âkibet
Hak buyurdu Hazret-i İlyâsa bu kavmi gözet (s. 30/280)

Kâfiye-i Müreddefe: Revîden önce ridf (elif, vav, ye) harflerinden birinin gelmesi ile oluşan kafiye çeşidine kâfiye-i müreddefe denir. Kâfiye-i müreddefe harflerinin latin alfabesindeki karşılıkları sırasıyla â, û, î şeklindedir.

Elif (â) ile yapılan kâfiye-i müreddefe örnekleri:

Cümlesin gönderdi Bâbil şehrine bi'l-iftihâr
Kavm-i İsrâ'ilden bâkîler oldu târumâr (s. 35/331)

Nefy ü isbât itdi ol sâhib- kemâl
Vahdet-i Bârîye kıldı intikâl (s. 49/503)

Ye (î) ile yapılan kâfiye-i müreddefe örnekleri:

Mazhar-ı lutf-u Hudâ oldu yine Kuds-i Şerîf
Çünkü sâlihler içinde çıktı bir merd-i 'afîf (s. 35/334)

Çün Burâk'a râkib oldu ol celîl
Pîşne Cebrâ'îl düşüp oldu delîl (s. 53/558)

Vav (û) ile yapılan kâfiye-i müreddefe örnekleri:

Aldı Tevrâtı hemân meydâna koydı ol Resûl
Halkı tevhîde çağırdı itdi anlar da kabûl (s. 27/251)

Hikmet-i Bâri o dem kıldı sudûr
Der'akab bir 'ankebût itdi zuhûr (s. 58/618)

Kâfiye-i Müessese: Revî ve ridf arasına başka bir harekeli harfin girmesi (dâhil harfinin) ile oluşan kafiye türüne kâfiye-i müessese denir.

Zâhir oldu dîn-i İslâm rahmet oldu 'âleme
Nûr-ı irfân ü sa'âdet geldi nev'-i âdeme (s. 39/374)

Kâfiye-i Mukayyede: Revî harfinden önce gelen harekesiz harf (kayd) ile yapılan kafiye kâfiye-i mukayyede denir.

Gördi kavmi Sâmirîye uymuş olmuş putperest
Def'aten altûn buzagıyı alup itdi şikest (s. 27/248)

Üç nebî birden iderken kavm-i İsrâ'île pend
Sapdılar anlar yine Hak'dan olup şeytâna bend (s. 34/328)

Mehmed Rıfat, eserinde Türkçe kelimelerde yer yer yarım ve tam kafiye kullanmasının yanında yoğun olarak zengin kafiyeden de faydalanmıştır.

Eserde yarım kafiye kullanımına örnek beyitler:

Kârbâna koşdılar Yûsuf için el irdiler
Bir firârî kul diyü ol mehlîkâyı satdılar (s. 19/158)

Hükm-i Tevrât üzre anlar Kudse meb'ûs oldılar
Halka nush u pend ile anlar da şöhet buldılar (s. 34/327)

Eserde bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan tam kafiye kullanımına örnek beyitler:

Toplanup geldi Yahûdiler o câya saldılar
Hazret-i 'Îsâ deyü andan Yûdâyı aldılar (s. 38/366)

Çünkü gördi bir bulut ol dem o er
Kârbâna sâye bân olmuş gezer (s. 48/478)

Hazreti Ya'kûb oldu pek mukadder agladı
Kanlı yaşlar dökdi âteşle derûnun dagladı (s. 19/154)

Eserde zengin kafiye kullanımına örnek beyitler:

Hep bu sûretle 'ibâdet eyledi
Geldi Cibrîl emr-i Hakki söyledi (s. 49/507)

Hâric-i şehre çıkup Yûnus deyü bagrışdılar
Tövbe istigfâr idüp Allâh deyü çağrışdılar (s. 33/308)

Kâfiye Kusurları:

Mehmed Rifat'ın *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eserinde yer alan birkaç kafiye kusuruna şu örnekleri verebiliriz.

- 1) Metinde yer alan kâfiyeli kelimelerde, revî harfinin Arap harfleriyle yazılışının ayrı, okunuşunun ses bakımından benzer olması anlamına gelen "İkvâ" kafiye kusuruna şu beyitler örnektir:

Nâdim oldu tövbe itdi Yûsuf'un ihvânı hep
Emr-i Yûsuf'la 'ibâdet kıldı anlar rûz u şeb (s. 22/189)

- 2) Bir beyitte de Arap harfleri ile yazılışları ayrı olmasına rağmen ses bakımından benzer olan iki farklı ses aynı harf ile yazılmıştır.

Gördiler şâhân rü'yâlarda hep
Bir nice müdhiş husûsâtı o şeb (s. 46/444)

2.3.2.3. Redif

Klasik şiirde kafiyenin bütünleştiricisi ve zenginleştiricisi olarak redife çok yer verilmiştir. Eserde mısra sonlarında yazılışları, anlamları ve görevleri aynı olan ekler ve kelimelerle redif oluşturulmuştur. Mehmed Rıfat'ın *Tuhfetü'l-İslâm*'ın da yer alan redifleri şu başlıklar altında örneklendirebiliriz:

Sadece ekten oluşan redifler:

Zâhir oldu dîn-i İslâm rahmet oldu 'âleme
Nûr-ı irfân ü sa'âdet geldi nev'-i âdeme (s. 39/370)

Hazreti Ya'kûb oldu pek mükedder ağladı
Kanlı yaşlar dökdi âteşle derûnun dağladı (s. 19/154)

Sadece kelime ve kelime grubundan oluşan redifler:

Oğluna açdı o da emre itâ'at eyledi
Piş-i İbrâhîme diz çökdi icâbet eyledi (s. 13/96)

Hûrîler almış tasavvur kıldı ol
Hayret içre çok tefekkür kıldı ol (s. 44/430)

Hem ek hem de kelime ve kelime gurubundan oluşan redifler:

Nâs böyle bir belâ görmüş iken sapdı yine
Bütlere esnâm ile ahterlere tapdı yine (s. 9/53)

Zevcen 'Îsâdan sana Yahyâyı *ihşân eyledi*
Meryem'e bî-âb fakat 'Îsâyı *ihşân eyledi* (s. 36/340)

Virdi Yûsuf çok zahîre anları saldı geri
Soñra Bünyâmîn'e sirkat 'azv idüp aldı geri (s. 21/180)

2.3.3. Diğer Ahenk Unsurları

Şiirde ahengi sağlayan bir diğer unsur ise aliterasyon ve asonanstır. Aliterasyon şiirde aynı ünsüz tekrarıyla oluşan bir ahenktir. Asonans ise şiirde aynı ünlü tekrarı ile şiirde ahenk sağlayıcı bir unsurdur.

Tuhfetü'l-İslâm'da a, i, e, vokalleri ve l, m, n konsonantlarıyla sağlanan ahenge şu beyitleri örnek verebiliriz.

Hazreti Âdem fakat yalvardı Hakka çok zamân
Tövbe itdi agladı turdı didi yâ Rab amân (s. 5/16)

Nâs böyle bir belâ görmüş iken sapdı yine
Bütlere esnâm ile ahterlere tapdı yine (s. 9/53)

İttifâk itdi nihâyet cümlesi bu vech ile
Yûsufî teb'îd itmeklik içün âhir ile (s. 18/147)

İşbu kârîñ üstüne fermân-fermâ-yı cihân
Cümlesin ihrâc itdi cennetinden ol zamân (s. 5 /13)

'Aynı demde Medyene geldi semâdan bir nidâ
Andaki müşriklere de mevt ile virdi cezâ (s. 17/133)

Hûd ile mü'min olanlar başka câya gitdiler
Müşrikîn ammâ ki ol yelden tamâmen bitdiler (s. 10/60)

Eski mâl ü mülkini tekrâr buldı ol nebî
Toldı ni'metle anıñ dünyâ vü âhir cânibi (s. 16/122)

Togdı ol sâ'atde ol hayrû'l-enâm
Kalk ayğa vir salât ile selâm (s. 43/417)

2.4. Dil ve Üslup Özellikleri

Çalışmanın dil ve üslup özellikleri başlığı altında; öncelikle metinde tesbit edilen Eski Anadolu Türkçesi'ni yansıtan, ünlü ve ünsüz harflerde meydana gelen dil özellikleri ve ek fiil gibi hususlar ele alınıp eserin üslup özelliklerine kısaca değinilmiştir.

2.4.1. Dil özellikler

Türkçenin devrelerinden Eski Türkiye Türkçesinin (Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlı Türkçesi devrelerini de içine alan dönem) dil özellikleri, klâsik yazı dilinin meydana gelmeye başladığı XVI. yüzyılda da büyük ölçüde yaşamaya devam etmiş hatta bu Türkçe devresinin dil özellikleri neredeyse Cumhuriyet dönemine kadar eserlerde az da olsa görülmüştür. Bu bakımdan çalışmanın konusu olan *Tuhfetü'l-İslâm*, XIX. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen zaman zaman Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini de yansıtmaktadır.. Eserde tesbit edilen dil özellikleri şunlardır:

Ünlüler (Vokaller)

- a) Günümüz Türkçesinde e'li şekillerini kullandığımız bazı kelimelerin metinde i'li şekilleri ile kullanılmıştır:

Gice (gece) 46/441 *didi* (dedi) 45/438 *virdi* (verdi) 45/434 *vir* (ver) 43/417 *itdiler* (ettiler) 43/411 *virmemiş* (vermemiş) 42/409 *iderken* (ederken) 34/328 *irmişdi* (ermişti) 25/228 *yidi* (yedi) 19/ 153 *dîr* (der) 19/156

- b) Günümüz Türkçesinde düz halleri kullanılan, fakat metinde son heceleri yuvarlak vokal taşıyan kelimelerden bazıları şunlardır:

Deyü (33/308) *altûn* (26/242) *şandukaya* (23/ 206) *içün* (18/147)

- c) Metinde yer alan bazı eklerde vokali ne olursa olsun düz vokalli şekli kullanılmıştır.

ömri (28/260) *düşdi* (25/227) *yutdı* (25/222) *olmuşdı* (20/170) *oğlı* (17/136) *çoğı* 9/56 *hüzni* (21/ 183) *oğlını* (21/184)

- d) Eserde yer alan kelimelerde olduğu gibi eklerde de Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülür. Metinde, kelime kökünün vokali ne olursa olsun, vokali yuvarlak olan ekler bu özelliğini korumaktadır:

Virüp (30/278) toplayup (24/220) diyüp (24/215) itsün (18/148) gelür
(17/131) itsünler (11/70)

Ünsüzler (Konsonantlar)

- a) Kelime başlarındaki t/d değişiminin metindeki örnekleri şu şekildedir:
tırurken (19/156) toğdı (12/89) tağına (9/48) toğru (7/31) toydurđ (20/171)
- b) Günümüzde t'li şekilleri ile kullanılan bazı kelimelerin metinde d'li şekilleri kullanılmıştır:
Dürlü (14/108; 8/42; 8/36)
- c) Metinde hem güdülen geçmiş zaman eklerinde hem de diğer eklerde hep d'li şekli kullanılmıştır.
yoğdur (21/176) almışdı (20/172) dalāletde (9/57) yapıdılar (10/63) yoğdan (4/1)
- d) Bugün v ya da ğ sesi taşıyan bazı kelimeler siyerde dönem özelliği olarak g/ğ ile yazılır:
çoğı (9/56) tağına (9/48) talğalar (8/45) rağbet (8/44) uğrağdı (14/108) ağzın (24/217)
- e) Günümüz Türkçesi'nde v ya da g sesi taşıyan bazı kelimeler dönem özelliği dolayısıyla g ile yazılır:
gördiđiň (18/140) itmeklige (13/95) eglenmek (8/40)

Cevheri Fiil (Ek fiil) ve Bildirme Ekleri :

Metinde yer alan bazı örnekleri şu şekildedir:

İderken (14/103) Yünus idi (32/295) nā'im iken (41/389) var imiş (42/407) budur (48/483)

2.4.2. Üslup Özelliği

Eser, hem yazarın yaşamış olduğu Tanzimat dönemi hem de eserin yayınlanma tarihinde etkili olan Servet-i Fünûn edebi akımının dil ve üslûbu göz önünde bulundurulduğunda dönemde Arapça-Farsça kelimelerin yanı sıra Fransızca'dan gelen (vokobüler) kelimelerin de etkisinde ağır bir edebi dilin hâkim olduğu bir zamanda kaleme alınmıştır. Buna rağmen Mehmed Rıfat, eserinde gereğinden fazla Arapça-Farsça kelime kullanmamaya özen göstermekle birlikte konuşma diline yakın sade ve akıcı bir anlatımı

esas almıştır. Bu hususu da eserinin giriş manzumesinin hemen altında bulunan kısa nesir parçasında, *Tuhfetü'l-İslâm*'ı yazmaktaki amacının vezin, kafiye konusunda hüner göstermek olmadığını ve eserini herkesin kolayca okuyup anlayacağı bir üslupta yazmaya gayret ettiğini ifade eden şu cümlelerle ortaya koymuştur:

“Tuhfetü'l İslâm'da nazmen icmâl ile etfâl-i İslâm'a yâdigâr eyledigimi ve uşûl-i nazmda medhûl olan kaşr u imâle ve emsâli şeylerden her çend ictinâb olundıysa da zikr ü irâdı zarûrî olan ba'zı esmâ'-i 'âliye huşûsât-ı ma'rûzanıñ ihtiyârını icâb eyledigini ve esâs maqşad haşa ibrâz-ı hüner olmayup dîne mute'allık ma'lûmât-ı ibtidâ'iyye ve lâzimeyi unudulmayacak şûretde kolaylıkla belletmek için bir hizmet-i dîniyyede bulunmak hevesine mübtenî olduğunu şûret-ı mahşûşada 'arz ile vezn u kavâfi vesâ'ir şerâ'it-i nazmda vâkı' olan nevâkıñ hüsn-i niyet 'âcizâneme bağışlanmasını kâri'in-i kirâmdan niyâz iderim...”²²⁵

2.5. Edebi Sanatlar

Klasik şiirde bir şairin ne söylediği kadar nasıl söylediği de önemsenmiştir. Şairlerin sözü bir güzele benzetmiş olduğunu varsayarsak edebi sanatları da güzelin süsü olarak ifade edebiliriz. Bu bakımdan edebi sanatlar, hem şiirin ifade gücünü arttırmak hem de söyleyişi güzelleştirip zenginleştirerek ilgi çekici kılmak adına önemli bir araç olmuştur. Mehmed Rifat da klasik şiir geleneğine uyarak özellikle de Hz. Muhammed'in seçkin yaratılışına yakışan muhteşem vasıflarını övmek maksadıyla eserinde çeşitli edebi sanatlardan faydalanmıştır. Eserin özellikle Hz. Muhammed'i övgü ve tasvir etme bölümünde bulunan edebi sanatları başlıklar halinde örneklendirerek vermek faydalı olacaktır.

İstiare: Bir kelimenin, benzetme amacıyla başka bir kelimenin yerine kullanılmasıdır.²²⁶ Eser ağırlıklı olarak Hz. Muhammed üzerine kurulmuş açık istiarelerden oluşmaktadır. Eserde şâh, şâh-ı huzem, dürr-i yefîm, hümâ, pâk, rû-nümâ, âlî-sıfât, sultân-ı dîn, müctebâ, nûr u maḥbûb-ı enâm, kân-ı irfân, nûr-ı Yezdân gibi kelimeler ve terkiplerle Hz. Muhammed'i ifade etmek için istiare oluşturulmuştur. Hz. Muhammed'i açık istiare yoluyla ifade eden kelimeler için şu örnekleri verebiliriz:

²²⁵ Manastırlı Mehmed Rifat, *Tuhfetü'l-İslâm*, Vilâyet-i Müşârin İleyhâ Matbaası Yay., İstanbul 1897, s. 3.

²²⁶ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 286.

Tarfetü'l-‘ayn içre ol şâh-ı huzem
Geldi Kuds’e basdı Aksâya kadem (s. 53/559)

İşte bu sûretle ol dürr-i yetîm
Kaldı mâderden de dünyâda yetîm

Geldi ‘Abdul-muttalib ol pîr ü pâk
Mustafâyı aldı oldı tâbnâk (s. 47/455, 456)

Parmagiñ kaldırdı ol dem Mustafâ
Âsumâna togrı tutdı ol hümâ (s. 47/471)

Gelmeden dünyâya ol ‘âlî-sıfât
Şâm yolunda itdi ‘Abdullâh vefât (s. 46/448)

Ol gice kim togdı ol sultân-ı dîn
Ol kerâmet ma‘deni ol hân-ı dîn (s. 45/435)

Merhabâ ey nûr u mahbûb-ı enâm
Hep saña olsun salât ile selâm (s. 44/425)

Hz. Cebrâil, metinde namus-ı ekber terkibi ile karşılanmaktadır:

Ol zamân nâmûs-ı ekber ekseri
Sık gelüp söyler idi âyetleri (s. 50/520)

Hz. Ebu Bekir, metinde yâr-ı ğar, Sıddîk ve Sıddîk-ı ekber olarak karşılanır:

Emr ile Sıddîk-ı ekber ol zamân
Geçdi mihrâba imâm oldı hemân (s. 63/668)

Yâr-ı ğara uydı hem ol bî-niyâz
Arkasında kıldı Sıddîk’ıñ namâz (s. 63/670)

Eserde müşrikler; bûm, gurâb gibi kelimelerle karşılanır:

Ol mükemmel hâneler bütler bütün oldı harâb
Oldı ol mevâları hep mesken-i bûm u gurâb (s. 11/72)

Tezat: Bir beyit ya da mısradan anlamca karşıt kelimelerin kullanılması ile oluşturulur.²²⁷ *Tuhfetü'l-İslâm*'da yer alan tezat sanatına örnek birkaç beyit şunlardır:

Nâdim oldı tövbe itdi Yûsufuñ ihvânı hep
Emr-i Yûsufuñ 'ibâdet kıldı anlar rûz ü şeb (s. 22/189)

Yollara nâzırdı ol sâhib ü kâr
Didebân olmuş idi leyl ü nehâr (s. 48/478)

Tekrir: Sözü anlamını güçlendirmek amacıyla sözcük ya da söz öbeklerinin arka arkaya yinelenmesidir.²²⁸ Eserde tekrar sanatına örnek beyitler şunlardır:

Şer'-i Mûsâyı gözetmek iddi 'âsıyla o ân
Hazreti Yahyâyı parça parça itdi zâlimân (s. 37/359)

Nâzil oldı ceste ceste çünkü Kur'ân-ı Kerîm
Münfesih oldı o demde cümleten şer'-i kadîm (s. 39/373)

Eserde Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerîf'inden alıntı yapılan şu beyitleri de örnek verebiliriz:

İndiler gökden melekler sâf sâf
Ka'be-âsâ kıldılar hânem tavâf (s. 42/405)

Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ (s. 44/ 423)

Nidâ: Şâirin içinde bulunduğu duygu ve heyecanını coşturan olayları, varlıkları, durumları göz önüne getirip ey, eyâ, yâ, gibi ünlemlerle ifade etmesidir.²²⁹ Eserde nida sanatına örnek beyitler şunlardır:

²²⁷ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 449

²²⁸ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 452

Merhabâ ey nûr u mahbûb-ı enâm
Hep saña olsun salât ile selâm (s. 44/421)

Söyledi ol dem aña peyk-i Hudâ
Yâ Muhammed halka sen ol muktedâ (s. 53/562)

Merhabân biñ yâ Muhammed didiler
Ey şefâ‘at kâını Ahmed didiler” (s. 54/573)

Âdet olmuşdı Bilâle her seher
Essalâ dirdi eyâ hayrû’l-beşer (s. 62/663)

Tenasüp: “Bir konu üzerinde, aralarında türlü ilgiler bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi bir dize ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeyen kullanmaktır.”²³⁰ Eserde tenasüp sanatına örnek beyitler şunlardır:

İtmedi of bunca derd ü bunca mihnetden o zât
Dâ‘imâ sabr ü ‘ibâdet itmede kıldı sebât (s. 16/120)

Âb u ceddi pâk idi pâk oldu nesli ser-te-ser
Geldi ez-cümle o nesl-i pâkdan hayrû’l-beşer (s. 14/104)

Emr idüp meydâna bir dehşetli âteş yakdılar
Atdılar ol hazreti nâra uzakdan bakdılar (s. 12/83)

Telmih: Söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, kıssaya, ünlü bir kişiye veya bir inanca işaret etmek sûretiyle yapılan hatırlatmadır.²³¹ Eserde de yer yer telmih sanatına yer verilen beyitler şunlardır:

Hay iken İdrîs ile ‘İsâ gibi
‘Âlem-i ‘ulvîyi görsün ol nebî (s. 52/548)

²²⁹ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2009, s. 453.

²³⁰ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 431.

²³¹ Mustafa İsen, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 294.

Çünkü yâ arduble'î itdi nuzûl
İmriü'l-Kays h'âheri oldı melûl (s. 51/533)

Mübalağa: Sözün etkisini arttırmak amacıyla bir durum veya olayı/varlığı olduğundan daha çok ya da daha az göstermektir.²³² Mehmed Rıfat, zaman zaman Hz. Muhammed ve diğer peygamberleri överken veya tasvir ederken mübalağa sanatından yararlanmışır. Metinde mübalağa sanatına örnek birkaç beyit şunlardır:

Şark u Garb'a hükm idüp âfâkı tutdı şöhreti
Görmedi o vakte dek bir kimse böyle şevketi (s. 29/273)

Didi gördüm ol habîbiñ anası
Bir 'acep nûr kim güneş pervânesi (s. 42/402)

Çün yigirmiye irişdi sinn-i şâh
Nûr u vechinden utandı mihr ü mâh (s. 48/488)

2.6. Muhtevâ Özellikleri

Çalışmanın muhteva özellikleri başlığı altında öncelikle âyet, hadîs ve Arapça ibarelerle yapılan iktibaslar, Hz. Muhammed'e atfedilen isimler, Mehmed Rıfat'ın Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Şerif*'inden alıntı yapmış olduğu sehl-i mümtenî özelliği gösteren beyitler ve deyim niteliğindeki ifadeler tesbit edilebildiği ölçüde örnekler verilerek açıklanacaktır.

2.6.1. Âyet ve Hadîsler

Klâsik Türk Edebiyatı özellikle dîni-tasavvufî mahiyetteki manzum ve mensur eserlerde, İslâm'ın iki temel kaynağı âyet ve hadîslerin yeri azımsanamayacak kadar çoktur. Şâir veya yazarların, ortaya koydukları eserlerde, âyet ve hadîsleri birebir almalarının yanı sıra eserlerini bunlardan yaptıkları iktibaslarla da zenginleştirdikleri görülür. Mehmed Rıfat da eserinde Hz. Peygamber'i ya da bir dîni şahsiyeti tasvir edip överken âyet ve hadîslerle iktibaslarda bulunmakla birlikte Arapça ibarelere de yer verilmiştir. Eserde bunlara örnek beyitler şunlardır:

²³² Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 289.

*Sûre-i ikrâ 'la*²³³ geldi ibtidâ
Vâlih ü hayrân oldu Mustafâ (s. 50/508)

Ol zamân *yâ eyyühe 'l-müddessiri*²³⁴
Vahy idüp hürmet ile gitti geri (s. 50/513)

Çünkü *yâ ardule 't*²³⁵ itdi nuzûl
İmriü'l-Ḳays ḥ'āheri oldu melûl (s. 51/533)

Mustafâ didi *eyâ Rabbü 'r-Rahîm*²³⁶
Ey hatâ-pûş u 'atâsı çok kerîm (s. 55/580)

Gâlip oldu *rahmeten li 'l- 'âlemîn*²³⁷
Bu iki ekber gazâlarda hemîn (s. 60/636)

Şâd oldu anda cümle mü' minîn
Rahmetü 'llâhi 'aleyhim ecma 'în (s. 57/604)

Karşu geldi cümleten ehl-i semâ
Didiler *ehlen ü sehlen* merhabâ (s. 54/572)

2.6.2. Hz. Muhammed'e Atfedilen İsimler

Manastırlı Mehmed Rifat, eserinde; Hz. Peygamber'in; Muhammed, Mustafa, Ahmed, Nûr-ı Nübüvvet, Nûr-ı Hüdâ, Hayrû'l-Beşer, Fahrû'l-Enâm, Fahr-i Resûl, Fahr-i 'Âlem, Hayrû'l-Enâm, Fahr-i Cihan, Fahr-i Kâ'inât, Ḥabîb, Mahbûb (sevgili) gibi esmâ-i nebide yer alan isimlerini iktibas yolu ile eserinde kullanmıştır. Metinde bunlara örnek beyitler şunlardır:

Hayrû'l-Beşer, Hayrû'l-Enâm :

Togdı ol sâ'atde ol hayrû'l-enâm
Kalk ayaga vir salât ile selâm (s. 43/417)

²³³ Kur'ân-ı Kerîm, Alak, 96/1-5.

²³⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Müddessir, 74/1-5.

²³⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Hûd, 11/44.

²³⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Yâsin, 3/58.

²³⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/107.

Kalmıya gayrı cihânda şûr ü şer
Çünkü geldi 'âleme hayru'l-beşer (s. 46/446)

Mustafa, Muhammed, Ahmed :

Mustafâ çün oldı ceddinden cüdâ
Virdi el 'emmi Ebû Tâlib aña (s. 47/458)

Kavlimi diñle benim ey söz eri
Alma Şâma Ahmedi dönder geri (s. 48/485)

Geldi Cebrâ' il didi ol hazrete
Yâ Muhammed müjde bu nev devlete (s. 52/550)

Fahrü'l-Enâm, Fahrü'l-Enbiyâ :

İrdi çün kırk yaşına fahrü'l-enâm
Oldı emniyyetle 'iffetle benâm (s. 49/501)

İşbu mu'ciz kârı fahrü'l-enbiyâ
Eyledi küffâra karşı hoş edâ (s. 52/538)

Fahr-i Kâinât, Fahr-i Cihân, Fahr-i Âlem :

Hâsılı yollarda bir çok mu'cizât
Eyleyüp izhâr-ı fahr-i kâ'inât (s. 59/629)

Mâl virdi Şâma gönderdi hemân
Geldi Busrâ'ya yine fahr-i cihân (s. 49/496)

Fahr-i 'âlem gitdi andan da öte
Çıkdı ol demde huzûr-ı 'izzete (s. 55/577)

Fahr-i Resûl, Resûl, Resûlallah :

Yâ Resûllallâh didi Sıddîk aña
Kimseden gelmez zarar bunda saña (s. 58/615)

Girdi şehre böyle şöretle Resûl
Mescidinde itdi züvvârı kabûl (s. 61/651)

Nûr-ı Hudâ, Nûr-ı Nübüvvet :

Böylece şarka cenûba dâ'imâ
Seryeler gönderdi ol nûr-ı hüdâ (s. 61/655)

Çok du'â itdi kesel geldi aña
Bakdı ol nûr-ı nübüvvetden yaña (s. 47/470)

Habîb, Mahbûb :

Ümmetiñ virdim saña ben yâ habîb
Cenneti ben anlara kıldım nasîb (s. 59/583)

Eyledi Cibrîl'e fermân ol zamân
Git dedi mahbûbımı al gel hemân (s. 52/545)

2.6.3. Sehl-i Mümteni²³⁸

Mehmed Rıfat; metinde vermiş olduğu dipnotta, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Şerîf*'inde sehl-i mümteni özelliği gösteren pek çok mısra ve beyitin bulunduğunu ve onları iktibas yoluyla kendi eserine alabilmek için bu eserin "Siyer-i Muhammedi" bölümünü Süleyman Çelebi'nin eseri ile aynı vezinde kaleme almış olduğunu belirtir. Ayrıca Süleymân Çelebi'nin *Mevlid-i Şerîf*'inden aldığı mısra ve beyitleri parantez içinde verdiğini de eserin 41. sayfası 383. beyitinde verilen dipnotta ifade etmiştir.

Mehmed Rıfat'ın işaret ettiği beyitlere bakıldığında, şâirin; siyerin birinci bölümünde yirmi iki beyit iki mısra, beşinci bölümde üç beyit, altıncı bölümde on beyit dört mısra, sekizinci bölümde de iki beyit iki mısra olmak üzere toplam otuz yedi beyit sekiz mısra Süleyman Çelebi'nin eserinden birebir alıntı yaparak eserinin anlatımını güçlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Çün tulû' itdi o dem ol nûr-ı dîn
(Nûra gark oldı semâvât u zemîn) (s. 43/418)

²³⁸ Kolay ve sade görüldüğü halde söylenmesi zor olan söz. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, "Sehl-i Mümteni" Kapı Yay., İstanbul 2011, s. 396.

(Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ)
(Merhabâ ey derde dermân merhabâ) (s. 44/423)

(Secdede başı dili taḥmîd ider)
(Kaldırup bir parmagın tevḥîd ider) (s. 45/433)

(Merhabân biñ yâ Muhammed didiler)
(Ey şefâ'at kânı Ahmed didiler) (s. 54/573)

2.6.4. Deyimler

Deyimler; gerçek anlamlarından uzaklaşarak yeni bir anlam ifade eden, bir durumu bir kavramı özetleyen, iki ya da daha çok kelimededen meydana gelen kalıplaşmış söz öbekleridir. Klasik Türk Edebiyatı şâirleri ise XV. yüzyıldan itibaren eserlerinde, uzun uzadıya konuşmak yerine az sözle çok şey anlatma amacıyla olmuştur. Bu sebeble de milletin asırlar boyunca karşılaştıkları olaylar karşısında meydana getirdikleri özlü sözleri, deyimleri kullanarak hem şiirde aktarmak istediği duyguyu kuvvetlendirmiş hem de ifadede akıcılığı sağlamıştır.²³⁹ Döneminin Türkçeye hâkim önemli kalem sahiplerinden olan Mehmed Rıfat'ın eserinde tespit edilen deyimlere örnek beyitler şunlardır:

Vakti geldi oldu peygamber o kavme viridi yed
Tatlı dille²⁴⁰ pek mü'essir sözle kıldı nush ü pend (s. 16/127)

Ol harâretli havâ bir hafta tâm itdi devâm
Kaynadı ırmakları âteş kesildi²⁴¹ her makâm (s. 17/130)

Hazreti Ya'kûb oldu pek mükedder ağladı
Kanlı yaşlar dökdi²⁴² âteşle derûnun dagladı (s. 19/154)

Büt-perest olmuş idi ammâ o halk çokdan beri
Karşu geldi cümlesi güş itmedi²⁴³ peygamberi (s. 32/297)

²³⁹ İsmet Emre, **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgisi**, Anı Yay, Ankara 2010, s. 255; Ahmet Turan Sinan, **Türkiye Türkçesinde Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2000, s. 6-28.

²⁴⁰ Tatlı dil: Gönül alıcı, hoşça giden, kırmayan konuşma biçimi ya da söz.

²⁴¹ Ateş kesilmek: Çok kızgın, öfkeli davranışlar göstermek.

²⁴² Kanlı gözyaşı dökmek: Gözleri kanlanıncaya kadar ağlamak.

Ârz-ı Ken ‘ân’da Yahûdâ devleti kalmış idi
Ol civâra yerleşüp lâyıklı kök salmış²⁴⁴ idi (s. 33/314)

Ol kadar yaş dökdi²⁴⁵ tâ kim gözleri oldu ‘alîl
Perde geldi bir zamânlar soñra kaldı bî-delîl (s. 19/155)

İşbu şâd ile unutdı pend-i Ya‘kûbı o gün
Söyledi ihvânına başdan başa²⁴⁶ hâli bütün (s. 18/144)

Ol gice esnâm oldu ser-nigûn²⁴⁷
Büt-perestler cümleten oldu zebûn (s. 45/440)

3. TUHFETÜ’L-İSLÂM (METİN)

Tuhfetü’l-İslâm, Hicri 19 Şaban 314 (Miladi: 23 Ocak 1897) tarihinde yayımlanan kanun ile Bab-ı Âlî Aziziye Caddesi’nde bulunan Cemal Efendi Matbaası’nda Hafız Mehmed Emin tarafından 1898’de neşredilmiştir. Eser daha önce “*İlm-i Hal*” adlı yapıtıyla birlikte aynı isimle Şam’da Suriye Vilâyeti Maârif Meclisi’nin “6 Kanun-ı Evvel,1306 tarih ve 311 numaralı ruhsatnamesiyle” Vilâyet-i Müşârün İleyhâ Matbaası’nda da basılmıştır.

3.1. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Usul

Eser, Tanzimat döneminde yazılmış olmasına rağmen karışık dilli metinlerde görülen çeşitli dil ve imla özellikleri eserde görülmektedir. Eserde tespit edebildiğimiz özellikler şunlardır:

3.1.1. Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı

a) Geçmiş zamanın hem hikâyesi hem de rivâyeti düz-dar vokalli olarak yazılmıştır.

²⁴³ Kulak asmamak: Aldırıp önemsememek, dinlememek.

²⁴⁴ Kök salmak: Bir yere iyice, ayrılmamacasına yerleşmek.

²⁴⁵ Yaş dökmek: Ağlamak.

²⁴⁶ Baştan başa: Bütünüyle, her yönüyle, iyice, bir uçtan öbür uca kadar.

²⁴⁷ Ser-nigûn (Başşağı): Başı yere yönelik biçimde. Türk Dil Kurumu, <http://www.dilbilgisi.net/sozlukler/deyimler/b-harfi-deyimler-sozlugu/> (11.12.2017)

Koyuldu (K/7), getürdi (5/6) görmiş (31/293) çökdi (13/96) koşdılar (19/168) olmuşdi (20/172) buldılar (21/177) buyurdi (30/280)

b) -ıp, -ip, -up, -üp zarf fiil eki yuvarlak vokalli ve p'li yazılmıştır.

Alup (K/13) yazup (K/11) gösterüp (5/10) idüp (5/12) bakmayup (11/75) toplanup (17/132) şarmaşup (22/194) yalvarup (47/462) kundaklayup (23/205)

c) Emir kipi üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs ekleri dar-yuvarlak şekli ile yazılmıştır.

Eylesün (53/549) itsün (47/467) itsünler (47/462) gitsünler (26/238) söylesün (53/549)

d) Metinde iyelik ikinci tekil şahıs m, in, un, ün/nın, nun iyelik ekleri nazal “ñ” li olarak gösterilmiştir.

Yūsufuñ (19/157) Mışrıñ (20/163) Ermiyāniñ (34/325)

e) Geniş zaman eki olan -r'nin aldığı yardımcı vokal dar-yuvarlak alınmıştır: -ur, -ür
Getürdi (5/6) gelür (52/539) bilür (48/477)

f) Soru eki daima kelimededen ayrı ve düz-dar vokalli şekliyle gösterilmiştir: mı, mi
var mı (20/163) var mıdır (57/599) dülger mi (8/39)

g) Eserin dili zaman zaman geçiş dönemi dil özellikleri göstermektedir. Bundan dolayı bazı Türkçe kelimeler vezin ya da kâfiye gereği metinde uzun vokalle yazılmış ve transkripsiyonda uzun vokaller belirtilmiştir. Olanlar şunlardır:

Mâl (49/496) rāhber (14/101) t̄āgdan (11/68)

h) i- (imek) fiili tire ile ayrılmadan kendinden önceki kelimededen ayrı yazılmıştır:
görmüş idi (31/293; 33/314) mesrūr idi (26/238) yār imiş (42/403)

i) Metinde yer alan zarf fiil ekleri şunlardır:

gitdikce (34/321) aldıkça (15/119) vardıkda (32/296) itmedikden (12/81) birleşince (6/19) içdikde (48/415) idüp (5/12)

j) Kelimelerde görülen geçiş dönemi özellikleri:

İtdi (5/6) didi (5/7) virdim (5/8) gice (15/110) urdılar (27/252) içre (44/430) İşbu (62/660) diyü (47/466) karşı (19/153) dürlü (55/579) yidi (19/153) irmiş (22/186) (içün 18/148) toğandı (36/346) dindi (4/4)

Eserin dil özelliklerini inceleme konusunda Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* adlı eseri ile Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı eserinden faydalanılmıştır.²⁴⁸

3.1.2. Arapça ve Farsça Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlâsı

a) Arapça ve Farsça terkipler şu şekilde yazılmıştır:

rûy-ı arza (5/14) hük-m-i tûfân (8/47) şayha'-i-dehşet-fezâ (11/70) nehr-i Fırât'ı (11/77) lî-ecli'l-İmtihân (13/94) dâr-ı 'uqbâya (14/101) hayrû'l-betül (49/499) kıurretü'l-'ayn-ı Halîl (44/422)

b) İzâfet-i maklub yapılarak meydana getirilen birleşik isim ve sıfatlar tireli yazılmıştır:

dîl-figâr (18/142) dil-nevâz (18/139) rû-nümâ (33/306) hüd- pesend (24/215)

c) Bir ön edatla bir ismin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan kelimeler tireli yazılmıştır:

Bî-delîl (19/155) bi'l-iftihâr (20/166) bî-peder (36/345) nâ-gehân (42/403) bā-nikāh (49/498)

d) İki aynı kelime arasına bir edat girdiğinde tire ile birleştirilmiş;²⁴⁹
dem-be-dem (17/136) ser-te-ser (23/199) ser-a ser (7/30) cā-be-cā (49/495)

e) Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler, harfin üzerine konulan uzatma işaretiyle gösterilmiştir:

Āşikâr (18/142) pîrahen (22/192) ālāy (22/193) semāvāta (7/28) āsumāna (7/30)

f) Farsçadaki vâv-ı ma'dûle 'vâ' şeklinde gösterildi.

ẖāheri (51/533) lāşe-ẖār (30/284)

g) Yâ-yı maksûreler 'ā' olarak okundu:

'Îsâ (36/348) Mûsâ (23/204, 221,) Muştafâ (39/375) Yahyâ (36/344)

h) Metinde Hacer isminin ilk hecesi uzun ā ile imla edilmiştir.

Hācer (13/87,90, 92, 93)

i) Farsça isim ve hal köküyle yapılan birleşik kelimeler tireli yazılmıştır:

²⁴⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul 2012, s. 31-397; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara 2009, s. 9-1043.

²⁴⁹ İsmail Ünver, Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, *Turkish Studies*, 2008, http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi12/1unver_ismail.pdf, (05.02.2018), s. 1-46

Büt-perestler (45/440) âteş-perestânîñ (46/442) fahrü'n-nisâyı (49/498)

j) Anadolu'da bazı ağızlarda söylenegelmiş kelimelerin imlâsı olduğu gibi muhafaza edilmiştir: Buna benzer şekilde 'buyurun' anlamındaki ifadeler "yiin/yiyn" şeklinde imlâ edilmiştir:

yiyn (5/8)

k) âsâ benzetme edatı, eklendiği kelimedden tire ile ayrılmıştır:

Ka'be- âsâ (42/405)

l) Farsça ifadelerin bazıları şâir tarafından, halk söyleyişinde olduğu gibi, iki hece arasına bir sesli harf türemesiyle imlâ edilmiştir. Transkripsiyonda da bu imlâ muhafaza edilmiştir.

Şādımān (18/143)

m) Yön belirten kelimelerden beri ve geri; karşı, karşı, -u, -ü'lü ve -i, -i'li şekilleriyle de alınmıştır:

Berü (18/145) beri (32/297) karşı (19/152) Karşı (32/297)

n) Yine vezin gereği, için edatının i'si düşürüldüğü zaman kesme işareti konulmadan, önceki kelimeyle doğrudan doğruya bitişik yazılmıştır:

Anuñçün (32/ 303) benimçün (13/94)

o) Metinde yer alan âyetlerin meâli dipnot olarak gösterildi. Meâl için Türkiye Diyanet Vakfı yayını olan Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli adlı eserden faydalanılmıştır.

3.1.3. Metnin Kuruluşuna İlişkin Bazı Açıklamalar

Eserin Türkiye Türkçesine aktarımında Arap harfli alfabede bulunup da bugünkü alfabede bulunmayan harfler için, ilmî eserlerde kullanılan aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanıldı:

ء	'
ث	Ṣ ṣ
ح	Ḥ ḥ
خ	Ḫ ḫ
ذ	Ẓ ẓ
ص	Ş ş
ض	Ẓ ẓ
ط	Ṭ ṭ

ظ	Z z
ع	'
غ	Ġ ġ
ق	Q q
ك	K k / Ğ ğ / G g

Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler de şu şekilde gösterildi:

ا	Ā ā
و	Ū ū
ى	ī Ī

- 1) Çalışmada eserin incelenme aşamasında verilen örnek beyitlerde önce sayfa numarası daha sonra beyit numarası (6/12) verildi.
- 2) Düzeltilemeyen vezin kusurları dipnot olarak gösterildi. (bkz. 58/620)
- 3) Mehmed Rıfat'ın metindeki beyitlerin ve bazı kelimelerin okunuşu, vezni hususunda sayfa sonlarına aldığı notlar aslına sadık kalınarak dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca asıl metnin sayfa numaraları köşeli parantez içinde verilerek çalışma metninin sayfa numaralarından ayrı tutulmuştur. Yazarın almış olduğu notlar ise çift tırnak(“ ”) şeklinde dipnotta belirtilmiştir.
- 4) Metinde beyit içinde yer alan ehlen ü sehlen, salât ü selâm gibi Arapça ve Farsça ibareler italik dizildi ve anlamları dipnotta belirtildi. (bkz. 54/572; 43/417)
- 5) Metinde yer alan Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerîf'ine ait beyitler çift tırnak (“ ”) işareti ile gösterildi.(bkz. 402-410)
- 6) Beyit içinde geçen âyet iktibasları italik dizilip anlamları dipnotta verildi. (bkz. 48/483; 50/ 508, 513)
- 7) Çeviride, metnin muhtevası ve yapısının zarar görmemesi için bazı istisna kelimeler olduğu gibi yazılmıştır. Örnek: vire, diyü, urdılar vb.
- 8) Metinde geçen görüp (25/22) alup (27/ 248) idüp (27/250) gibi Türkçe kelimelerdeki zarf-fiil eki Arap alfabesinde “b” ile yazılmasına karşın “-p” olarak çevrilmiştir.
- 9) Metinde “ol” şeklinde geçtiği görülen üçüncü şahıs zamirinin yazımı hususunda metne bağlı kalınmıştır.
- 10) Metinde kendinden önceki kelimeye birleşik halde yazılmış olan “ile, iken” gibi bağlaçlar, hem ayrı hem de birleşik şekilleri yazılarak latinize edilmiştir.

- 11) Yine asıl metinde birkaç beyitte kelimenin kendinden sonra açık hece gelmesine rağmen bazı uzun hecelerde medli okuma yapılmıştır. Bu duruma örnek kelimelerde dipnot olarak belirtilmiştir. (bkz. 45/440, 54/568)
- 12) Çalışmada metin özeti bölümünde karşılıklı diyalog şeklinde olan konuşmalar tırnak içinde verilmiştir.
- 13) Metnin inceleme bölümünde kaynak olarak kullanılan eserlerden birebir alınan ifadeler tırnak içinde ve italik olarak yazılmıştır.

METİN

Tühfetü'l-İslām

Manzūm olarak

Ḳıṣaṣ-ı Enbiyā ve Siyer-i Muḥammediyye'den Mürekkeḋ

Nāṣiri

Türk Kütüḫānesi ṣāḫibi
Ḥāfiḫ Muḫammed Emīn

Nāzımı

Erkān-ı Ḥarbiyye Ḳā'im-maḫāmlarından
Manastırlı Meḫmed Rif'at

Ma'ārif nezāreti celīlesiniñ fi 19 Ṣa'bān sene 314 ve fi 11 kāūniṣānī sene 312 ve 598
numaralı ruḫṣatnāmesiyle ṭab' olunmuṣdur.

Dersa'ādet

(Cemāl Efendi) maṭba'ası-Bāb-ı 'Āli civārında

'Azīziye Cāddesinde numero 57

1315

Tuḥfetü'l-İslām

Manzūm Olarak Kıṣaṣ-ı Enbiyâ ve Siyer-i Muhammediyye'den Mürekkebirdir

Bî'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
Ḥudā-yı zü'l-celāl ü kibriyāya
Ola ḥamd ü senālar bî-nihāya

Nice yüzbiñ ṣalāt olsun hemişe
Muḥammed Muṣtafā yār-ı Ḥudāya

Dem-ā-dem bir nice tarḍiyye olsun
Bütün aṣḥāba āl-i Muṣtafāya

Şehinşāh-ı cihān 'Abdülḥamīdi
Ḥudā maḥrūn ide dā'im senāya

Vire Bāri Te'ālā 'izz ü şevket
O sulṭāna o 'ādil muḥtedāya

Serīrinde müdām olsun hemişe
Du'āsı revnaḥ-efzā her ṣadāya

Kemāl-i şıdḳ ile āmīn oḳurlar
Bütün 'ālem benimle bu du'āya

Ki vaḳt-ı mes'adet-baḥşında her yer
Ma'ārifle ḳoyuldu irtikāya

Çıḳup her günde biñ dürlü eṣerler
Delālet eyliyor rāh-ı hüdāya

Hidāyetdir ki ‘āciz ‘abdi Rif‘at
Kalem-rān oldı evşāf -ı ‘alāya

Yazup evvelce nazmen ‘ilm-i hālī
Hediye eylemişdim işdikāya

Yine sevķ-i hidāyetle bu kerre
Koyuldım vaşf-ı hāl-i enbiyāya

Alup tārīhini peygamberānuñ
Çalışdım anları nazmen edaya

Hudā’ya hāmd ola oldum muvaffak
Bu şüretle bu emr-i mu‘tenāya

[3]

İki manzūme hāşıl oldı andan
Biri maḥşūş²⁵⁰ oldı Muştafāya

Didim ben *Tuḥfetü’l-İslām* nāmın
Hediye eyledim ehl-i vefāya

İmdi: Kelām-ı manzūmuñ ṭabi‘atında olan ḥalāvet ü selāset cihetiyle- zabṭ u ḥıfzı ishal olduğundan ve çocuklukda ezber idilen manzūm sözler zihinlerde yer iderek bir çok zamanlar unutulduğundan ṭolayı ma‘lumāt-ı dīniyyeden olan “‘ilm-i hāl”i²⁵¹ evvelce nazm u neşr itmiş idim yine bu niyet-i ḥayriyye ile bu kerede “Kıssaş-ı Enbiyā ve siyer-i Muḥammediyye”niñ eñ mühim cihetlerini işbu “Tuḥfetü’l-İslām”da nazmen icmāl ile etfāl-i İslām’a yādigār eyledigimi ve uşul nazmda medḥul olan kaşr u imāle ve emsālī şeylerden her çend ictināb olundıysa da zıkr ü irādı zararî olan ba‘zı esmā²-i ‘āliye ḥuşūşāt-ı ma‘rūzanıñ ihtiyārını îcāb eyledigini ve esās maḥşad hāşā ibrāz-ı hüner olmayup dīne mute‘allık ma‘lumāt-ı ibtidā’iyye ve lāzimeyi unutulmayacak şüretde kolaylıkla belletmek için bir ḥidmet-i dīniyyede bulunmak hevesine mübtenī olduğımı şüret-ı maḥşūşada ‘arz ile vezn u kavāfi vesā’ir şerā’iṭ-i nazmda vākı‘ olan nevākışıñ ḥüsn-i niyet-i ‘ācizāneme bağışlanmasını ḳārī’in-i kirāmdan niyāz iderim. “ve billāhü’t-tevfik “Erkân-ı Harbiyye Ḳā’im-maḳāmlarından Manastırlı Meḥmed Rif‘at

²⁵⁰ Mahsūs’un son hecesi medli düşünölmüşür.

²⁵¹ “Üçüncü def’a ma‘rifet-i çakerānem ile ṭab’ idilmiş ve mevcüdi pek az ḳalmışdır. Lī-ṭāb”Manastırlı Mehmed Rifat, **Tuḥfetü’l-İslām**, Vilāyet-i Müşārün İleyhâ MatbaasıYay., İstanbul 1897, s. 3.

[4]

Manzûm Kışaş-ı Enbiyâ

Bi'smi'llâhi'r-raĥmâni'rraĥîm

__1__

Âdem 'Aleyhi's-Selâm

Fâ'îlâtüñ Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

- 1 Hâĥ Te'âlâ yokdan icâd itdi evvel 'âlemi
Özlü topraĥdan yaratdı Őoñra cism-i âdemi
- 2 Bir tecellî kıldı ol demde o cisme virdi cân
Secde itsünler buyurdı hep melekler ol zamân
- 3 Secde itdi Âdeme cümle melâ'ik ser-te-ser
Kışkanup İblis sâde koymadı ol ĥâke ser
- 4 Ol sebebden pîş-i Hâĥdan ĥard olundı ol la'im
Ol zamândan ol la'ime dindi Őeyĥân-ı racîm²⁵²

[5]

- 5 Çünkü ol maĥrûd²⁵³ oldu böyle ni'metden berî
Düşman oldu Âdem'e mel'un ol günden berî
- 6 Hâĥ Te'âlâ Őoñra Havvâ'yı getürdi 'âleme
Cennete koydı berâberce eş itdi Âdem'e
- 7 Âdem ü Havvâyı Allâĥ çünkü koydı cennete
Emr ü fermân eyleyüp didi baĥıñ şu ni'mete

²⁵² Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen buyruldu ki: (İblis yani Şeytan) dedi ki: "Ben ondan (hazret-i Âdem'den) hayırlıyım. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın." (Allahü teâlâ) buyurdu: "Hemen buradan (Cennet'ten veya göklerden) çık. Çünkü sen artık racîmsin." **Kur'ân-ı Kerîm**, Sad sûresi, 76/77.

²⁵³ Maĥrûd kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

- 8 Her neden isterseñiz virdim yiyiñ andan hemîn
Şu dırahta olmayın sizler faķaķ aşlā ķarîn
- 9 Ādem ü Havvā bu şüretle irince ni‘mete
Girdi bir taķrīb ile İblīs bāğ-ı cennete
- 10 Yaklaşup Ādemle Havvāya temennā eyledi
Ol dırahtı gösterüp biñ dürlü igvā eyledi
- 11 Hud‘alar yüz biñ yalānlarla o merdūd u la‘în
Önceden Havvāyı itdi ol şecerden mīveçîn
- 12 Uydı Ādem soñradan Havvāya ekl itdi o da
Her naşılsa emr-i Haķķı terk idüp gitdi o da
- 13 İşbu ķarıñ üstüne fermān-fermā-yı cihān
Cümlesin iħrāc itdi cennetinden ol zamān
- 14 Emr-i Haķķla rūy-ı arza indiler birdenbire
Gitdi Ādem bir yere Havvā daħı ğayrı yere
- 15 Ɛalmadı İblīse de Firdevs ol dār-ı na‘īm
Mażhar-ı ŧard-ı ebed oldu o şeytān-ı racīm
- 16 Hażreti Ādem faķaķ yalvardı Haķķa çok zamān
Tövbe itdi ağladı ŧurdu didi yā Rab amān
- [6]
- 17 Tövbesi maķbül-ı Haķķ oldu nihāyet Ādemiñ
Oldı şādīye mübeddel ğāyeti bu mātemiñ
- 18 Mekkeye gitmek için geldi aña vahy-i Hudā
Gitdi Havvāya mülākī oldu itdi çok du‘ā

- 19 Birleşince yeryüzünde ol iki aşl-ı beşer
Ceste ceste neşr olundu hâke bu nesl-i beşer
- 20 Hâk Te‘âlâ on şuhuf irsâl²⁵⁴ itdi Ādeme
Zâtını peygamber itdi ol zamānda ‘āleme
- 21 Hâzreti Ādem toköz yüz yıldan ekşer bir zamān
Turdı dünyāda faķaķ itdi yine ‘azm-i cānān

—2—

Şit ve İdris ‘Aleyhimü’s-Selām

- 22 Şoñra Ādem oğlı Şit oldu nebī ol ümmete
Vaħy-ile elli şuhuf aldı o irdi devlete
- 23 Himmet itdi Ka‘beyi taşdan o yaptı ibtidā
Mü‘minine ol zamāndan ķaldı ol aķdes binā
- 24 Hâzreti Şitiñ de ‘ömri Hâzreti ‘Ādem gibi
Çokca sürdi irtihāl itdi nihāyet ol nebī
- 25 İrtihāl-i Şitden şoñra nübüvvet neveti
Hâzreti İdrise geldi buldı ol da rif‘ati

[7]

- 26 Hâk Te‘ālādan buña otuz şuhuf geldi hemān
Keşf olundu gökleriñ esrārı hep oldu ‘ayān
- 27 Andan evvel cild-i ħayvānı giyerdi cümle nās
Kendi dikdi kendi giydi cümleden evvel libas
- 28 Hâzret-i İdris eñ evvel ķalem aldı ele
Hâķ u tahrīre ķalemle kendi ķekdi besmele

²⁵⁴ İrsāl kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

29 Üç yüz altmış beş yaşında itdi dünyādan hürüc
Emr-i Hakkla hay iken kıldı semāvāta ‘urüc

—3—

Nūh ‘Aleyhi’s-Selām

- 30 Eyledi vaqtā ki İdrīs āsumāna i‘tilā
Oldı insānlar ser-a-ser sū³-i halka mübtelā
- 31 Tutdılar rāh-ı saķīmi toĝru yoldan Şapdılar
Bütlere eŐnāma ĝayrı Şeylere hep Şapdılar
- 32 Halkı ıŐlāh itmege ol *Hālīķ-ı kevn ü mekār*²⁵⁵
Hāzret-i Nūhı peyāmbere itdi ol kavme hemān
- 33 Nūh çıķdı kavmini tevħīde da‘vet eyledi
Kendi üç oĝlıyla pek az kimse raĝbet eyledi
- 34 Yām nāmında olan oĝlı da imān itmedi
HāŐılı pek çoķları Nūhıñ izince gitmedi
- 35 Hāzret-i Nūh kavmine pek çoķ naŐīhat eyledi
Ol naŐīhat eyledikce kavmi Şiddet eyledi

[8]

- 36 Rāh-ı Hakkı gösterüp pend eyledikce dā‘imā
Halkı eylerdi aña dürlü ezā dürlü cefā
- 37 ‘Āķıbet me’yūs olup ol kavme itdi beddu‘ā
Oldı ol dem de du‘ā-yı Nūh maķbül-ı Hūdā

²⁵⁵ Varlık, kâinat, mevcudiyetŐn yaratıcısı; Allāh. Kubbealtı Lûgatı, “Kevn”, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.

- 38 Vaḥy-ile me'mūr²⁵⁶ oldu bir gemi inşāsına
 ır bayırda başladı emriñ hemān icrāsına
- 39 avmi geçdikce o yerden eglenüp dirdi aña
 Dün peyāberdiñ bu gün dülger mi oldun vāh saña
- 40 Nūḥ dirdi ey hoşumdı egleniñ ey cāhilān
 Sizle eglenmek için vardır bize bir hoş zamān
- 41 Böylelikle bir zamān soñra gemi oldu tamām
 Virdi baş tūfān alāmeti gelüp müdhiş ğamām
- 42 Nūḥ mü'minler ile bindi gemiye nā-gehān
 Aldı her bir dürlü ḥayvāndan birer çift ol zemān
- 43 Ol zamān fişkırdı yerlerden şular gökden maṭar
 apladı dünyāyı şu yükseldi eflāka kadar
- 44 Ḥazret-i Nūḥ ođlı Yāmı da'vet itdi bir dahā
 Yām rağbet itmedi vardır didi bundan rehā
- 45 İşbu demde talğalar yükseldi tūfān oldu tām
 Cümle müşrikler ile birlikde hem-ğarķ oldu Yām
- 46 Ḥāşılı tūfān ile ğarķ oldu eşyā ser-te-ser
 Yeryüzünde almadı insān ve ḥayvāndan eşer
- 47 Ḥükm-i tūfān altı ay itdi bu şüretle devām
 Soñra emr itdi Ḥudā yerler açıldı bi't-tamām
- [9]
- 48 Nūḥ Cudi tağına indi gemiyle ol zamān
 Gördi mü'minlerle ḥayvānlar selāmetden nişān

²⁵⁶ Me' mūr kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

- 49 Nūḥ gemisinde olan evlād-ı Nūḥdan üç kiři
Ya‘ni Sām ü Ḥām u Yāfeş bunlarıñ birer eşi
- 50 Çıkdılar yerde pey-ā-pey neşr-i ensāl itdiler
Ādem oğlı buldı keşret her cihāta gitdiler
- 51 Kalmamışken yerde insān oldu bunlarla ‘ayān
Ol sebebden Nūḥa dindi Ādem-i Şānī o ān
- 52 Sām neslinden ‘Arabla Rūm u Fars itdi zuhūr
Ḥāmdan Zenci vü Yāfeşden de Tūrک itdi şudūr

— 4 —

Hūd ‘Aleyhi’s-Selām

- 53 Nās böyle bir belā görmüş iken şapdı yine
Bütlere eşnām ile aḥterlere tapdı yine
- 54 Geldi ez-cümle Yemende kavm-i ‘Ād oldu ‘ayān
İtdiler ma‘mūr o cāyı yaptılar bir çok mekān
- 55 Azdılar ammā ki bunlar eyleyüp terk-i hüdā
Anlara kıldı peyāmber Ḥāzreti Hūdı Ḥudā
- 56 Pek azı ol kavm-i ‘Ādıñ Hūda imān eyledi
Eñ çoğı kaldı şakī i‘lān-ı küfrān eyledi
- 57 Böylece şirk ü dalāletde kalanlar da’imā
Ḥāzret-i Hūda iderlerdi nice renc ü ezā

[10]

- 58 Hūd ise pend ü naşīhat eyledi bir çok zamān
İtmedi müşriklere te’sīr²⁵⁷ ol sādık-lisān

²⁵⁷ Te’sīr kelimesinin son hecesi medli düşünölmüşür.

- 59 Oldı çün müşrikleriñ azgınlığı hadden füzün
Esdı bir şiddetli yel hep anları itdi zebün
- 60 Hūd ile mü'min olanlar başka cāya gitdiler
Müşrikīn ammā ki ol yelden tamāmen bitdiler
- 61 Hikmet-i Haqla cezāyı gördi müşrikler hemān
Sāde mü'minler halāş oldu o yelden ol zamān

—5—

Şālih 'Āleyhi's-Selām

- 62 Çünki dört yüz kırk yaşında rıhlet itdi 'adne Hūd
Şām ile Mekke miyānında zuhūr itdi Semūd
- 63 Ol Semūd'uñ kavmi kesret buldı anda bir zamān
Deldiler seng ü cibāli yapıdılar muhkem mekān
- 64 Haq yolundan şapdılar bunlar dağı oldu şakī
Hep bozuldı içlerinde kalmadı bir mütteki
- 65 Haq Te'ālā Şālihi peygamber itdi ol zamān
Anlarıñ işlāhını emr itdi ol zāta hemān
- 66 Emr-i Haqqı Hazret-i Şālih o kavme söyledi
Himmet itdi cümleyi tevhide da'vet eyledi
- 67 İçlerinden pek azı imān itdi Şālihe
Karşı geldi pek çoğı işbu mübarek nāşihā
- [11]
- 68 Mu'cize gösterdi Şālih tādān toğdı deve
Yaydı bu mu'ciz işi mü'min olan evden eve

- 69 İtmedi te'sİR ol 'āşİlere bu mu'cize
Hāzret-i Şāliḥ didi artık yazık olsun size
- 70 Başladı mü'minlere müşrikler itsünler ezā
Geldi gökden ol zamān bir řayḥa'-i-dehşet-fezā
- 71 Āsumānī řayḥadan geldi zemİne zelzele
Düşdi müşrikler yüz üsti ḥāke ķopdı ğulgüle
- 72 Ol mükemmel ḥāneler bütler bütün oldu ḥarāb
Oldı ol me'vāları hep mesken-i büm u ğurāb
- 73 İşbu ḥāl ü řayḥadan fevt oldu cümle müşrikīn
Hāzret-i Şāliḥle mü'minler faķaķ oldu emīn
- 74 Gitdi andan Mekkeye Şāliḥle mü'minler hemān
Çok 'ibādet eyleyüp geķdi bu sūretle zamān

—6—

İbrāhim ve İřaķ ve İsmā'İl 'Aleyhimü's-Selām

- 75 Bundan evvelce yine aḥfād -ı Nūḥ'uñ bir çoğı
Gİtdiler semt-i 'İraķa baķmayup var u yoğı
- 76 Çıķdı beř ķavime esnā-yı seyāḥatde Fūrāt
Gördiler nehr-i Fırātı buldılar tāze ḥayāt
- 77 Kındılar nehr-i Fırātıñ sāḥilinde bir yere
Ol mükemmel yerde anlar ķaldılar ni'metlere

[12]

- 78 Bābil isminde o yerde bir Medİne yaptılar
Rāh-ı Hāķķı terk idüp anlar nücūma ķapdılar

- 79 Virdi peygamberlik İbrāhīm'e Allāh ol zamān
Kıldı irsal-i şuhufı ol nebīyi şādımān
- 80 Ol nebī-i muhterem tevhīdi i'lān eyledi
Bütleriñ ahterleriñ buḡlānını hep söyledi
- 81 Anlar imān itmedikden başka İbrāhīme hem
Cümleten renc ü ezāya itdiler baş-i ḳadem
- 82 Ol zamān ḥākim idi Bābilde Nemrūd-ı la'ın
Ol nebīyi āteşe ilkā için itdi yemīn
- 83 Emr idüp meydāna bir dehşetli āteş yaḳdılar
Atdılar ol ḥazreti nāra uzaḳdan baḳdılar
- 84 Ḥikmet-i Ḥaḳ nārı İbrāhīm'e gülzār eyledi
Bir mu'āzzam mu'cize ol ḥalka izḥār eyledi
- 85 Bu mu'āzzam mu'cize çün oldı böyle āşikār
Ba'zı ādemler hemān imāna itdi ibtidār
- 86 Hicret itdi emr-i Ḥaḳla soñra Şāma ol nebī
Ka'beye gitmek idi zāten Ḥaliliñ maḡlabı
- 87 Yok idi evlādı çünki zevcesi Sāra aña
Hāceri iḥsān²⁵⁸ itdi buldı bir çāre aña
- 88 İtdi İsmā'ıl ü İbrāhīm Hācerden zuhūr
Çok kederlendi o demde Sāraya geldi fütūr
- 89 Ḥaḳ 'ināyet kıldı soñra Sāra ḳaldı ḥāmīle
Toḡdı İshāḳ ibn-i İbrāhīm²⁵⁹ andan da hele

²⁵⁸ İḥsān kelimesinin son hecesi medli düşünölmüşür.

²⁵⁹ İbrāhīm kelimesinin son hecesi medli düşünölmüşür.

- 90 İstemezdi Sāra İsmā'īli hem de Hāceri
Dirdi İbrāhīme sen bundan ırāğ it anları
- 91 Sāra'nıñ ısrārı İbrāhīme te'sīr eyledi
Mekkeye gitmekligi taşmīm ü tedbīr eyledi
- 92 Aldı İsmā'īli Hācerle berāberce hemān
Çıkdı andan oldı rāh-ı Ka'beye ol dem revān
- 93 Mekkeye vardıklarında Ka'beyi itdi tavāf
Hācer İsmā'īle birlikde itdi i'tikāf
- 94 Hāğ buyurdu ol resūlüne li-ecli'l-imtiḥān
Kıl benimçün oğlıñ İsmā'īli zebḥe şāyegān
- 95 Emr-i Hāğğa ser-fürū itdi hemān ol muḥterem
İtdi İsmā'īli zebḥ itmeklige baş-ı kadem
- 96 Oğlına açdı o da emre itā'at eyledi
Pīş-i İbrāhīme diz çökdi icābet eyledi
- 97 Oğlıñıñ ḥalkūmına urdu bıçağı ol baba
Kesmedi ol dem bıçağ gönderdi Hāğ bir қоç aña
- 98 Ol қоçı fermān-ı Hāğla eyledi ḳurbān o dem
Buldu İsmā'īl necātı oldı ḡāyet muḥterem
- 99 İşbu luḡf-ı Hāğğa anlar eyledi ḥamd ü senā
Şoñra bunlar Ka'beyi itdi yeñi başdan binā
- 100 Ba'de Hācer ile oğlan anda terk itdi hemān
Geldi nezd-i Sāraya kıldı anı da şādımān

- 101 Ol resül itdi nihāyet dār-ı ‘uqbāya sefer
Oğlı İshāq oldu ol demde o kavme rāhber
- 102 İşbu hāzret de peyāamber oldu geçdi bir zamān
Vaḳti geldi rūḥ-ı pāki cennete oldu revān
- 103 Ol zamānlar ḥükm iderken Mekke de Hāḳ nāmına
Oldı İsmā‘il peygamber ‘Arap aḳvāmına
- 104 Āb u cediti pāk idi pāk oldu nesli ser-te-ser
Geldi ez-cümle o nesl-i pākdan ḥayrū'l-beşer
- 105 Maḳdem-i ḥayrū'l-beşer ātīde tafşil üzre var
Şimdilik işbu kışaş evşāfına kıl i‘tibār

—7—

Lūṭ ‘Aleyhi’s-Selām

- 106 Ol zamān kim kıldı İbrāhīm Bābilden sefer
Lūṭ birlikde gelüp virdi Sedūma²⁶⁰ zīb ü fer
- 107 Şām diyārında Sedūmuñ ḥalkı olmuşdı şakī
Anlara peygamber oldu ol resül-i müttakī
- 108 Dürlü fuḥşiyyatı icrā eyleyen ol ḥalka hep
Lūṭ nuşḥ ü pend ile uğraşdı ṭurdı rüz ü şeb
- 109 Çün naşīḥāt olmadı ol eşkiyāya kār-ger
Hāḳ Te‘ālāya ḥavāle kıldı Lūṭ itdi sefer

²⁶⁰ “Feth-i sin ile Şām ḥavālisinde bir ḳarye-i-atike ismidir.” **Tuhfetü'l-İslām**, s. 14

- 110 Ol gice taş yağdı ol cāya yıkıldı hāneler
Yer tezelzül itdi kūylar batdı kaldı bī-eşer
- 111 Kalmadı kimse helāk oldı şifā ehli tamām
Lūṭuñ ehl-i beyti sāde Lūṭ ile buldı selām
- 112 Lūṭ andan nezd-i İbrāhīme gitdi ol zamān
Kaldı anda sinni seksen oldı itdi terk-i cān

—8—

Eyyüb ve Zülkifl ‘Aleyhimā es-Selām

- 113 Bir zamān soñra Dımişk’a nesl-i İbrāhīmden
Hāzreti Eyyüb geldi kıldı ol cāyı vaṭan
- 114 Luṭf-ı Hāḳla devlete irdi ol oldı maldār
Hem nübüvvet ile teşrīf itdi kıldı iftiḫār
- 115 Hāḳ anı çekdi miḫeng-i imtiḫāna bir zamān
Mal ü mülki gitdi elde kalmadı bir pāre nān
- 116 Hāzreti Eyyüb ammā şabrı itdi i‘tiyād
Malı gitdikce anıñ şükri iderdi iştidād
- 117 Hūsta oldı yaralandı cisminiñ her cānibi
Şabr idüp Hāḳқа ‘ibādet eyledi hep ol nebī
- 118 Yaralar kurtlandı kimse gitmez oldı nezdine
Zevcesi rahmet faḳaṭ imdād iderdi derdine
- 119 Kalmadı cisminde et oldı vücūdi bir kafes
Ol yine şabreyledi ḫamd itdi aldıkça nefes

[16]

- 120 İtmedi of bunca derd ü bunca miḥnetden o zāt
Dā'imā şabr ü 'ibādet itmede kıldı şebāt
- 121 Hāḡ Te'ālā virdi Eyyūbe şifāyı 'āḡıbet
Yaralar geçdi tamāmen cismi buldı 'āfiyet
- 122 Eski mal ü mülkini tekrār buldı ol nebī
Toldı ni'metle anıñ dünyā vü aḡır_cānibi²⁶¹
- 123 Tıḡsan üç yaşında 'uḡbāya buyurdi irtihāl
Oḡlı Zü'lkifla peyāمبرlik de itdi intikāl
- 124 Ol daḡı itdi diyār-ı Şāmda hem i'lān-ı dīn
Halkı da'vet eyleyüp gösterdi bir rāh-ı mübīn
- 125 İntikāl itdi o da yetmiş yaşında cennete
İrdi dünyāda vü 'uḡbāda serīr-i devlete

—9—

Şu'ayp 'Aleyhi's-Selām

- 126 Lūḡ ile bir de Şu'ayp gelmişdi Şāma ol zamān
Medyen ü Eyke²⁶² civārında o tıtmuşdı mekān
- 127 Vaḡtı geldi oldı peyḡamber o ḡavme virdi yed
Tatlı dille pek mü'essir sözle kıldı nuşḡ u pend
- 128 Ol güzel sözler o ḡavme itmedi aşlā eser
İçlerinden pek azı imānla oldı mu'teber

²⁶¹ Beyitte vezin gereḡi düşürülen ünlü harfi işaret etmek maksadıyla alt çizgi konulmuştur.

²⁶² "Maḡzen vezninde Medyen. Vezne vezninde Eyke okunacaktır." **Tuhfetü'l-İslām**, s. 16.

[17]

- 129 ʿĀkıbet oldu o müşrikler cezāya müsteħak
Eyke'ye gāyet ħarāretli havā gönderdi Ĥak
- 130 Ol ħarāretli havā bir hafta tam itdi devām
Ĥaynadı ırmaqları āteş kesildi her maķām
- 131 Bir ħarafdan bir buluğ geldi nihāyet ol yere
Şandılar yağmur gelür virdi tesellī anlara
- 132 Toplanup taħt-ı seħābe girdi müşrikler bütün
Ol buluğdan yağdı āteş yandı müşrikler o gün
- 133 ʿAynı demde Medyene geldi semādan bir nidā
Andaki müşriklere de mevt ile virdi cezā
- 134 Aldı ehl-i dīnini çıķdı Şuʿayp andan hemān
Mekkeye gitdi o cāda eyledi terk-i cihān

—10—

Yaʿķūb ve Yūsuf ʿAleyhimā es-Selām

- 135 Kıldı çün Kenʿān ilinde ʿadne İshāk intikāl
Ođlı Yaʿķūba nübüvvet geldi oldu Ĥakķa dāll
- 136 On iki ođlı içinde Yūsufi ol muħterem
Çok severdi çokca oķşardı öperdi dem-be-dem
- 137 Görđi rü'yāsında Yūsuf on bir aħter mihr ü māħ
Secde kıldı kendine ammā o itdi iştibāħ
- 138 Ĥazreti Yaʿķūba açdı istedi taʿbīrini
Ol nebī de ħayra yordı eyledi tefsīrini

- 139 Söyledi Ya'küb²⁶³ oğlu Yūsufa ey dil-nevāz
Sen bunı bir kimseye açma vü itme keşf-i rāz
- 140 Secde itmiş gördiğñ ol encüm-i aḥd-i 'aşer
Cümleten ardeşleriñdir eyliyor senden ḥazer
- 141 Hoş işāretdir sucūd-ı āfitāb ü māhdan
Devlet-i dūnyā vü 'uḳbā var saña Allāhdan
- 142 Söylerem tekrār tekrār itme zinhār āşikār
Şaqla bu sırrı olursıñ soñra zīrā dil-figār
- 143 Çünki Yūsufda şabāvet ḥālī vardı ol zamān
Oldı bu ta'bir den ol demde pek çok şādımān
- 144 İşbu şād ile untdı pend-i Ya'kūbı o gün
Söyledi ihvānına başdan başa ḥālī bütün
- 145 Pek ḥased itdi buña ardaşları oldı 'adū
Ba'zılar öldürmege 'azm itdiler andan berü
- 146 Ba'zılar da sū-i aşdı görmedi ašlā revā
Didiler bir başqa çāre bulma lāzımdır buña
- 147 İttifāḳ itdi nihāyet cümlesi bu vech ile
Yūsufı teb'īd²⁶⁴ itmeklik için āḥir ile
- 148 İtdiler Ya'kūbdan Yūsuf için bir çok ricā
Tā ki anlarla ıra gitsün o da itsün şafā

²⁶³ Ya'kūb kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

²⁶⁴ Teb'īd kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

149 Aldılar Ya‘kūbdan anlar nihāyet ruḥṣatı
İtdiler şahrāya Yūsufı berāber rıḥleti

150 Bir kuyuya atdılar şahrāda ol nazik-teni
Ol kuyu oldu anıñ bir çok zamānlar meskeni

[19]

151 Hıfz -ı Haḳka mazhar oldu görmedi hiç bir zarar
Eyledi şabr u ‘ibādet anda ol nūr-ı başar

152 İşbu kārı işleyenler beldeye döndi hemān
Ḥazreti Ya‘kūba qarşu kurdı anlar bir yalān

153 Pīş-i Ya‘kūba çıkup anlar aña böyle didi
Ey peder şahrā içinde Yūsufı kurtlar yidi

154 Ḥazreti Ya‘kūb²⁶⁵ oldu pek mukedder ağladı
Ḳanlı yaşlar dökdi āteşle derūnun dağladı

155 Ol kadar yaş dökdi tā kim gözleri oldu ‘alīl
Perde geldi bir zamānlar şoñra qaldı bī-delīl

156 Āh Yūsuf dir tūrurken o da pīr-i nātuvān
Bī’r-i Yūsufdan güzer itdi o dem bir kārban

157 Yūsufı taḥlīş²⁶⁶ itdi kārbanıñ başları
Gördi ammā ki bu ḥālī Yūsufuñ qardeşları

158 Kārbanā qoşdılar Yūsuf için el itdiler
Bir firārī kul diyü ol meḥliqāyı şatdılar

²⁶⁵ Ya‘kūb kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

²⁶⁶ Taḥlīş kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

159 Aldı anlar Yūsufı Mışra götürdi ol zamān
Şatdılar anda ‘Azīz-i Mışra geçdi ol civan

160 aldı bir kaç yıl ‘Aziziñ hānesinde ol perī
Anda ibrām-ı Zeliḫā’dan çoğaldı derdleri

161 Hıfz -ı ‘iffetde şebāt itdi o ‘ālī-menḫabet
İftirāya uğradı ‘iffet yüzünden ‘āḫıbet

162 Maḫbesiñ zindānına ilḫa olundu ol püser
Eyledi anda bu şüretle tezāyüd derd-i ser

[20]

163 aldı maḫbesde yedi yıl şoñra Mışriñ ḫākimi
Gördi bir rü’yā didi var mı bunuñ bir ‘ālimi

164 Yūsufi maḫbesde evvelce ṭanırdı bir kişi
‘Arzuḫāl itdi didi Yūsuf bilir böyle işi

165 Yūsufi celb itdi ḫākim istedi ta‘birini
Eyledi Yūsuf o rü’yāniñ güzel tefsīrini

166 Anda ḫākim gördi Yūsufda kemāl ü iḫtidār
Yūsufi Mışra ‘Aziz itdi o dem bi’l-iftihār

167 Çün Zülayḫāniñ eri Mışriñ ‘Azizi sābıḫā
İşbu dünyādan geçüp itmiş idi ‘azm-i beḫā

168 Yūsufa ḫākim nikāḫ itdi Züleyḫāyı hemān
Şüret-i meşrū‘ada oldı Zeliḫā şādımān

169 Çünki maḫbesden muḫaddem Yūsuf olmuşdı nebī
Kuvvet-i ḫüdsiyyesiyle añladı her cānibi

- 170 Hüküm-i rü'yâ evvel olmuşdı aña pek âşikâr
Ğayret itdi eyledi pek çok zaḥîre iddiḥâr
- 171 Vaḳti geldi şiddet-i kaḥt ü ğalâ oldı 'ayân
Müddeḥar erzâḳdan ḥalkı ṭoyurdı çok zamân
- 172 Ol zamânda kıtlık olmuşdı diyâr-ı Şâmda
Şöhret almışdı faḳaṭ Mısrıñ begi en'âmda
- 173 Celb-i erzâk itmege evlâd-ı Ya'ḳûb ol zamân
Mışra gitmek istedi Ya'ḳûba itdi dermeyân
- 174 Virmedi Ya'ḳûb Bünyâmîni²⁶⁷ gitdi on kişi
Gördi Yûsuf bunları derk eyledi ol dem işi
- [21]
- 175 Gösterüp rûy-ı tecâhül eyledi bir çok su'âl
Mâcerâyı şaydı anlar itdi bir bir 'arzuḥâl
- 176 Virdi erzâḳı o dem şart eyledi kim bir daha
Sizle Bünyâmîn gelmezse size yokdur 'iṭâ
- 177 Döndiler Suriyeye erzâk ile ol on kişi
Buldılar erzâḳ içinde aḳçelerle baḥşişi
- 178 Hoş göründi anlara işbu 'inâyet bu kerem
Bir daha ḳaşd itdiler olsunlar anlar muġtenem
- 179 'Ahd ü peymân eyleyüp Ya'ḳûbı te'mîn itdiler
Aldılar güçlûkle Bünyâmîni Mısr'a gitdiler
- 180 Virdi Yûsuf çok zaḥîre anları şaldı geri
Şoñra Bünyâmîne sirḳat 'azv idüp aldı geri

²⁶⁷ "İsrâfîl veznindedir." **Tuhfetü'l-İslâm**, s. 20.

- 181 On birāderden biri peymān-i iḥṭār eyledi
Şāma Bünyāmīnsiz gitmeklige ʿār eyledi
- 182 Gitmedi ƙaldı o ekber gitdiler digerleri
Açdılar Yaʿkūba ḥāli döktiler derd-i seri
- 183 Oldı Yaʿkūbuñ dūbālā ḥüzni ammā ol zamān
Ḥikmet-i Ḥaƙƙa tefekkür ƙıldı şabr itdi hemān
- 184 Ğayb olan üç oğlını bulmaƙ için ol zāt-ı pāk
Ol toƙuz evlādını irsāle itdi inhimāk
- 185 ʿĀƙıbet gönderdi Mışra gitdi anlar da hemān
İtdiler taḥlīşe Bünyāmīni dāmen- der-meyān
- 186 Çün muƙaddem aldı Bünyāmīn'i Yūsuf Mışrina
İḥtirām itdi anı āgāh ƙıldı sırrına
- [22]
- 187 Görđi bunlar çünkü Bünyāmīn irmiş devlete
Çoƙ teʿaccüb itdiler yüz sürdiler ol Ḥazrete
- 188 Ğayrı terk itdi leṭāʿif bābını Yūsuf o dem
Mācerāyı söyledi iḥvānına ƙıldı kerem
- 189 Nādim oldı tövbe itdi Yūsufuñ iḥvānı hep
Emr-i Yūsufıla ʿibādet ƙıldı anlar rüz ü şeb
- 190 Şoñra Yūsuf gömlegin Yaʿkūba irsāl eyledi
Muʿcize gösterdi ol dem baƙ ne hoş ƙār işledi
- 191 Varmadan Yaʿkūba aƙdemce o hoş-bū pīrahen
Dir idi Yaʿkūb²⁶⁸ anda bŷy-ı Yūsufdur gelen

²⁶⁸ Yaʿkūb kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

- 192 Çünkü geldi pîrahen Ya'kûb sürdi rûyına
Gözleri oldı küşâde kandı Yûsuf bûyına
- 193 Şoñra ehl-i beytin aldı gitdi Yûsufdan yaña
Çıkdı istikbâline Yûsuf âlây yaptı aña
- 194 Çün kavuşdı anda ol hasretli evlâd u peder
Şarmaşup koğlaşdılar töldi şetâretle o yer
- 195 On yedi yıl şoñra Ya'kûb eyledi terk-i cihân
Elli altı yaşına varmışdı Yûsuf ol zamân
- 196 Bunca yıllar buldı Yûsufu o yerler zîb ü fer
Geldi yüz on sinnine itdi o da 'adne sefer
- 197 Bunlarıñ nesli çoğaldı Mısr ü Şâmı kapladı
Bir büyük millet olup dünyâyı nâmı kapladı
- 198 Çünkü İsrâ'îl idi Ya'kûbıñ eski şöhreti
Aldı bu nâmı anıñ fevtinde kavm ü milleti

[23]

__11__

Müsâ ve Hârûn 'Alehimâ es-Selâm

- 199 Ol zamânlarda kadîmî halkı Mısrıñ ser-te-ser
Haqqı bilmezdi egerdi ahter ü eşnâma ser
- 200 Uymamışlardı o dîn-i Haqqâ anlar dâ'imâ
Kavm-i İsrâ'île eyler oldılar renc ü ezâ
- 201 Anlarıñ Fir'avni ya'ni kavm-i Kıbtıñ hâkimi
Gördi bir rü'yâ hemân celb eyledi bir 'âlimi

- 202 Söyledi rü'yāsını kâhin didi var inqılâb
Qavm-i İsrâ'îl²⁶⁹ evlâdından eyle ictinâb
- 203 İşbu ta'bîr üstüne zâlim yürekler haşladı
Her toğan eţfâl-i İsrâ'îli qatle başladı
- 204 Böyle bir müdhiş zamânda geldi Mûsâ 'âleme
Mâderi havf ü telâş itdi faqâţ virdi meme
- 205 Gelmeden cellâdlar kundaqlayup şardı hemân
Qoydı bir şandukaya fırlatdı Nîle ol zamân
- 206 Gitdi Fir'avnuñ 'iyâli Asiye nehre o dem
Gördi Nîl üstünde ol şandukayı şandı direm
- 207 Aldı açdı gördi bir nûr-ı mücessem oldı râm
Ol sebebden inti'âşa eyledi çok ihtimâm
- 208 Geldi bir çok dâye Mûsâ itmedi fetḥ-i dehân
Dâyelikle geldi şoñra mâderi emdi hemân

[24]

- 209 Böylelikle buldı Fir'avnuñ sarâyında nemâ
Güçlü kuvvetli civân oldı nihâyet ol hümâ
- 210 Bir qazâ çıqdı elinden eyledi gâyetle 'âr
Havf u haşyetle o yerden Medyene itdi firâr
- 211 Eyledi anda Şu'aybiñ duḥteriyle izdivâc
Şoñra Tûra gitdi itdi Haqq'a 'arz-ı ihtiyâc
- 212 Mazhar oldı Tûrda ol dem hitâb-ı 'izzete
Haqla söyleşdi peyâMBER oldı irdi devlete

²⁶⁹ İsrâ'îl kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

- 213 Çünki meb‘ûs oldı Mısrâ gitdi emri söyledi
Kavm-i İsrâ’îl hep tecdîd-i imân eyledi
- 214 Hâzreti Mûsâya yardım itmege Rabb-i cihân
Dâderi Hârûnı da peygamber itdi ol zamân
- 215 Gıtdiler birlikde Fir‘avna diyüp ey hüd-pesend
Diñle bizden Tañrınıñ fermânını al hoşca pend
- 216 Hıddet itmek istedi Mûsâya Fir‘avn ol zamân
Hâzreti Mûsâ ‘aşâsın koydı meydâna hemân
- 217 Ol ‘aşâ bir ejder oldı lerze virdi cümleye
Açdı ağzın başladı Fir‘avna toğrı hamleye
- 218 Havf u haşyet aldı Fir‘avnı ricâ itdi aña
Ejderi aldı ele Mûsâ yine oldı ‘aşâ
- 219 Aldı mühlet ol nebîden söyledi erkânına
İsterem bir çâre Mûsânıñ bu müdhiş hâline
- 220 Sihre ‘atf itdi ricâli toplayup sâhirleri
Yaydılar âlât-ı sihri kapladı bir çok yeri
- [25]
- 221 Hâzreti Mûsâyı da‘vet itdiler geldi hemân
Atdı destinden ‘aşâyı oldı bir ejder ‘ayân
- 222 Cümleten âlât-ı sihri yutdı ol ejder bütün
Sihr ü sâhirde liyâkat kalmadı gitdi o gün
- 223 Cümle sâhirler gelüp Mûsâya imân itdiler
Kapladı Fir‘avnı hıddet çünki anlar gıtdiler

- 224 H azret-i M us  yine g sterdi bir  ok mu ciz t
Gelmedi Fir avne  avm-i  ıbt  andan da nec t
- 225 Őo ra M us   avm-i  sr 'ili cem  itdi hem n
 ıkdılar bir Şeb o yerden oldılar r ha rev n
- 226 Men  iderken evvel  Fir avn işbu hicreti
Bu sefer taŐvib²⁷⁰ itdi Őo ra bozdi niyyeti
- 227 Aldı  asker ardına d Ődi o  avmi  ol zam n
H yli dem Őo ra g r p peŐinden oldu Ő dim n
- 228  avm-i  sr 'il o g n irmişdi Ba r-i  ulz me
H zreti M us   aŐ yı urdı ol demde yere
- 229 On iki yol oldu dery da o s  atde  ay n
Ge di  sr 'il²⁷¹ esb ti o yollardan hem n
- 230  Askeriyle  atdı ol s  atde Fir avn ol yere
Girdi   n ol yollara coşdı de iz birdenbire
- 231 T lgalar yaŐlandı ol yollar de iz oldu b t n
Batdı  askerle hel k oldu Őuda Fir avn o g n
- 232 Őo ra M us   arz-ı Ken ana tevecc h eyledi
 avmine yollarda d 'im emr-i H k i s yledi
- [26]
- 233 Ya laŐınca  arz-ı Ken ana z h r itdi fes d
İtmemiŐdi   nki h rb u  arbı  avmi  tiy d

²⁷⁰ TaŐvib kelinmesinin son hecesi medli d Ő n lm Őt r.

²⁷¹  sr 'il kelinmesinin son hecesi medli d Ő n lm Őt r.

- 234 Hālbuki lāzımdı h̄arb itmek o yerde muṭlakā
Ḳavmi rāzı olmadı Mūsā da itdi beddu‘ā
- 235 Ol du‘ā te’s̄ir idüp şahrā-yı Tıhe gitdiler
Gezdiler kırk yıl o yerde serserilik itdiler
- 236 H̄azreti Mūsā du‘āsıyla o cāya dā’imā
Menn ü selvā²⁷² gönderirdi hep Cenāb-ı Kibriyā
- 237 Bıkdı anlar selvadan helvā-yı kudretten hemān
Didiler Mūsāya bizler isteriz baḳla şoğan
- 238 Çünki Mūsā va‘d-i Rabbānī ile mesrūr idi
Halka kızdı baḳlacılar Mışra gitsünler didi
- 239 Dāderi Hārūnı tevkīl eyledi Mūsā o dem
Cānib-i Tūra ‘azīmet eyledi ol muḫterem
- 240 Sāmīrī nāmında anda bir münāfiḳ var idi
Ḳavm-i İsrā’īli izlāl eyleyüp şoñra didi
- 241 Çıkdı Mūsā Tañrıyı bulmaḳ için itdi sefer
İşte biz bulduḳ anı bunda size çok müjdeler
- 242 Yapdıḡı altūn buzāḡıyı çıkardı ol zamān
Ol buzaḡıya ‘ibādet tarzını itdi beyān
- 243 Çünki Mışrıñ ḳavmi eşnāma ṭapardı dā’imā
Ḳavm-i İsrā’īle de gelmişdi bir meyl ü rızā
- 244 Ḳanmamışlardı huşūşıyla tamāmen vaḫdete
Ṭapdılar birden buzaḡıya uyup ol şirrete

²⁷² “Men-i mimin fetḫ-i nūñuñ teşdīdiyle ve selvā dahı fetvā veznindedir.” **Tuhfetü’l-İslām**, s. 26.

- 245 Gerçe Hārūn eyledi bir çok haqıkatler beyān
Çanmadı bir kimse oldu putperest anlar o ān
- 246 Hazreti Mūsā ise Tūr-ı Sināda hayli dem
Çaldı Allāha ‘ibādet eyledi ol muhterem
- 247 Nāzil oldu anda Mūsāya Hudādan bir kitāb
Ya‘ni Tevrāt-ı Şerif ol nüsha-i Haqq u şavāb
- 248 Emr-i Haqla aldı Tevrātı ‘azimet eyledi
Vardı kavmi nezdine ol kavme diqqat eyledi
- 249 Gördi kavmi Sāmiriye uymış olmuş putperest
Def‘aten altūn buzağıyı alup itdi şikest
- 250 Dāderi Hārūn’a kızdı eyledi biraz ‘itāb
Sāmiriyyi tard idüp la‘net ile itdi hitāb
- 251 Aldı Tevrātı hemān meydāna koydı ol Resūl
Halkı tevhide çağırđı itdi anlar da kabūl
- 252 Nādim oldu cümlesi baş urdılar taşdan taşā
Bir daha tecdid-i imān itdiler başdan başā
- 253 Şoñra aldı kavmini oldu Filistīne revān
Aldı harben bir takım yerler oturđı çok zamān
- 254 Çünkü Hārūn intikāl itmişdi ‘adne evvelā
Vārid oldu Hazreti Mūsāya da emr-i Hudā

Yūşa' vü İşmoil 'Aleyhimā es-Selām

- 255 Hāzreti Mūsā iderken dār-ı'ukbāya sefer
Yūşayı taḥlīf ile kıldı o ḳavme rāhber
- 256 Hük-m-i Tevrāt üzre Yūşa' oldı meb'ūs ol zamān
Ḳavm-i İsrā'īli aldı yollara oldı revān
- 257 Geldiler nehr-i Şerī'a sāhilinde ḳaldılar
Yok idi köpri ḳayıḳ gayretle āba ḥaldılar
- 258 Mu'cize gösterdi Yūşa' geçdiler hep bi's-selām
Arz-ı mev'ūdı alup oldı o mü'minler be-kām
- 259 Şoñradan çıḳdı diyār-ı Şāmı da zapt eyledi
Ol civārı arz-ı Ke'āna güzel rabḥ eyledi
- 260 Ğāyete vardıḳda 'ömri eyledi terk-i cihān
Ḳavm-i İsrā'īle beş yüz yıl buyurdi ḥākīmān
- 261 Eñ nihāyet hük-m-i Tevrāt üzre geldi İşmo'ıl
Anlara meb'ūs²⁷³ oldı gitdi eski ḳāl u ḳıl
- 262 Ol nebi de kıldı dünyādan nihāyet irtiḥāl
İtdi Dāvuda nübüvvetle ḥilāfet intikāl

Dāvud ve Süleymān 'Aleyhimā es-Selām

- 263 Yok idi sultān evvel ḳavm-i İsrā'īlde
Her naşlsa zāhir oldı devr-i İşmo'ilde

²⁷³ Meb'ūs kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

- 264 Ol sebebden kıldı Hıa Dāvuda luş u ‘āııfet
Bir zamānda hem nübüvvet virdi hem de salşanat
- 265 Oldı tābi‘ ser-te-ser isbāı-ı İsrā’ıl aña
Kalmadı bir kimse gitdi cümlesi andan yana
- 266 Cenge çıkdı Kudsi aldı çok yeri zabı eyledi
Urfayı Vānı Revānı mülkine rabı eyledi
- 267 Pāy-ı tahtın Kudse nađl itdi o cāya çekdi sūr
Ol zamānda nāzil oldı sū-yı Bārıden Zebūr
- 268 Cümle āyātı Zebūruñ hep ilāhiyāt idi
Ol sebebden hükm-i şer‘ıde sened Tevrāt idi
- 269 Hük-m-i Tevrāt üzre icrā-yı nübüvvet eyledi
Eñ nihāyet göçdi dār-ı ‘adne rışlet eyledi
- 270 Kaldı taht-ı salşanat oğlı Süleymāna o dem
On iki yaşında sulřān oldı ol ‘āli-himem
- 271 řoñra da ađkām-ı Tevrāt üzre meb‘ūs oldı o
Yapdı Beytü’l-Mağdesi gāyetle şöhret buldı o
- 272 Tā Yemen’den geldi itbā‘ile Belkis ol zamān
Pāyına yüz sürdi rām oldı o sulřāna hemān
- 273 řarđ u Ğarba hük-m idüp āfāđı tutdı şöhreti
Görmedi o vaşte dek bir kimse böyle şevketi
- 274 Hük-m-i cārı oldı berr ü bād u hayvān u yeme
Dāsitān oldı Süleymānıñ zamānı ‘āleme

275 ‘Āķibet geldi zamānı terk-i dünyā eyledi
Rūh-ı pākın Hākka virdi ‘azm-i ‘uķbā eyledi

[30]

276 Ol zamān evlād-ı İsrā’ile düşdi tefriķa
Ayrı lup on sıbtı andan uydular bir fāsıķa

277 Yapdılar bir devlet İsrā’ıl nāmıyla o ān
Terk idüp Kuds-i şerīfi tutdılar başķa mekān

278 Sıbt-ı Bünyāmīn ile sıbt-ı Yahūdādan daķı
Bir Yahūdā devleti çıķdı virüp Kudse feri

279 İşbu devlet halkı Tivrāta iderdi i’tinā
Diğeri ammā bozuldı halkı oldı pek fenā

—14—

İlyās ve Elyesa‘ ‘Aleyhimā es-Selām

280 Pek bozuldı çünki bunlar Ba‘le²⁷⁴ tapdı ‘āķibet
Hāk buyurdı Hāzret-i İlyāsa bu kavmi gözet

281 Çünki meb‘ūs oldı İlyās açdı Tivrātı hemān
Eyledi va‘z u naşihat anlara bir çok zamān

282 Ol naşihat eyledikce şirki tezyīd itdiler
Eñ nihāyet ol resūli tıard u teb‘īd itdiler

283 Hep o yerlerden o sā‘at rahmetiñ kesdi Hudā
Geçdi bir kaç ay zuhūra geldi bir kaķt u galā

²⁷⁴ “Na‘l veznindedir.” **Tuhfetü’l-İslām**, s. 30.

284 Şiddet-i kaht u galādan oldu anlar lāşe-ḥ'ār
Buldılar İlyāsı tekrār itdiler çok i'tibār

[31]

285 Tıtdılar çün pend-i İlyāsı Cenāb-ı Kibriyā
Virdi bir bolluḡ o yerden gitdi ol müdhiş belā

286 Bir zamān şoñra yine anlarda şirk itdi zuhūr
Ḥazret-i İlyāsa artıḡ geldi bir ye's ü fütūr

287 Çok niyāz itdi Ḥudāya aldı ruḡsat ol nebī
Bıraḡdı ol kāfirleri terk eyledi ol cānibi²⁷⁵

288 Gitdi bir ḡayrı diyāra anda 'uzlet eyledi
Elyesa' tıtdı maḡāmıñ ol da toḡrı söyledi

289 Bir zamān şoñra o da buldı nübüvvetle şeref
Emr-i Ḥaḡḡı söyledi ol ḡavme ber-vech-i selef

290 İtmedi te'sīr²⁷⁶ ol kāfirlere ḡavl-i resūl
Azdılar günden güne hep itdiler Ḥaḡdan 'udūl

291 Çünkü anlar oldılar bir nev cezāya müsteḡaḡ
Devlet-i Āşūrı teslīḡ eyledi ol demde Ḥaḡ

292 Geldi Āşūriler ol ḡavmi perişān eyledi
Pek çoḡıñ zencīr-i esre urdı nālān eyledi

293 Eyledi pek çok temādī böyle bir müdhiş veḡā
Buldı İsrā'il nāmında olan devlet fena

²⁷⁵ Vezin kusurludur.

²⁷⁶ Te'sīr kelinmesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

Yūnus ‘Aleyhi’s-Selām

294 Devlet-i Āsūra aḳdemce Cenāb-ı Kibriyā
Bir nebī irsālını görmüş idi çünkü sezā

[32]

295 Sıbt-ı Bünyāmından Yūnus idi lāyık aña
Eyledi Tevrātın aḳkāmıyla meb‘ūs ol yana

296 Ninvāya²⁷⁷ vardıkda Yūnus eyledi telḳin-i dīn
Ḥalkı tevḥide çeküp gösterdi bir rāh-ı mübīn

297 Büt-perest olmuş idi ammā o ḥalk çokdan beri
Karşı geldi cümlesi gūş itmedi peygamberi

298 Ḥazret-i Yūnus ‘azāb-ı Ḥaḳla tehdid eyledi
Korkmadı anlar ‘inād u küfri tezyid eyledi

299 Çünkü me’yūs oldı ḥiddetle çıkup gitdi hemān
Dicle’ye vardı gemiye bindi Yūnus ol zamān

300 Ol zamān yol almadı ṭurdı sefine nā-gehān
Atdılar ol ḥazreti āba gemi ḥalkı o ān

301 Çünkü āba düşdi Yūnus bir balıḳ yutdı anı
Girdi māhī baṭnına incinmedi hiç bir yanı

302 Ruḥṣat-ı Bārī Te‘ālā olmayınca bir zamān
Ḥod-be-ḥod āḥır yere gitmez idi peygamberān

²⁷⁷ Ninova şehridir. Ninova; Dicle Nehri’nin batı yakasının kıyısına kurulmuş ve zamanının Asur Devleti’ne başkentlik yapmış, bir eski çağ şehridir. Günümüzün Musul kentinin hemen yanı başında yer almaktadır. <http://www.bilgiustam.com/ninova-neresidir/> (E.T. 08.01.2018).

303 Gitdi bî-ruḥṣat anuñçün düşdi Yūnus derdlere
Şoñradan pek çok nedāmet geldi ol peygāmbere

304 Tövbe istiğfār idüp yalvardı Ḥaḳḳa ḥayli dem
Tevbesi maḳbūl-i Ḥaḳ oldu aña kıldı kerem

305 Sāhile geldi balıḳ atdı o zātı bir yaña
Ḥaḳ Te‘ālā virdi şıḥḥat ‘āfiyet ol dem aña

[33]

306 Ninvā’dan Yūnus çıkınca oldu anda rū-nümā
Öyle bir muḫlim hevā kim döndi zindāna o cā

307 Korkdı Āşūrīler andan koşdılar ol ḥāzrete
Bulmayınca ḥānesinde düşdiler bir dehşete

308 Ḥāric-i şehre çıkup Yūnus deyü baḡrışdılar
Tövbe istiğfār idüp Allāh deyü çağrışdılar

309 Ḥaḳ Te‘ālā Yūnusı gönderdi anlardan yaña
Luṭf-ı Ḥaḳdan ḳalmadı gitdi o dehşetli belā

310 Yūnusa anlar o sā‘at birden imān itdiler
Ḥükm-i Tevrāt üzre çok yıl rāh-ı Ḥaḳḳa gitdiler

312 Ḥayli müddet soñra ammā itdi anlar irtidād
Ol sebebden gitdi bir bir ellerinden her bilād

313 Egdiler eñ soñra ehl-i Bābile anlar da ser
Munḳariz oldu o devlet ḳalmadı hiç bir eşer

(Eş‘iyā ve Ermiyā ve Dānyāl ve ‘Azīz ‘Aleyhimü’s-Selām)

- 314 Ārz-ı Ken‘ānda Yahūdā devleti qalmıř idi
Ol civāra yerleşüp lāyıklı kōk şalmış idi
- 315 Bir zamān da itdi Āřūriler ol cāya sefer
Yapmayup bir şey’ hezīmetle o yerden dōndiler
- 317 Ćunki ol demlerde Ķudse sū-yı Hađdan Eř‘iyā
Ĥūkm-i Tevrāt ūzre meb‘ūs oldu itdi Ćođ du‘ā
- [34]
- 318 Ol nebīye şavm-i İsrā’īl tābi‘ oldılar
Ol sebebden şavlet-i a‘dāya māni‘ oldılar
- 319 Ya‘ni Āřūr ‘askerinde eyledi řā‘ūn zuhūr
Pek Ćođı oldu telef gitdi Yahūdādan řurūr
- 320 Ĥāřılı anlar bu řūretle selāmet buldılar
Bir zamān řoñra fağat Tevrāta bağmaz oldılar
- 321 Azdılar gitdikce anlar oldu rūsvalıđ mezīd
Eñ nihāyet ellerinde Eş‘iyā oldu řehīd
- 322 Bir dahā geldi o cāya girdi Āřūr ‘askeri
Kesdi pek Ćođ ādemi kırdı geĆirdi²⁷⁸ her yeri
- 323 Ćunki bī-pāyāndır en‘āmı Ĥađkıñ dā’imā
Eyledi ol şavme iħsān u ‘ināyet bir daha

²⁷⁸ Kırıp geĆirmek: Yakıp yıkarak, öldürerek, baskı veya etki yaparak büyük zarar verme. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=k%C4%B1r%C4%B1p%20ge%C3%A7irmek&uid=29941&guid=TDK.GTS.5a3b483e7cdd90.93688242 (E.T. 21/12/ 2017).

- 324 Ermiyāyı hükmi Tevrāt üzre ba‘ş itdi hemān
İtdiler ol hāzrete imān anlar ol zamān
- 325 Ol zamān geldi yine ol cāya Āsūr ‘askeri
Ermiyāniñ kuvvetiyle döndi ol ‘asker geri
- 326 Ol zamanlarda yine çıkdı iki şāhib-kemāl
Ya‘ni İsrā’īl kavminden ‘Üzeyr ü Dānyāl
- 327 Hükmi Tevrāt üzre anlar Kudse meb‘ūs oldılar
Halka nuşh u pend ile anlar da şöhret buldılar
- 328 Üç nebī birden iderken kavmi İsrā’īle pend
Şapdılar anlar yine Hağdan olup şeytāna bend
- [35]
- 329 Kavmi İsrā’īl çünkü bilmedi bu ni‘meti
Hikmet-i Hağla musallağ oldu Bābil devleti
- 330 Geldi Bābil devletinden hayli ‘asker bir emīr
Aldı Kuds’i itdi yetmiş biñ Yahūdīyi esir
- 331 Cümlesin gönderdi Bābil şehrine bi’l-iftihār
Kavmi İsrā’īlden bākiler oldu tārūmār
- 332 Munğarız oldu bu şüretle Yahūdā devleti
Kalmadı ol kavmiñ artık mesken ü hürriyeti
- 333 Kaldı sāde ba‘zı zālimler ile efkarları
İtdiler ta‘mire himmet ol muğaddes yerleri

(Zekerıyyā ve Yahyā ve ʿİsā ʿAleyhimü's-Selām)

- 334 Mazhar-ı luṭf-u Hudā oldu yine Ẹuds-i Şerîf
Çünkü şâlihler içinde çıktı bir merd-i ʿafîf
- 335 Yaʿni nesl-i pâk-i Dāvuddan Zekerıyyā hemîn
Beyt-i Maḳdesde ʿibâdetle olup Haḳḳa ḳarîn
- 336 Hımmet itdi evvelâ Tevrâtı tahrîr eyledi
Şoñra Haḳ virdi nübüvvet öyle taḳdîr eyledi
- 337 Hüküm-i Tevrât üzre çok yıl halka itdi nuş u pend
Olmıyordu erkek evlâdı o oldu derdmend²⁷⁹
- 338 İstiyordu terk ide dünyâda bir ḳayrû'l-ḳalef
Pîr-i fânî oldu me'mûlen küsüp itdi esef
- [36]
- 339 Geldi Cebrâʿîl bir gün sū-yı Bārîden aña
Müjdeler itdi didi Allâh çocuk virdi saña²⁸⁰
- 340 Zevceñ ʿİsâdan saña Yahyâyı iḳsân eyledi
Meryeme bî-âb faḳaṭ ʿİsâyı iḳsân eyledi
- 341 İşbu Meryem ol nebîniñ baldızından evvelâ
Geldi dünyâya o da itdi anı beyte fedâ
- 342 Buldı çün ol duḳter-i pâkîze ol yerde nemâ
Ḳız idi erkek yüzüñ göstermemişdi Haḳ aña

²⁷⁹ "Ya Rabbi! Bana kendi katından temiz bir soy bahşet!" **Kur'ân-ı Kerîm**, Âli İmrân, 3/38; "Rabbim! Beni tek başıma bırakma! Sen varislerin en hayırlısısın" **Kur'ân-ı Kerîm**, el-Enbiyâ, 21/89.

²⁸⁰ "Ey Zekerıyya! Sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermemiştik" **Kur'ân-ı Kerîm**, Meryem, 19/7.

- 343 Ol sebebden gitdi Cebrā`il Meryem`den yaña
İzn-i Haqla nefh-i rûh itdi giribândan aña
- 344 Geldi Yahyâ `äleme şulb-ı nebiden ol zamân
Çok sevindi ol resül-ı pāk oldı şādımân
- 345 Altı ay soñra cihāna geldi `İsā bî-peder
Kudret-i Bāri Te`ālā oldı rûşen ser-te-ser
- 346 Māderi Meryem alup `İsāyı gitdi kavmine
Pek toqandı işbu iş kavm-i Yahūdîñ vehmine
- 347 Meryem`e isnād-ı fuḥş itdi Yahūdîler bütün
Aldılar taş recme ḥāzır oldılar anlar o gün
- 348 Nuḫka geldi Ḥazreti `İsā beşikden ol zamân
Ḥikmet-i Haqqı şayup itdi leḫāfetle beyân
- 349 Kaldılar ḫayretde çünki nuḫka geldi ol civân
Cümleten Meryemden el çekdi²⁸¹ Yahūdîler hemân

[37]

- 350 Çekdiler Meryemden el ammā çoğaldı kıl u kâl
İftirâlar itdi anlar oldılar şāhib-vebâl
- 351 Sû`-i zannı kıldılar ol pîr-i fânide mezîd
İtdiler peygamberi bu iftirâ ile şehîd
- ****
- 352 Şoñra Meryem aldı `emmi oğlını `İsā ile
Müfterîlerden şavuşdı gitdi bir gayrı ile

²⁸¹ El çekmek: Alıştığı ya da sık sık yapmakta olduğu bir işi artık yapmaz olmak, yapmaktan vazgeçmek.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=k%C4%B1r%C4%B1p%20ge%C3%A7irmek&uid=29941&guid=TDK.GTS.5a3b483e7cdd90.93688242(E.T. 21/12/ 2017).

- 353 Git gide Mışr'a ulaşdı viridi ol cāya feri
On iki yıl aldı Őoņra geldi Ken'āna geri
- 354 Ol zamān Yaĥyā alup Tevrātı dest-i himmete
Dā'imā eyler idi va'z u nařıĥat millete
- 355 Sū-yı Hādan geldi Yaĥyāya nübüvvet 'āıbet
avl-i Tevrāt üzre ĥükm itdi o 'ālī-menabet
- 356 Őoņra 'Īsā'yı nebī ıldı Ĥudā'yı Zū'l-Celāl
Viridiĝi bir nev řerī'atla deĝiřdi eski ĥāl
- 357 Çünki geldi Hāzreti 'Īsāya İncil-i şerif
Oldı mensūĥ ol zamānda ĥükm-i Tevrāt-ı münif
- 358 İbtidā Yaĥyāya ma'lūm oldı çünki iřbu kār
Hāzreti 'Īsā'ya imān eyledi bi'l-iftihār
- 359 řer'-i Mūsā'yı gözetmek iddi'āsiyla o ān
Hāzreti Yaĥyā'yı parça parça itdi zālīmān

[38]

- 360 Őoņra da 'Īsā'yı kesmek istedi anlar faat
İttiĥāz itdikleri tedbir çıkdı pek ĝalat
- 362 Çünki emr-i Hāı i'lān eylemiřdi ol resūl
On iki ādem gelüp itmiřdi imān u abūl
- 363 Anlara dindi Hāvārīyūn²⁸² ol gündenberi
Anlar i'lān itdi dūnyāya bu nev peygamberi
- 364 Hāzreti 'Īsā Hāvārīyūni çünki bir gice
oplamiş va'z u nařıĥat eyliyordı gizlice

²⁸² Hāvārīyūn kelimesinin son hecesi medli düşünölmüřtür.

- 365 İlerinden Yūdā nāmında olan fāsık hemān
Rüşvet aldı eyledi ol cā-yı maḥfīyi ‘ayān
- 366 Ȑoplanup geldi Yahūdiler o cāya Őaldılar
Ḥazreti ‘İsā diyü andan Yūdā’yı aldılar
- 367 Gözleri kızmışdı fark itmezdi anlar bir yeri
Çārmīḥa urdılar ‘İsā diye ol kāfiri
- 368 Eyledi andan Ḥavārīyūn ile ‘İsā ḥurūc
Ḥazreti İdrīs gibi itdi semāvāta ‘urūc

—17—

(Ḥātemü’l-Enbiyā Muḥammed Muşţafā Şallallāhu ‘Aleyhi ve Sellem

- 369 Geçdi beş yüz elli yıldan çok bu dünyā bī-nebī
Mefsedet geldi cihāna kapladı her cānibi
- 370 Vācip oldu ‘ākıbet ıŐlāḥ-ı‘ālem def‘-i Şer
Geldi dünyāya Őeref verdi o dem ḥayrū’l-beşer
- [39]
- 371 Ȑođdıđı gün düşdi bütler tutdı nūrı ‘ālemi
Geldi sinni kırka oldu enbiyānıñ ḥātemi
- 372 İns ü cinne oldu peygamber o maḥbūb-i Ḥudā
Rūşen oldu bişet ile ‘āleme rāh-ı hüdā
- 373 Nāzil oldu ceste ceste çünkü Ȑur’ān-ı Kerīm
Münfesiḥ oldu o demde cümleten Şer‘-i kādīm
- 374 Zāhir oldu dīn-i İslām raḥmet oldu ‘āleme
Nūr-ı irfān ü sa‘ādet geldi nev‘-i ādeme

- 375 Ȧođđı Őems-i ma'rifet buldı alālet intifā
Virđi revnağ āleme ol fağr-i ālem MuŐtafā
- 376 MuŐtafānıñ pek bŧyŧkdŧr hāl ũ Őānı ey civān
Ol sebebden başka bir manzŧmede itdim beyān
- 377 Ȧoydum ol manzŧmeyi de bu kitāba ey beşer
Sen oğu diđđatle ezber eyle urma ser-te-ser

[40]

Manzūm

Siyer-i Muḥammediye

Bi'smi'llahi'rrahmani'rrahīm

— 1 —

Mevlid-i Muḥammedi

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 378 Ҳақ Те'ālā itmeden kevni binā²⁸³
Nūr-ı fersîden ayırdı bir ziyā
- 379 Ol ziyāyı şöñra ol Rabb-ı Qadır
Ādemiñ alnında kıldı müstenir
- 380 Öyle fermān eyledi kim işbu nūr
İtdi maḥbūbım için benden zuhūr
- 381 Geldi ḥayret Ādeme ol dem hemān
Eyledi Ҳақ Muştafā sırrın 'ayān
- 382 Үrdü anda nūr-ı Aḥmed ḥayli sāl
Şöñradan Ҳavvāya itdi intikāl
- 383 Geçdi Ҳavvādan da nūr-ı Muştafā
Gitdi Şiti eyledi revnaқ-fezā
- 384 Geçdi İdrise vü Nūḥa bir zamān
Virdi İbrāhīm ü İsmā'il' şān

²⁸³ “ İşbu manzūmeniñ vezni >> Fāilātün<< >>Fāilātün<< >> Fāilān<<dr.” **Tuhfetü'l-İslām**, s. 40.

385 Şoñra İsmā'ilden ol nūr-ı hüdā
Hep teselsül üzre oldı rû-nümā

[41]

386 Böyledir naql-i şahih üzre haber
Şaqladı şerden anı Rabbü'l-beşer

387 Hangi şalb ü rahme kondıysa o nūr
İtmedi şirk ü riyā andan zuhūr

388 “İşbu resm üzre müselsel muttaşıl”²⁸⁴
Oldı ‘Abdu’lmuttalibe münteķil

389 Ka‘bede nā’im iken bir gün bu zāt
Gördi rü’yāsında ba‘zı hādīsāt

390 Hıvaf idüp kāhinlere gitdi hemān
Söyledi rü’yāsını bir bir o ān

391 Çünkü rü’yāyı işitdi kāhinān
İtdiler ta‘bīrini böyle beyān

392 Nesl-i pākīndan yaķında bir resūl
Dār-ı dünyāya gerek bulsun vuşūl

393 Ol resūle ins ü cin hūr u melek
Cān u dilden i‘tikād itse gerek

394 Oldı ‘Abdu’lmuttalib pek şādımān
Gitdi bir pākīzeyi aldı hemān

²⁸⁴ “İşbu mısra‘ Süleymān Dede merhūmuñ Eyādī-i ihtirām-ı İslāmda tolaşan Mevlid-i Şerīf manzūmesindendir. O mübārek eşerde sehl-i mümteni‘ olmaķ üzre pek çok beyitler vardır, anları ‘aynen iktibās için bu manzūmeyi o vezinde yazdım ve iktibās itdigim beyit ile mısra‘larıñ etrafında birer mu‘teriza (parantez) çevirdim.” **Tuhfetü'l-İslām**, s. 41.

395 ıoğdı ‘Abdullāh ol pākizeden
Geçdi ol demde añnā nūr-ı ḥasen

396 Aldı ‘Abdullāh dağı bir duğteri
Āmine nāmında bir ḥoş-manzarı

397 Āmine çün oldı ‘Abdullāha rām
Emr-i Ḥađla aldı ol nūrı temām

398 Ḥamlin itdi Āmine çün āşikār
Çođ beşāretle deđişdi rūzgār

399 Var idi ez-cümle bir şağt u ğalā
Ber-şaraf oldı o bi-‘avn-i Ḥudā

400 Vađ‘a-i Fīl eyledi anda zuhūr
Gelmedi řavm-i Ķureyşe bir řuşūr

401 Çünki geldi bir gice vağt oldı tām
İşbu dūnyāya gele ḥayrū’l-enām

[42]

402 “Didi gördüm ol ḥabībīñ anası
Bir ‘acep nūr kim güneş pervānesi”

403 “Berķ urup çığdı evimden nā-gehān
Göklere dek nūr ile řoldı cihān”

404 “Hem hevā üzre döşendi bir döşek
Nāmı sündüs ferş iden anı melek”²⁸⁵

²⁸⁵ “Süleymān Dede merḥūmuñ maṭbū‘ olarak eyādi-i ihtirāmda tolaşan Mevlid-i Şerīf manzūmesinde ğalař ü nāsīḥ pek ziyāde oldıđından buraya nađl eylediđim kısımlarını Bursa’da bulundıđı sırada Ḥudāvendıđār ḥađıbi Ḥāfız Dede merḥūmdan idindiđim yazma bir nüshā-yı řadīm ü řaḥīḥadan nađl eyledim.” **Tuhfetü’l-İslām**, s. 42.

- 405 “İndiler gökden melekler şāf şāf
Ka‘be-āsā kıldılar ḥānem ṭavāf”
- 406 “Çāk olup dīvār çıkdı nā-gehān
Geldi üç ḥūrī baña oldı ‘ayān”
- 407 “Didiler devletli başıñ var imiş
Ṭālī‘iñ mes‘ūd baḥtıñ yār imiş”
- 408 “Kim ṭoġār senden o faḥrū’l-enbiyā
Zulmet-i dünyāya eyler pür ziyā”
- 409 “Bu seniñ oġlıñ gibi ḳadri cemīl
Bir anaya virmemiş Rabb-i Celīl”
- 410 “Bu gelen ‘ilm-i ledün sulṭānıdır
Bu gelen tevḥīd ü ‘irfān kānıdır”
- [43]
- 411 “Vaşfını bu resme tertīp itdiler
Ol mübārek nūrı terġīp itdiler”
- 412 Çün yakīn oldı gele ol müctebā
Bir ḥarāret geldi ol demde baña
- 413 Ol ḥarāret ġālib oldı cānıma
Ḥūriler geldi oturdı yānıma
- 414 Şundılar bir ṭas ṭolusı şerbeti
İçdim andan ben zülāl-i hikmeti
- 415 Nūra ġarḳ oldum anı içdikde ben
Rāḥat oldum çekmedim aşlā mihen

- 416 Geldi bir mürğ-i ilâhî ol zamân
“Arķamı şıgadı kuvvetle hemân”
- 417 Toğdı ol sâ‘atde ol hayrû’l-enām
Kalk ayağa vir *şalât ile selām*²⁸⁶
- 418 Çün tulu‘ itdi o dem ol nūr-ı dîn
“Nūra ğark oldı semāvāt u zemîn”
- 419 “Cümle maħlūkāt oldı şādımân
Ĝam gidüp ‘âlem yeñiden buldu cân”
- 420 “Cümle zerrât-ı cihân virdi şadâ
Çağrısup anlar didi kim merħabâ”
- [44]
- 421 “Merħabâ ey nūr-ı Yezdân merħabâ
Merħabâ ey kân-ı ‘irfân merħabâ”
- 422 “Merħabâ ey kurretü’l-‘ayn-ı Hâlîl
Merħabâ ey haşş-ı maħbüb-ı Celîl”
- 423 “Merħabâ ey cân-ı cânân merħabâ
Merħabâ ey derde dermân merħabâ”
- 424 “Merħabâ ey *rahmeten li’l ‘âlemîn*²⁸⁷
“Merħabâ sensiñ şefi‘ü’l-müzñibîn”²⁸⁸
- 425 Merħabâ ey nūr u maħbüb-ı enām
Hep saña olsun şalât ile selām²⁸⁹

²⁸⁶ “Burada kıyam idüp kıbleye teveccüh iderek şalavât-ı şerîfe getirmek lâzımdır.” **Tuhfetü’l-İslâm**, s. 44.

²⁸⁷ “Bunun içindir ki ey peygamber! Biz seni, ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik.” **Kur’ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/107.

²⁸⁸ “Günahların affi için şefâat eden”: Hz. Muhammed. Kubbealtı Lugatı, “Şeft”, Kubbealtı Yay., İstanbul 2011.

- 426 “Çünkü ol maḥbūb-ı Raḥmān u Raḥīm
Kıldı dünyāyı cemālinden na‘īm”
- 427 “Birbirine müjde virdi her melek
Raḫşa girdi ŧevḫ ü ŧādīden felek”
- 428 Āmine bu ḫāl ü heybetden hemān
ḫayrete ḫaldı uyandı bir zamān
- 429 “Görđi gitmiŧ ḫūrīler hiç kimse yok
Görmedi oğın tazarru‘ kıldı çok”
- 430 “ḫūrīler almıŧ taŧavvur kıldı ol
ḫayret içre çok tefekkür kıldı ol”
- [45]
- 431 “Eyledi eḫrāfa diḫkatle nazār
Görđi kim bir kūŧede ḫayrū'l-beŧer”
- 432 Ka‘beye dönmiŧ o nūr-ı müste‘ān
Secde itmiŧ ḫaḫ Te‘ālāya hemān
- 433 “Secdede baŧı dili taḫmīd ider
ḫaldırup bir parmağın tevhīd ider”
- 434 Āmine çün görđi bu ḫālī temām
Virdi ol demde ŧalāt ile selām
- 435 Ol gice kim ḫođdı ol sultān-ı dīn
Ol kerāmet ma‘deni ol ḫān-ı dīn

²⁸⁹ Allahumme salli ala seyyidina Muhammedin ve ala alihi ve saḫbihi ve sellim. “Ey Allahım ! Efendimiz, büyüğümüz Muhammed'e, evladı iyaline, aŧabına salat ve selam eyle.(Rahmet et, selametlik ver.)”

436 “Secde kıldı Ka‘be gördi hāşş u ‘āmm
Düşmedi bir taş yine itdi kıyām”

437 “Rükni rükne Ka‘be’niñ virdi selām
Dediler kim toğdı ol hayrü’l-enām”

438 Gördi ‘Abdu’lmuţtalib bu hāleti
Didi geldi şimdi Hakk’ıñ rahmeti

439 Koşdı gördi nūr-ı ‘aynıñ ol zamān
Oldı bu ni‘metden ol dem şādımān

440 Ol gice eşnām²⁹⁰ oldı ser-nigün
Büt-perestler cümleten oldı zebün

441 Ol gice Eyvān-ı Kısraı²⁹¹ zamān
Hāk ile oldı berāber nā-gehān

[46]

442 Ol gice āteş-perestānıñ odı
Söndi birden kavmi hayretde kodı

443 Ol gice gayb oldı çün Sāve Gölü
Ol gice başdı şular āhir ili

444 Gördiler şāhān rü’yālarda hep
Bir nice müdhiş huşuşātı o şeb

445 İşbu ahvāli tıyunca kāhinān
Öyle ta‘bır itdiler kim bu zamān

²⁹⁰ Eşnām kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

²⁹¹ Dicle Nehri kenarlarında sol tarafda Medāyin şehrinde yıkıntıları bulunan eski İnan (Acem) padişahına mahsus bir saray. Bu saray, peygamberimizin (A.S.M) doğduğu gece çatlamıştır. Yeni Lugat-Fihristli, “Ervan-ı Kısra”, Hizmet Vakfı Yay., 2013.

446 almya ayrı cihānda Őūr ü Őer
unki geldi ‘āleme ayrū’l-beŐer

447 Añlayanlar işbu avāli temām
urmayup eyler Őalāt ile selām²⁹²

—2—

(Fah̐r-i ‘Ālem Efendimiz’iñ Hāl-i Rızā‘at u Zamān-ı Őabāvetleri)

448 Gelmeden dūnyāya ol ‘ālī-Őifāt
Őām yolunda itdi ‘Abdullāh vefāt

449 ikmetiñ ihār iun Rabb-i Kerīm
Ram-i māderde anı ıldı yetīm

450 oğdığından Őoñra ol ikmet yine
Zāhir oldu unki bā-udret yine

451 Māderinden aldı ol Őāhı hemān
Dāye destinde bŐyŐtdi bir zamān

452 Dāyesinde vardı iffetle edeb
BÖylece meŐhŐr idi beyne’l-‘Arab

453 DÖrt sene badı anı virdi geri
Aldı āđŐŐ-ı vefāya māderi

[47]

454 Māderi de Őu sene Őoñra hemān
Emr-i a’la eyledi terk-i cihān

455 İŞte bu ŞÖretle ol dŐrr-i yetīm
aldı māderden de dŐnyāda yetīm

²⁹²Hız. Muhammed iin okunan ve değişik Şekilleri bulunan, ‘‘AllāhŐmme salli alā Muhammed’’ ve ‘‘Aleyhi’s-salātŐ ve’s-selām’’ gibi salāt cŐmlelerinden her biridir.

- 456 Geldi ‘Abdu’lmutṭalib ol pīr ü pāk
Muṣṭafā’yı aldı oldu tābnāk
- 457 Bir sene ṣoñra bu pīr-i ḥōṣ-siyer
Yüz yaşında itdi ‘uqbāya sefer
- 458 Muṣṭafā çün oldu ceddinden cüdā
Virdi el ‘emmi Ebū Ṭālib aña
- 459 Biñ nevāzişlerle aldı dārına
Sa‘y u ğayret eyledi aqdārına
- 460 Mekkede қаһṭ u ğalā oldu o sāl
Çok telāş itdi buña anda ricāl
- 461 Var idi bārāna pek çok iḥtiyāc
‘illet-i cū‘a ararlardı ‘ilāc
- 462 Mekke ḥalkı meşveret eylerdi tā
Yalvarup eṣnāma itsünler du‘ā
- 463 Var idi ol yerde bir ḥoş iḥtiyār
Çıkdı meydāna didi olmaz bu kār
- 464 Nezdinizde nesl-i İbrāhīmden
Ḥōṣ-seyr bir merd-i ṣālih var iken
- 465 Başka esbāba tevessül boş olur
Gitseñiz ammā o zāta ḥoş olur
- 466 İḥtiyārı diñleyüp ṭayyib diyü
Gitdiler birden Ebū Ṭālib diyü

467 ‘Arz-ı hācet itdiler ol dem aña
Tā ki gelsün Ka‘beye itsün du‘ā

468 Muştafāyı aldı birlikde hemān
Ka‘beye gitdi Ebū Ṭālib o ān

469 Ka‘beye geldi ṭayandı şıdķ ile
Başladı ‘arz-ı münācāta bile

470 Çok du‘ā itdi kesel geldi aña
Baķdı ol nūr-ı nübüvvetden yaña

471 Parmağıñ kaldırdı ol dem Muştafā
Āsumāna toğrı tutdı ol hümā

472 Ol daķıķa itdi āsar-ı şudūr
Eyledi şiddetli bir yağmur zuhūr

473 Mekke halkı gördi bu hāli bütün
Fahır-i ‘ālemlle sevindiler o gün

474 Çok sevindi çün Ebū Ṭālib hemān
Nazm ile bu vaķ‘ayı itdi beyān

[48]

—3—

(Seyyid-i Kā’ināt Efendimiz Şām Seferleri ve Te’ehhül Buyurduķları)

475 On ikiye başdı çün hayrū’l-beşer
İtdiler ‘emmi ile Şāma sefer

476 Şāma varmazdan muķaddem gitdiler
Pīş-i Buşrāda²⁹³ tevaķķuf itdiler

²⁹³“Beşeri vezninde Şām’a karīp bir karyedir ki (eski Şām) demekle meşhürdür.” **Tuhfetü’l-İslām**, s. 48.

- 477 Var idi ol yerde bir pîr-i şehîr
Cümle aḥbârı bilür idi o pîr
- 478 Yollara nâzırdı ol şâhib-vaḳâr
Didebân olmuş idi leyl ü nehâr
- 479 Çünkü gördi bir buluḫ ol dem o er
Kârbâna sâyebân olmuş gezer
- 480 Añladı aḥvâli oldu şâdimân
Der‘aḳab gitdi o cāya atdı cân
- 481 Şordı ḥâliñ seyyidiñ ikrâm ile
Çok ri‘āyet eyledi i‘zâm ile
- 482 Yâ Ebû Tâlib didi ol kâmyâb
Muşafayı gösterüp itdi ḥiṭâb
- 483 Didi budur *rahmeten li'l ‘âlemîn*²⁹⁴
Budur elbetde şefi‘ü'l-müznibîn
- 484 Böyledir Tevrât u İncil’de ḥaber
Evvel ü âḥir budur ḥayrû'l-beşer
- 485 Ḳavlimi diñle benim ey söz eri
Alma Şâma Aḥmedi dönder geri
- 486 Çünkü ol yerde bunu añlar Yahūd
Ḳorḳarım ifsâd ider ḳavm-i Cehūd

²⁹⁴ “Bunun içindir ki ey peygamber! Biz seni, ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik.” **Kur’ân-ı Kerîm**, Enbiyâ: 21/107.

- 487 Diñledi p̄iri Ebū Ṭālib hemān
Muştafāyı Mekkeye kıldı revān
- 488 Çün yigirmiye irişdi sinn-i şāh
Nūr-ı vechinden utandı mihr ü māh
- 489 ‘İffet ü ‘işmetle buldı şöhreti
Nūra ğarķ itdi cihānı ṭal‘atı

[49]

- 490 Anda ḥatm olmuş idi ḥilm ü ḥayā
Ṭoĝrı söyler eylemez idi riyā
- 491 Bāṭıla meyl itmedi ol baḥtiyār
Ḥaķ yoluñ eyledi dā’im iḥtiyār
- 492 Hep güzel aḥvāl ile almışdı nām
Ḥāşılı olmuşdı maḥbūb-ı enām
- 493 Ol sebebden Mekkede her kes aña
İstiyordı duḥterin itsün ‘iṭā
- 494 Herkes eylerken bu yolda meşveret
Eyledi cür’et Ḥadīce ‘āķıbet
- 495 Gönderüp ādem Ḥadīce cā-be-cā
‘Arz-ı raĝbet eyleyüp itdi ricā
- 496 Māl virdi Şāma gönderdi hemān
Geldi Buşrāya yine faḥr-i cihān
- 497 ‘Aynı ḥālāt oldı anda rū-nümā
Mekkeye döndi yine ol müctebā

- 498 Aldı ol fahrü'n-nisāyı bā-nikāh
Nūra ğarķ oldu Hādice ol şabāh
- 499 Andan oldu ekser evlad-ı Resül
Siyyemā ol Fāṭıma hayrū'l-betül
- 500 Andan oldu cümle sādāt-ı güzİN
Bahtına iqbāline şad āferİN

—4—

(Mefḥar-ı Mevcūdāt Efendimiz'in Risālet-i Nübüvvetleri)

- 501 İrdi çün kırķ yaşına fahrü'l-enām
Oldı emniyyetle 'iffetle be-nām
- 502 Fevķ-i tahta nāzır oldu bİ-futür
Cümlesin muhdeş bilüp itdi 'ubür
- 503 Nefy ü işbāt itdi ol şāhib-kemāl
Vaḥdet-i Bāriye kıldı intikāl
- 504 Çünkü gördi vaḥdetiñ emvācını
Ol zamān giydi nübüvvet tācını
- 505 Düşdi birden göñline 'aşķ-ı ilāh
Eyledi kūh-ı Hirāyi²⁹⁵ secdegāh
- 506 Başladı anda 'ibādet itmege
İstemezdi ğayrı cāya gitmege
- 507 Hep bu şüretle 'ibādet eyledi
Geldi CibrİL emr-i Hāķķı söyledi

²⁹⁵ "Kesr-i hā' ile okūnur." **Tuhfetü'l-İslām**, s. 49.

- 508 *Sūre-i ikrā'*²⁹⁶ geldi ibtidā
Vālih ü hayrān²⁹⁷ oldu Muştafā
- 509 Vaḥy-i Ḥaḫḫ'ı añladı sonra nebī
Bir daha terk itmedi ol cānibi
- 510 Ḥayli müddet emre kıldı intizār
Gelmedi Cibrīl o oldu dil-figār
- 511 Lākin İsrāfīl eylerdi zuhūr
Ba'zı şey' ta'līm iderdi bī-ḫusūr
- 512 Geldi üç yıl soñra Cibrīl- i Emīn
Ṭurma it ğayrı didi i'lā-yı dīn
- 513 Ol zamān *yā eyyühe'l-müddessir*²⁹⁸
Vaḥy idüp ḥürmet ile gitti geri
- 514 Oldı ol sā'atde mürsel ol nebī
Şöhreti tıtdı anıñ her cānibi
- 515 Çün Resüllallāh kıldı Ḥaḫḫı yād
İbtidā itdi Ḥadīce i'tiḫād
- 516 Kıldı ol peygamber ardından namāz
İtdiler birlikde Allāha niyāz

²⁹⁶ “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”dan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.” **Kur’ân-ı Kerîm**, Alak, 96/1-5.

Ḥayrān kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

²⁹⁷ Ḥayrān kelimesinin son hecesi medli düşünölmüştür.

²⁹⁸ “Ey örtüye bürünen! (peygamber) Ayağa kalk ve insanları uyar. Rabbinin büyüklüğünü an. Elbiseni tertemiz tut, maddî manevî kirlerden arın, pis ve murdar olan her şeyden kaçın! Verdiğini çok bularak minnet etme! Rabbinin yolunda sabret! Sūr’a üflendiği gün, Doğrusu, o çok çetin bir gün! Kâfirlere hiç kolay olmayan bir gün.” **Kur’ân-ı Kerîm**, Müddessir, 74/1-10.

- 517 Şoñra imān itdi Bū Bekr ü ‘Alī
Oldı anlar da sa‘ādet mūnceli
- 518 Şoñra bir bir geldi aşhāb-ı güzīn
‘Arz-ı imān itdiler anlar hemīn
- 519 Çün ‘Ömer imānını kıldı ‘ayān
Kırka vardı ehl-i İslām ol zamān
- 520 Ol zamān nāmūs-ı ekber ekşeri
Şık gelüp söyler idi āyetleri
- 521 Āyet āyet indi Qur‘ān-ı Kerīm
Zāhir oldu hikmet-i dīn-i ‘azīm
- 522 Nāzil oldu çünki Qur‘ān-ı Mūbīn
Kalmadı ğayrı kütüb bir başka dīn
- 523 Hıtm olundu hem kütüb hem enbiyā
Dīn-i İslāma bekā virdi Hudā
- 524 Naşş-ı kâṭı‘la bu dīn-i aḳdese
Farz-ı‘ayn oldu inanmaḳ herkese

—5—

(Hātemü’l-Enbiyā Efendimiz’iñ Mu‘cizāt-ı ‘Azīmeleri)

- 525 Faḫr-i ‘ālemden nice biñ mu‘cizāt
Zāhir oldu gördi cümle kâ’ināt

[51]

- 526 “Evvelā ol kim mūbārek cisminiñ
Gölgesi düşmezdi ḫāke resminiñ”

- 527 “Nūr idi başdan ayağa gövdesi
Bu ‘ayandır nūruñ olmaz gölgesi”
- 528 “Ol mübārek re’si üzre her zamān
Bir bulut vardı olurdu sāyebān”
- 529 Böyle mu‘ciz hāl ü evşāf ü nişān
Mefhār-ı ‘ālemde çokdur ey civān
- 530 Var mufaşşaldan oğu bisyārını
Gör bu yerde eñ büyük āsārını
- 531 Hāzreti Qur’āndır a‘zam mu‘cize
Vaşf u ta‘rifi anıñ gelmez söze
- 532 Lafz u ma‘nāsında vardır çok niżām
Kadrini añlar anıñ ehl-i kelām
- 533 Çünkü *yā arzublā‘i*²⁹⁹ itdi nuzūl
İmriü'l-Ḳays³⁰⁰ h‘āheri oldı melūl
- 534 Seb‘ayı kendi eliyle ol zamān
İndirüp terk-i diyār itdi hemāñ
- 535 Kalmadı bir kimsede ta‘na mecāl
Ser-fürū itdi o dem birçok ricāl

²⁹⁹ “**Ey yeryüzü! Yut** suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi. **Kur’ân-ı Kerîm**, Hûd, 11/44.

³⁰⁰ “Cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde geçen bir takım ifadelerin Kur’an-ı Kerim’de de aynı haliyle yer alması ve buradan hareketle Kur’an’ın cahiliye dönemi şiirlerinden etkilenmiş olduğu yönündeki iddialar vardır. Fakat Kur’ân’da böyle bir ayet geçmez. Kamer süresinde “Kıyamet saati yaklaştı, ay bölündü”. Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner: 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür!' derler. Onlar hakkı yalan saydılar, heva ve heveslerine uydular. Hâlbuki (peygamberlik de dâhil) her işin varacağı bir son durağı/ kararlaştırılmış bir son şekli elbette vardır. Oysa onlara kendilerini inkârdan vazgeçirecek ibretler ihtiva eden nice olaylar bildirilmişti!..” (**Kur’ân-ı Kerîm**, Kamer, 54/1-4) âyetlerde bu ifadeler yer alır.

536 Añladı şā'irler ol dem ser-te-ser
Kim bu eblağ söz degil nuṭṭ -ı beşer

[52]

537 Mu'cizātından biri de ey civān
İnşikāk-ı māh³⁰¹ ile oldı 'ayān

538 İşbu mu'ciz kārı faḥrū'l-enbiyā
Eyledi küffāra qarşu hoş edā

539 Şöyle ki bir şeb gelür küffār hep
Didiler imān için geldik bu şeb

540 İsteriz ammā ki bir hoş mu'cize
Māhı şaḳ eyle bu şeb göster bize

541 Ol zamān faḥr-i resūl kıldı du'ā
Şıdḳ ile Allāha itdi ilticā

542 Emr-i Ḥaḳla māha diḳḳat eyledi
Dest-i pākıyla işāret eyledi

543 Def'aten oldı iki parça kamer
Her biri tutdı semāda başka yer

544 Der'aḳab birleşdiler bi'l-intizām
Eski ḥālīñ buldı māh oldı temām

545 Eyledi tekbīr mü'minler o ān
Gıtdiler ḥayretle müşrikler hemān

³⁰¹ Ay'ın ikiye yarılma mucizesi" de bunlardan birisidir.

Mi'rācū'n-Nebī 'Aleyhi'ş-Şalātü ve's-Selām

- 546 Hāḡ Ṭe'ālā bir tecellī kıldı tā
Muştafā her ḡāle olsun āşinā
- 547 Eyledi Cibrīl'e fermān ol zamān
Git dedi maḡbūbımı al gel hemān
- 548 ḡay iken İdrīs ile 'İsā gibi
'Ālem-i 'ulvīyi görsün ol nebī
- 549 'Arş ü firdevsi temāşā eylesün
Şoñra gitsün ḡalkā bir bir söylesün
- 550 Geldi Cebrā'īl didi ol ḡazrete
Yā Muḡammed müjde bu nev devlete
- [53]
- 551 Öyle bir devlet ki ey nūr-ı ḡudā
Virmemiş bir kimseye aşlā ḡudā
- 552 Şādımān ol ey resūl-i muḡterem
'Arşına da'vet ider Rabbü'l-ümem
- 553 İstiyor vāḡıf kıla esrārına
'İlmiñ irsün hem behişt ü nārına
- 554 Olmaya ḡuluñda tā ḡann u ḡümān
Şiḡḡat üzre kılasıñ ḡalkā beyān
- 555 “Gel gidelim ḡazrete yā Muştafā
Muntazırdır anda aşḡāb-ı şafā”

- 556 “İşte cennetden getirdüm bir Burāk³⁰²”
Kim ezelden vardır anda iştıyāk
- 557 Fāhr-i ‘ālem ḥamd idüp kalkdı hemān
Çekdi Cebrā’ıl Burākı ol zamān
- 558 Çün Burāka rākib oldı ol celil
Pîşine Cibril düşüp oldı delil
- 559 “Tarfetü’l-‘ayn içre ol şāh-ı ḥuzem
Geldi Kuds’e başdı Akşāya ḳadem”
- 560 ”Şaf açup ervāḥ-ı cümle enbiyā
İtdiler ta‘zīm ü tekrimi añā
- 561 Der‘aḳab anda iḳāmet itdiler
Sū-yı miḥrābı işāret itdiler
- 562 Söyledi ol dem añā peyk-i Ḥudā
Yā Muḥammed ḥalḳa sen ol muḳtedā

[54]

- 563 Ez-ezel sensiñ imāmü’l-enbiyā
Tā ebed sensiñ hümāmü’l-enbiyā
- 564 Mescid ü miḥrāb u minber tā ḳıyām
Bā‘d-ez-în cümle seniñdir bā-hümām
- 565 Geçdi miḥrāba o dem ḥayrū’l-enām
“Enbiyā ervāḥına oldı imām”

³⁰² Burak, katırdan küçük, merkepten büyük, uzun, beyaz renkli, adımını gözünün erişebildiği yerin en sonuna atan binittir. Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mi‘râcnâmeler**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1980, s. 255.

- 566 “Kıldı Akşā’da iki rek‘at namāz”
Eyledi Hakk’a tazarru‘la niyāz
- 567 Çün temām oldu tazarru‘la niyāz
Āsumāna toğrı bağdı řāh-bāz
- 568 Virdi per Cibrīl³⁰³ ol řāha hemān
Sū-yı Hakk’a oldılar anlar revān
- 569 Ān-ı vāhidde semāya irdiler
Sidre-i a‘lāya³⁰⁴ birden girdiler
- 570 Buldı anda kār-ı Cibrīl iħtitām
“Geldi Refref³⁰⁵ pīşine virdi selām”
- 571 “Aldı ol řāh-ı cihānı ol zamāñ”
Andan a‘lāya ulaşdırdı hemān
- 572 Őarşu geldi cümleten ehl-i semā
Didiler *ehlen ü sehlen*³⁰⁶ merħabā
- 573 “Merħabān biñ yā Muħammed didiler
Ey řefā‘at kānı Aħmed didiler”

[55]

- 574 Her biri mi‘rācı tebrīk eyledi
Cümlesi birden bu şavli söyledi

³⁰³ Cibrīl kelimesinin son hcesi medli düşünölmüştür.

³⁰⁴ “Sidre-i A‘lā (Müntehā), yedinci semanın üzerinde Arş’ın sağ tarafında ve altında muttakiler için vadedilen cennet ırmaklarının fişkırđığı mübarek şecere şeklinde resmedilen yer.” “Takva sahiplerine vadedilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve safi süzme baldan ırmaklar vardır. Ayrıca onlara her türlü meyve ve Rablerinden bir bağışlama vardır...” **Kur‘ân-ı Kerīm**, Muhammed, 47/15.

³⁰⁵ Mıraç’ta Hz. Muhammed’in üzerine bindiği, onu Allah’ın huzûruna götüren binek. Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mi‘râcnâmeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Ankara 1980, s. 255; Kubbealtı Lûgatı, “Refref”, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007

³⁰⁶ “Hoş geldin, merhaba, nasılsın?” anlamında hatır sorma sözüdür. Kubbealtı Lûgatı, “Ehlen ve Sehlen”, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.

- 575 “İrmedi evvel gelen bu devlete
Kimse lâyıķ olmadı bu rif‘ata”
- 576 “Var yūri meydān seniñdir bu gice
Şoĥbet-i Sulţān seniñdir bu gice”
- 577 Faĥr-i ‘ālem gitdi andan da öte
Çıķdı ol demde ĥuzūr-ı ‘izzete
- 578 “Bī-ĥurūf u lafz u şavt ol Kibriyā
Bir ĥiţāb itdi didi yā Muşţafā”
- 579 “Her murādıñ söyle tā olsun revā
Eyleyem bir derde biñ dürlü devā”
- 580 “Muşţafā didi eyā *Rabbü’r-Raĥīm*
Ey ĥaţā-pūş u ‘aţāsı çok kerīm”
- 581 “Yā İlāhi ĥāzretinden ĥācetim
İsterem maķbūl olsun ümmetim”
- 582 “Ĥaķ Te‘ālādan irişdi bir nidā
Yā Muĥammed ben saña kıldım ‘aţā”
- 583 “Ümmetiñ virdim saña ben yā ĥabīb
Cenneti ben anlara kıldım naşīb”
- 584 Şimdi git bu ĥāli ta‘rif eyle hep
Söyle bir bir her ne gördüñse bu şeb
- [56]
- 585 Emr-i Ĥaķ’la döndi andan Muşţafā
Virdi per Refref ile Cibril aña

- 586 Lezzet-i dīdār-ı Hāḫḫa ʔoymadan
Geldi kendi dārına gūn ʔoḡmadan
- 587 Söyledi ferdāsı gūn aḫvālī hep
Didi miʿrāc eyledim ben işbu ūeb
- 588 Sū-yı Hāḫdan geldi Cibrīl-i emīn
Daʿvet-i Hāḫḫa didi olduk ḫarīn
- 589 Virdi per ʔıḫdık bu yerden biz hemān
Öyle bir sürʿatle uḫduḫ ki o ān
- 590 ḫudse gitdik anda ben ḫıldım namāz
Eyledim Allāhʼa Aḫṣāda niyāz
- 591 ūoñra vardık āsumān-ı rifʿata
Anda ben ʔıḫdım ḫuzūr-ı ʿizzete
- 592 Hāḫ ḫiṭāb itdi didi ol dem baña
Git bu ḫāle eyle Hāḫḫı āşinā
- 593 ḫıldı Firdevs ile tebşīr ümmeti
Aḫdı İslāma livā-yı raḫmeti
- 594 Oldı müʾminler bu işden ūādımān
İtdiler taşdıḫ ü tebrīki o ān
- 595 İtdi küffār-ı ḫureyş ammā ʿinād
İtmedi anlar bu ḫavle iʿtimād
- 596 Didiler ʔursun hele sırr-ı semā
ḫudsi vaşf eyle bize gel ibtidā

- 597 Söyle gel sen bizlere andan nişān
Kim nişānıla olur da‘vā ‘ayān
- 598 udsi ta‘rīf eyledi ayrül-enām
Söyledi bir bir nişānıñ bi‘t-temām
- 599 Didiler anlar işitmişsiñ bunu
Var mıdır şāhid bize söyle anı
- 600 Geçdi bir kaç gün keşākeşle zamān
Mekke‘ye geldi udus‘den kārban
- 601 Kārbanı yolda görmüşdi nebī
Söyledi avālını vai‘ gibi
- 602 Kārban şāhibleri de ol zamān
İtdiler ayret ile ālī beyān
- 603 Oldı şāhitlerle sābit işbu āl
Geldi ehl-i küfre üsrān ü melāl
- 604 Şād oldı anda cümle mü‘minīn
*Rametü‘llāhi ‘aleyhim ecma‘in*³⁰⁷

—7—

(Far-i ‘ālem Efendimiz’iñ Hicret-i Sa‘ādetleri

- 605 Far-i ‘ālem Mekkede bunca zamān
Mu‘cizāt-i dīni itmişken ‘ayān
- 606 İtmedi küffār-ı Mekke i‘timād
Eyledi ehl-i Medīne i‘tikād

³⁰⁷ Allah onların hepsinden râzı olsun.

607 Ol sebebden oldu bu cāy-ı laṭif
Melce²-i İslām u ensāb-ı ŧerif

608 Girdiler aŧḫāb bir bir ol yere
Ḥoŧ ḫaberler virdiler peygāmbere

[58]

607 İstedi ruḫŧat Ḥudā'sından nebī
Tā ki teŧrif eyleye ol cānibi

609 Geldi Cebrā'īl bir gūn ḫāzrete
İzn-i Ḥaḫ vardır didi bu hicrete

610 Ḥāzır oldu bir gice faḫrū'l-enām
Cūmle küffār eyledi ol ŧeb kıyām

611 Sū'ikaŧde 'azm ü niyyet itdiler
Bir çoğı beyt-i nebīye girdiler

612 Añladı ḫāli Resūlallāh o ān
Besmeleyle çıkdı dārından hemān

613 Bir avuḫ ḫum aldı ŧaḫdı muḫterem
Çeŧm-i a'dāya 'amā geldi o dem

614 Çıkdı andan gitdi Bū Bekr'e nebī
Ṭutdı dūŧmanlar didi her cānibi

615 Yā Resūllallāh didi ŧiddīḫ aña
Kimseden gelmez zarar bunda saña

616 Çıkdılar birlikde soñra Mekkedden
İtdiler bu vech ile terk-i vaṭan

617 ıuydı a‘dā atdılar ta‘ķibe cān
Girdiler bir ġāra bunlar ol zamān

618 Hikmet-i Bāri o dem ķıldı Őudūr
Der‘aķab bir ‘ankebūt itdi zuhūr

619 Urdı bāb-1 ġārı ol dem ser-te-ser
Lānelerle setr olundu işbu yer

620 Bir gögercin de zuhūr itdi o ān
Lāne yaptı beyza bıraķdı hemān³⁰⁸

621 Arķadan a‘dā gelince ol yere
Bāb-1 ġāra baķdılar birden bire

622 Bāb içinde beyzalarla lāneler
Oldılar enzār-1 a‘dāya siper

[59]

623 Şandılar ki girmemiş ādem āña
İttifāķan gitdiler ġayrı yana

624 Çünkü a‘dā gitdi ġār içre hemān
Pāy-1 Őıddıķı ıŐırdı bir yılān

625 Tükrügün sürdi āña faħrū’l-enām
Semm-i māra ķarŐu virdi iltiyām

626 Oldılar çünkü ħalāŐ aġyārdan
Çıkdılar birlikde bāb-1 ġārdan

³⁰⁸ Fazla hece mevcut olduġu için vezni kusurludur. Fakat beyitteki “beyzalar” kelimesinde bulunan “lar” çokluk eki atılınca vezin düzelmektedir.

- 627 Başka yerden oldılar rāha revān
Şoñra geldi bir ‘adū oldı ‘ayān
- 628 Çünkü yaklaştı ‘adū peygāmbere
Bir nazarda esbi batdı yerlere
- 629 Hāşılı yollarda bir çok mu‘cizāt
Eyleyüp izhār-faħr-i kā’ināt
- 630 ‘Avn-ı Hākla vardı anlar bi’s-selām
Ol Medīne şehrine bā-ihtirām
- 631 Çünkü geldi ‘izz ile faħr-i cihān
Hep Medīne halkı oldı şādımān
- 632 Başladı neşre o dem hikmetleri
Pertev-i şer‘-i şerīf oldı celi

—8—

Hicretten Vefātına Qadar İcmāl-i Ahvāl

- 633 İşbu pertevle ‘adāletle hemīn
Az zamānda buldı keşret Müslimīn
- [60]
- 634 Çünkü itdi ehl-i dīni izdiyād
Emr-i Bārīle küşād oldı cihād
- 635 Eyledi küffāra i‘lān-ı ğazā
Ġazve³⁰⁹-i Bedr ü Uhudla³⁰⁹ ibtidā
- 636 Ġālib oldı *rahmeten li’l-‘ālemīn*
Bu iki ekber ğazālar da hemīn

³⁰⁹ “Kütüp vezninde zām iledir.” **Tuhfetü’l-İslām**, s. 60.

- 637 Şoñra itdi Ğazve³-i Ğendeķ zuhūr
Ğālibāne ķıldı andan da ʿubūr
- 638 Seyf-i Aĥmet virdi dehşet her yere
Ğālibiyyet verdi sū-yı Ğaybere
- 639 Feth-i Ğayber de naşıp oldu aña
Çok ğanīmet gördi aşĥāb-ı vegā
- 640 Seyf-i İslāmı bu şūretle nebī
Şallayup ditrettdi her bir cānibi
- 641 Saṭvet-i İslāmı ṭıtdı her cihet
Ğavfe düşdi ol zamān her memleket
- 642 Şoñra ba^ʿzı yerlere gördi cedīr
Nāmelerle ķıldı irsāl-i sefīr
- 643 Çünki dünyāya ṭuyurdu ĥālını
Ĥicretiñ buldı yedinci sālını
- 644 İşbu yılda ĥacca niyyet eyledi
Ka^ʿbetü'llāha ʿazīmet eyledi
- [61]
- 645 Var idi biñlerle aşĥāb-ı Resūl
İtdiler birlikde ol cāya duĥūl
- 646 Kā^ʿbe oldu ehl-i İslāma maṭāf
Ķıldı peygamberle aşĥābı ṭavāf
- 647 Der^ʿaķab Merve Şafā beyninde hem
Sā^ʿyı icrā eyledi ol muḥterem

- 648 ‘Aynı üzre yaptı aşhâb-ı kirâm
‘Umre hâli oldu icrâ bi’t-tamâm
- 649 Mekke de üç gün ikâmet itdiler
Şoñra hep birlikde ‘avdet itdiler
- 650 Geldiler çünkü Medîne havline
Cümle halkı çıktı iştiqbâline
- 651 Girdi şehre böyle şöretle Resûl
Mescidinde itdi züvvârı kabûl
- 652 Bir sene geçdi sa‘âdet üzre hâl
Kalmadı ol yerde artık kıl u kâl
- 653 Şâma müstevli idi Rûm ol zamân
Mûteye³¹⁰ gönderdi bir serye hemân
- 654 Rûmı ezdi bozdi aşhâb-ı nebî
Hep münevver kıldılar ol cānibî
- 655 Böylece Şarkâ cenûba dâ’imâ
Seryeler gönderdi ol nûr-ı hüdü
- [62]
- 656 Şandı artık ekseri ehl-i fiten
Egdi ser fermânına Necd ü Yemen
- 657 Mekkeyi de ‘avn-ı Hağla ol nebî
Be-sühüle aldı sâ’irler gibi

³¹⁰ “Fûte veznindedir.” **Tuhfetü’l-İslâm**, s. 61.

658 Şāhip oldı Mekkeye çün ehl-i dīn
Hādīm oldı Ka'beye anlar hemīn

659 Oldı çünki hicreti on yıl temām
Bir dahā hāc eyledi faḥr-i enām

660 İşbu hāc hācc-ı vedā' oldı añā
Eyledi çünki vedā'yı her yaña

661 Oldı vāqıf anda Hāḳḳıñ emrine
Eyledi 'avdet Medīne şehrine

662 Geçmedi çok hastalandı bir gice
Virmedi sır gitdi yatdı gizlice

663 “'Ādet olmuşdı Bilāle her seḥer
Eşşalā dirdi eyā ḥayrū'l-beşer”

664 Ol seḥer geldi yine kıldı nidā
Eşşalā didi yine ol ḥoş-edā

665 “Muştafā didi Bilāle ey laṭıf
Bu gice oldı vücūdum pek za'if”

[63]

666 Tırma git söyle Ebū Bekre hemān
Sizlere olsun imām ol ḥoş-zebān

667 Mescide gitdi eseflerle Bilāl
Eyledi aşḥāba öyle'arz-ı ḥāl

668 Emr ile Şiddīk-ı ekber ol zamān
Geçdi miḥrāba imām oldı hemān

- 669 Faḥr-i ‘ālem çıkdı dārından o dem
Mescide geldi yavaşca muḥterem
- 670 Yār-ı ğāra uydı hem ol bī-niyāz
Arkasında kıldı Şiddīķiñ namāz
- 671 ‘Ādet üzre virdi aşḥāba selām
Gitdi andan dārına ḥayrū’l-enām
- 672 Geldi Cebrā’īl Ḥaķdan ol zamān
Emr-i Ḥaķķı eyledi ḥoşca beyān
- 673 Aldı ruḥşat Muştafādan bi’t-temām
Girdi ‘Azrā’īl daḥı virdi selām
- 674 Faḥr-i ‘ālem eyledi redd-i selām
Gel dedi emr-i Ḥudāyı kılmā temām
- 675 Cümleye her kārı ta‘līm eyledi
“Rūḥ-ı pākıñ Ḥaķķa teslīm eyledi”
- 676 Ehl-i beyt ü cümle eşḥāb-ı güzīn
Hem bütün enşār cümle tābi‘īn
- 677 Giryelerle itdiler āh u fiġān
Kıldılar āḥir namāzın ol zamān
- [64]
- 678 Defn ü tekfīn itdiler bā-iḥtirām
Oldılar ḥüzñ ü kederle telḥ-kām
- 679 Faḥr-i ‘ālem ḥürmet için yā Ḥudā
Raḥmetiñden kılmā İslām’ı cüdā

680 Tā kıyām olsun şalāt ile selām
“Muşţafāniñ rūḫuna her şubḫ u şām”

“Allahümme Şalli ‘Alā Seyyidinā Muḫammed’in ve ‘Alā Ālihi ve Aşḫābihi Ecma‘in”
İntihā

Kütüphâne-İ ‘ācizānem Hesābına Tab‘ U Neşr Olunan Eseriñ Esāmiyesi:

Muṣaḥḥaḥ mevid-i şerîf: Süleymān Efendi merḥūm ḡudduse sırrihü’l-‘ālā ḡazretleri tarafından te’lif olup murūr-ı zamānla bir çok yerleri yanlış basılmaḡa başlamış bulunan bu eser mebrūk a‘yān-ı kirāmdan ‘aṡūfetlü Rızā Efendi ḡazretleri tarafından neşḡ-i aşliyelerine taṡbikēn bir şūret-i mükemmelde taşḡih buyurulup dördünci def‘a olarak ma‘rifet-i çākerānemle tab‘ idilmişdir. Hediyesi 50 pāredir.

Manzūm ‘İlm-i Ḥāl: Tuḡfetü’l-İslām’ın cüz’-i evvelini teşkıl iden bu eser Rif‘at Beg Efendi ḡazretleriniñ müsā‘de-i maḡşūşalarıyla bundan evvel üçünci def‘a olarak ma‘rifet-i çākerānemle tab‘ idilmiş ve mecdi pek az ḡalmışdır. Hediyesi bir ḡuruşdır.

Şā‘ir Dāniş Beg: Şehīd Mūsā Pāşāzāde şā‘ir-i şehīr Dāniş Begin bā‘zı āşār-ı müntheḡiyyesiyle terceme-i ḡālinden baḡseder. Fi‘atı 20 paradır.

Beytü’l-Ḥüzn: Ferā’izcizāde ‘Oşmān Fā’iz Beḡefendiniñ āşār-ı şī‘riyyesindedir. Pek selīs pek ṡātli yazılmış bulunan bu eserñ fi‘atı bir ḡuruşdur.

SÖZLÜK

Metinde Yer Alan Arapça-Farsça Kelimeler Sözlüğü:

‘**abd**: Kul, köle, bende:

‘**adū**: Düşman.

afif: İffetli, ırz ve nâmusu sağlam.

aḥfād: Torunlar.

aḥter: Yıldız

aḫdār: Değerler, kudretler.

aḫdem: Çok (daha, en, pek) eski, daha önce, en önce olan.

aḫdes: Mukaddes.

akvām: Kavimler

ālā: Nîmetler, lutuflar, ihsanlar.

‘**alil**: Hasta, hastalıklı, mariz, illetli (kimse).

‘**ankebūt**: Örümcek.

aşdıḳā: Sâdık, samîmî, gerçek dostlar:

āḫfet: 1. Karşılık beklemeden verme, ihsan etme, cömertlik, kerem. 2. Merhamet, acıma, esirgeme, şefkat.

ātī: Gelecek olan, gelecek, müstakbel:

‘**Azîmet**: Kulun, Allah tarafından kendisine yüklenen görevleri tam bir sebat ve azimle yerine getirme.

bāb-ı Ğar: Mağara kapısı.

ba‘de: Soñra.

bā‘d-ez-în: Bundan sonra.

bahr-i ḳulzüm: Kızıldeniz.

ba‘ş: Allah’ın insanları dîne dâvet için peygamber göndermesi.

bervech-i selef: Bizden öncekiler gibi.

bī-delīl: Klavuzsuz.

bilād: Beldeler, şehirler.

Bī-pāyān: Sonsuz, nihâyetsiz.

bī-peder: babasız.

buṭlān : Bâtıl olma, haktan uzak, boş ve temelsiz olma.

cā: Yer mahal mevki.

celb: Getirtme, getirtilme, çağirtma, dâvet.

ceste ceste: Yavaş yavaş.

cibāl: Dağlar, cebeller

dāder: Kardeş.

dāll: Delâlet eden, delil olan, işâret eden, yol gösteren.

dāye: Sütüne, bir çocuğa süt veren ve bakan câriye, dadı, taya.

def'aten: Bir defada.

der'aqab: Derhal, hemen, ardından.

derk: Anlama, kavrama, idrâk etme.

dermeyān: Ortada.

dıraḥt: Ağaç

didebān: Bekçi, gözcü.

dil-figār: Yüreği yaralı.

dil-i nevāz : Gönül okşayan

dübālā: Ebced hesabıyla, bildirilmek istenen senenin iki mislini gösterecek şekilde düşürülmüş târih.

dülger: Yapıların kapı, pencere dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan usta.

eblağ: Çok etkili.

efkar: Çok (daha, en, pek) fakir ve muhtaç.

ekber: Çok (daha, en, pek) büyük.

ekl: Yeme

ekser: Çok fazla, en çok, birçok.

enām: Halk, bütün mahlukat.

ensāl: Nesiller, soylar, kuşaklar

eşnāme: Putlar.

eṭfāl: Çocuklar

evşāf: Nitelikler, vasıflar.

futūr: Bezginlik, usanç, bıkkınlık, bezginliğin verdiği gevşeklik ve gayretsizlik.

füzūn: Fazla, çok, arttırmak, çoğaltmak, fazlalaştırmak.

ġalaṭ: Yanlış, hatâ, sehiv.

ġāra: Mağara.

ḥādīm: Hizmetçi.

ḥalāş: Kurtulma, kurtuluş.

ḥavf: Korku.

ḥay : Diri, canlı olmak..

ḥayrū'l- beşer : İnsanların en hayırlısı Hz. Muhammed

ḥayrū'l-ḥalef: Hayırlı evlat.

hemīşe: Dâima, her zaman

himem: Himmetler.

ḥod- pesend: Kendini beğenen.

ḥud'a: Hîle, düzen, oyun, aldatma.

ḥurūc: Dışarı çıkma, çıkış

ibrām: Bıktırıcaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama.

ibtidā: Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı, başlangıç.

ibtidār: Bir işe girişme, başlama.

ictināb: Kaçınma, sakınma, çekinme.

iddihār: Kıtlıkta değerlendirmek üzere erzak toplayıp saklama, depolama.

ifsād: Bozgunculuk etmek.

iġvā: Baştan çıkarma, yolunu şaşırtma, ayartma.

iġtirām: Saygı, hürmet, tâzim.

iġvān: Dostuna, arkadaşına.

ilkā: Koyma, bırakma, yerleştirme.

inhimāk: Bir şeyin üzerine büyük bir istekle düşme, fazla düşkünlük.

intifā: Faydalanma, yararlanma.

intiġāl: Geçme, göçme.

irsāl: Gönderme, yollama.

irsāl-i sefir: Gönderilen elçi.

irtidād: İslām dînini terkederek başka bir dîni kabul etme.

irtiġāl: Dünyâdan âhirete göçme, ölme.

irtiġā: Daha yüksek bir seviyeye çıkma, yükselme

iştibāh: Şüphe etme, şüphelenme.

iştiyāk: Fazla arzu ve şevk, hasret çekmek, özlemek, göreceği gelmek.

iştidād: Şiddetlenme, artma.

itbāʿ: Tâbi kılma, arkasına katma.

iʿtinā: Bir şeyin istenildiği gibi olması için gereken dikkati gösterme, dikkat, özen, özenme, ihtimam.

iʿtiyād: Alışkanlık edinmek.

ittiġāz: Kabul etme, öyle sayma ... edinme.

iġhār: Açığa vurma, meydana çıkarma, gösterme, âşikar etme

ġaġt ü ġālā: Kıtlık ve pahalılık.

kār-ger: İş yapan, işleyen.

ġarīn: Yakın, karib.

kesel: Tembellik, uyuşukluk, Yorgunluk, ağırlık.

ķıbt: Mısır'ın eski ve yerli halkı.

kibriyā: 1. Büyüklük, ululuk, azamet. 2. Allah, Cenābıhak:

küfrān: Yapılan iyiliği unutmama, iyilik bilmeme, nankörlük.

lāşe-h'ār: Leş yiyen.

livā-yı rahmet: Rahmet sancağı.

maħfi: Gizlenmiş, saklanmış, saklı, gizli.

maħşüş: Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsîleşmiş, has, özgü.

maħrūn: 1. Ulaşmış, kavuşmuş, erişmiş. 2. Yakın, yaklaşıp, bitişik.

meţāf: Kābe veya Kābe gibi etrāfında dönülerek ziyâret edilen, tavaf edilen yer.

maţrūd: Kovulmuş, tardedilmiş.

mazhar-ı ţard-ı edep: Edebden uzaklaşma.

medhūs: Ürkümüş, şaşkınlık ve korku içinde kalmış, dehşete düşmüş.

mefsedet: Kötülük, fenâlık, fitne, fesat; bunlara sebep olan azdırma, kışkırtma, münâfıklık etme gibi ahlâk dışı her türlü davranış.

menn ü selva: Kudret helvası.

mensūħ: Geçersiz kılınmış, hükümsüz bırakılmış, hükmü ortadan kaldırılmış, iptal edilmiş, neshedilmiş

mes'adet: Bahtiyarlık, kutluluk, saâdet.

mesrūr: Sevinçli, memnun (kimse), mutlu.

mevt: Ölüm.

mev'ūd: Söz verilmiş, vâdedilmiş.

me'yūs: Ümîdi kalmamış, ümitsizliğe düşmüş, ümitsiz, karamsar, üzgün.

miħen: Mihnetler, eziyetler, sıkıntılar.

muĝtenem: Ganîmet olarak veya ganîmet kabul edilerek alınmış, zahmetsizce elde edilmiş.

muḥaddiṣ: Hadîs alimleri.

muḥkem: Dayanıklı, güçlü duruma getirilmiş, sağlamlaştırılmış, sağlam, kuvvetli, metin

muḥkadem: 1. Önde olan, önden giden, ileride bulunan. 2. Zaman bakımından daha eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki.

muḥkadder: 1. Önde olan, önden giden, ileride bulunan. 2. Allah tarafından ezelde belirlenip takdir edilen, alın yazısında bulunan (şey).

muḥtedā: Kendisine uyulan, önde giden, imam.

muḥtedāya: Rehber, kumandan, lider, imam vb. durumunda olup önde bulunan, uyulan, tâbi olunan kimse.

muntazır: Bekleyen, gözleyen, birisinin gelmesini bekleyen.

mu'tenā : En iyi ve en güzel olması için dikkat ve özen gösterilmiş, özenilmiş, özenli, îtinâlı.

muvaḥḩaḩ: Başarı kazanmış, başarmış, başarılı.

mübeddel: Başka bir şekle konulmuş, değiştirilmiş, tebdil ve taḩyir edilmiş.

mücessem: Gözle görülür, elle tutulur şekilde olan, cisim hâlinde bulunan.

müctebā: Seçilmiş, seçkin [Bilhassa Hz. Muhammed için kullanılır].

müdām: Devamlı olarak, ara vermeden, her zaman, dâima

müddeḩār: İleride ihtiyaç zamânında kullanılmak üzere biriktirilmiş, depolanmış.

mü'essir: Tesir eden, tesirli, etkili, etkileyici

müfterī: iftiracılar.

mülâḩī: Buluşan, kavuşan, görüşen (kimse).

münfesih: Yürürlükten kaldırılmış olan, feshedilmiş, laḩvolunmuş: “Nikâh-ı Münfesih: Feshedilmiş nikâh. Hükümü olmayan.

münḩariz: Adı sanı kalmamış, yıkılmış, yok olmuş, sona ermiş.

müntekil: Bir kimseden diḩerine geçen, intikal eden, naklolunan.

müste'an: Kendisinden yardım beklenen yardım istenen.

müsteḩaḩḩ: Bir kimsenin lâyık olduḩu, hak ettiḩi cezâ veya mükâfat.

müstenir: Bir şeyin ışığı ile aydınlanan, nûru ile nurlanan, ışıklı, parlak.

mu‘teber: 1. Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, îtibarlı. 2. İnanılır, güvenilir, îtimat edilir.

müttekî: Dînin emir ve yasaklarına tam olarak uyan, günah ve haramdan sakınan, Allah’tan korkan (kimse)

nā-gehān: Birdenbire, ansızın:

na‘îm: Nimte eren, rahat içinde yaşayan.

nāmūs-ı ekber: Cebrāil Aleyhisselam.

nās: Halk, insanlık

naşş-ı kâ‘î: Farz-ı ‘ayn oldı inānmağ her kese (Farz-ı Ayn: Yükümlü (mükellef) olan herkesin yapmak zorunda olduğu farzdı)

nātuvān: Kuvvetsiz, güçsüz, zayıf.

nāzil: Yukarıdan aşağıya inen, nüzul eden.

necāt: Kurtulma, kurtuluş, halâs.

nedāmet: Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma pişmanlık.

nemā: Gelişme, büyüme, artma, çoğalma.

nevāziş: İltifatlarla.

nezd: Yan, kat, huzur

nūr-ı müste‘ān :Kendisinden yardım istenen, yardımı dilenen Allah’ın nuru.

nuşh: Nasihat, öğüt.

nücüm : Yıldızlar

peyk-i Hudā: Allah’ın habercisi Cebrail.

peymān: Ant, yemin.

pīrāhen: İç gömleği, gömlek.

pīş-i Hâk: Hakkın huzuru.

püser: Erkek evlât, oğul.

rābţ: Kendisini dünya işlerinden çekmiş, âhirete bağlamış olan.

racîm: Taşlanmış, kovulmuş.

rāh: 1. Yol . 2. Usûl, tarz, sistem

rākib: Binen, binici. Herhangi bir nakil vasıtasına binmiş olan.

rehā: Kurtulma, kurtuluş

re's: Baş.

resûl-i müttakī : Allah'dan korkan sakınan.

revnaq: Göz alıcı güzellik, parlaklık, tâzelik, letâfet.

revnaq-efzâ: Bir şeyin güzelliğini, parlaklığını arttıran.

rıhlet: Dünyâdan âhirete göçme, ölme, vefat.

ricāl: Erkekler, er kişiler. *Mevki sahibi kimseler, devlet adamları.

rif'at: Yücelik, yükseklik, özellikle mevki yüksekliği

rū-nümā: Yüz gösteren, ortaya çıkan.

sāhîr: Büyü yapan, efsun ve sihirle uğraşan kimse, büyücü, sihirbaz.

sāl: Yıl.

sāyebān: Gölge.

seḫābe: Tek bir bulut.

senā: Övme, övüş, medih:

serfürū: Başta önde. İtaat eden.

serîr: Taht.

ser-nigūn: Baş aşağı, tersine dönmek.

ser-te-ser : Başta başa, hepsi.

serye: Süvarî birliği.

sezā: Yaraşır, uygun, lâyıf, sezâ var.

sidre-i a'lāya: Yedinci kat gök de bir makamın ismi.

sırqat: Hırsızlık.

şabāvet: Çocukluk, sabîlik.

şakî: Haydut, kötü huylu.

şavāb: Doğru olan şey.

şayha : Yüksek sesle bağırma, haykırma, çığlık, nâra.

şehinşāh: Şahlar şâhı, pâdişahlar pâdişâhı

şudūr: Ortaya çıktı.

şulb-ı nebî: Peygamber soyundan.

şūr ü şer: Kavga fitne şerri.

ţab´: Huy, mizaç, karakter, yaratılış

tafşil: Bir şeyi bütün ayrıntıları ile açıklama

taḥlif: Birini kendi yerine bırakma.

taḥliş: Kurtarma, kurtarılma.

taḥmîd: Hamd etmek.

taḥrîb: Yaklaştırma.

ţard: 1. Sürme, uzaklaştırma. 2. Bulunduğu memûriyetten uzaklaştırma, kovma.

ţardîyye: Mesnevî arasında kahramanların ağzından söylenen gazel veya değişik şekilli manzume.

taşmîm: Kesin olarak kararlaştırma, kat'î olarak niyet etme.

ţā´ün: Vebâ.

tażarru´: Tevâzu. Yalvarıp, yakarma.

ta´zîm: Hürmetler, saygılar.

te´accüp: Şaşma, hayret etme.

teb´id: Uzaklaştırma, kovma

tebşîr: Müjdelemek.

tefriqa: Sürekli anlaşmazlık, ayrılık, nifak, ihtilâf.

tekfîn: Kefenlemek.**tekrîm:** Saygı gösterme, yüceltme.

telḥ-kām: Dertli, kederli.

temâdî: Uzama, sürüp gitme, devam edegelme.

temennā: Arzu, istek, temenni.

tergīb: İsteklendirme, arzu ettirme, istek verme.

teselsül: Kesintisiz olarak birbirini tâkip etme, zincirleme devam etme.

teşmīm: Koklatma.

teveccüh: Bir tarafa doğru yönelme, doğrulma.

tezâyüd: Artma, çoğalma.

tezelzül: Sarsılma, sallanma.

tezyīd: Çoğaltma, arttırma, ziyâde etme.

‘udül: Yoldan çıkma, yoldan sapma.

‘uqbā: Öbür dünya, âhiret.

‘urüc: Yukarı çıkma, yükselme; Hz. İsa'nın göğe yükselmesi.

vāhid: Emsalsiz, benzeri olmayan, Allah (c.c).

vārid: Kulun kastı ve dahli olmaksızın kalbe gelen mânâ, akla gelen şey, ilham ve feyiz.

vefī: Sadık, vefalı.

veġā: Savaş, cenk.

vuşul: Ulaşma, erişme, varma, muvâsalat.

yed: Güç, kudret.

ye's: 1.Şiddetli üzüntü, keder. 2. Ümitsizlik.

yem : Deniz

zebḥ: Bogazlamak.

zebūn: Aciz, zayıf, güçsüz.

zīb: Süs, bezek

zinhār: Sakın, aman, asla.

züvvār: Ziyaretçile

SONUÇ

Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde askeri kimliğiyle tanıdığımız Mehmed Rıfat; bir heves olarak başladığı yazı ve yayın hayatına, çıkardığı “Çanta” dergisindeki yazı ve yayın faaliyetleriyle profesyonel olarak devam etmiş; tarih, edebiyat, matematik, tiyatro, hikâye, dil, din, askerlik gibi çeşitli alanlarda manzum-mensur pek çok eser kaleme almış ve zamanla yazar kimliğiyle öne çıkmıştır. Mehmet Rıfat, dil ve edebiyat sahasında döneminde yol açıcı bir kimlik olarak nitelendirilmese de Halit Ziya gibi dönemin önemli isimlerinin, eserlerinden faydalandığı ender kişilerden olmuştur.

Mehmed Rıfat’ın eserlerinin gölgede kalmasının bir nedeni de yaşadığı dönemdeki istibdat yönetimidir. Zira Mehmed Rıfat, sultan Abdülaziz Han’ın tahtan indirilmesinde, sarayı kuşatan taburu komuta etmekle görevlendirilmiştir. II. Abdülhamit yönetimindeki soruşturma kurulunca bu durum tesbit edilmiş ve bunun üzerine de Mehmed Rıfat Şam’a vazifelenirerek bir nevi payitahttan uzaklaştırılmıştır. Mehmed Rıfat, Abdülhamid yönetiminin kendisini oradan oraya savurması sonucunda son olarak vazifelenildiği Halep’te 1907’de vefat etmiştir. Mehmed Rıfat, Türk edebiyatına telif ve çeviri olmak üzere yüze yakın eser kazandırmıştır. Yaklaşık otuzdan fazla çeşitli nedenlerle yayımlanamamış eseri bulunmaktadır.

Tuhfetü'l-İslâm adlı eser hicri 314 (Miladi: 23 Ocak 1897) tarihinde basılmıştır. 66 sayfalık bu eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup 696 beyitten müteşekkildir. Dini-tasavvufi Türk edebiyatında yazılan hacimli kısasü'l-enbiyâ ve siyer-i nebi konulu eserlerin bir özeti mahiyetinde olan eserde, aruzun hezec bahrinin mefâîlün /mefâîlün/feûlün ve remel bahrinin fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün olmak en çok kullanılan kalıpları tercih edilmiştir. Hemen bütün divanlarda rastlayabileceğimiz aruz kusurları bu eserde de mevcuttur. Cinaslı kafiye-i çeşitlerine yer verilen eserde, Arapça Farsça kelimelerde kafiye-i müreddefe, Türkçe kelimelerde ise tam kafiye yoğun olarak kullanılmıştır.

Olayların sunumunda cinas sanatının dışında istiare, telmih, tezat, tekrar, mübalağa, nida gibi edebi sanatlardan da istifa edilen eserde Hz. Peygamber’e atfedilen pek çok tasvir ve tahlil unsuru bulunmaktadır. Eserde, sözün etkisini ve vurgusunu arttırmak maksadıyla iktibas yoluyla deyimlere, çeşitle âyet ve Arapça ibarelere de yer verilmiştir. Öte yandan Mehmed Rıfat, dönemindeki dil kargaşasına rağmen eserinde dili oldukça akıcı, sade ve samimi bir üslupla kullanmıştır.

Çocukların istifade etmesi amacıyla yazılan *Tuhfetü'l-İslâm*; Kısasü'l-Enbiyâ ve Siyer-i Muhammediyye manzumeleriyle birlikte iki ana bölüm halinde neşredilmiştir. Eserin “Kısasü'l-Enbiyâ” bölümünde Hz.Âdem’den başlanarak sırasıyla Şîd, İdris, Nûh, Hûd, Lût, Yunus, Şuayb ve Salih peygamberleri ayrı birer başlık altında, İbrahim-İsmail-İshak, Eyyüb-Zülkifl, Yakup-Yusuf, Musa-Harun, Yûşa-İşmoil, Davud-Süleyman, İlyas-Elyase, Eş’iya-Ermiya-Danyal-Aziz, Zekeriya-Yahya-İsa peygamberler aynı başlık altında ve son olarak Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) ayrı bir başlıkta olmak üzere 32 peygamberin kıssaları ve mucizeleri yer almaktadır. Eserin “Siyer-i Nebi” bölümünde ise Hz. Muhammed’in hayatına dair kronolojik bir sıralama bulunmaktadır. Öte yandan *Tuhfetü'l-İslâm*’ın özellikle kısasü'l-enbiyâ bölümündeki ufak tefek farklılıklara rağmen gerek hacim gerekse kıssalarda kullanılan sözcük kadrosu bakımından Ahmet Cevdet Paşa’nın “*Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*” adlı eseri ile benzerlik gösterdiği görülür. .

Eserin Siyer-i Nebi bölümünde Hz. Muhammed’in doğumu, amcası Ebu Talip ile yaptığı Şam seferi, Hz. Hatice ile evliliği, peygamberlik görevinin verilişi, mucizeleri, miracı, hicreti, vefatı gibi hadiseler konu edilmiştir. Bununla beraber Süleyman Çelebi’nin *Mevlid-i Şerîf*’inde sehl-i mümteni özelliği gösteren pek çok mısra ve beytin bulunduğunu söyleyen Mehmed Rıfat; siyerin birinci bölümünde yirmi iki beyit iki mısra, beşinci bölümünde üç beyit, altıncı bölümünde on beyit dört mısra, sekizinci bölümünde de iki beyit iki mısra olmak üzere toplam otuz yedi beyit sekiz mısra Süleyman Çelebi’nin eserinden alıntı yapmıştır.

Çocukları İslâm tarihi konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan, sade bir üslupla kaleme alınan ve nazım tekniği bakımından başarılı olan *Tuhfetü'l-İslâm*; peygamber kıssaları ve siyere dair ana kaynaklarda zikredilen temel bilgilerin genel bir özeti mahiyetindedir.

KAYNAKLAR

- AKAR, Metin, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Ankara 1980.
- AKAYA, Hüseyin, “Süleymân”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 38, İstanbul 2010.
- ALGÜL, Hüseyin, ” Mûte Savaşı”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 31, İstanbul 2006.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Âdem”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “İdrîs”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “İsâ”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “İsmâil”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Sehl-i Mümteni”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Süleymân”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Şuayb”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Şuayb”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Yed-i Beyzâ”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Yûnus”, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- ATA, Aysu, “Rabgûzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.34, İstanbul 2007.
- AY, Ümran, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (1. cilt) (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- BOZDOĞAN, Ahmet, **Manastırlı Mehmet Rıfat Ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001
- ÇELİKKOL, Yaşar, **Cahiliye Döneminde Mekke (M. 400-600 Yılları Arasında Makke'nin Fiziki, Etnik, Dini Ve İdari Yapısı)** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- ÇORAK, Reyhan, **Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (2-3.cilt) (İnceleme-Metin)**,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- DEMİRCAN, Adnan, “Sevr Dağı”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 37, İstanbul 2009.
- DEMİRCİ, Mehmet, “Hakikat-i Muhammediyye”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 15, İstanbul 2011.

- DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009.
- DİNÇ, Yasemin, “**Mecâmiü’l-Edeb’in Şiirde Âhenk Kavramı Açısından İncelenmesi**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.
- EMRE, İsmet, **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgisi**, Anı Yay., Ankara 2010.
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 2012.
- ERKAN, Mustafa, **Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in Kitâb-i Siyer-i Nebî’si**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.
- ERUL, Bünyamin, “Veda Haccı”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 42, İstanbul 2012.
- ERUL, Bünyamin, “Varaka b. Nevfel”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 42, İstanbul 2012.
- FAYDA, Mustafa, “Bilal Habeşi”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 6, İstanbul 1992.
- FAYDA, Mustafa, “Muhammed”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 30, İstanbul 2005.
- FAYDA, Mustafa, “Siyer ve Megâzî”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt: 37, İstanbul 2009.
- GÜÇ, Ahmet, “Salih”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 6, İstanbul 2009.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Şit”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 39, İstanbul 2009.
- GÜNEŞ, Halit, **Mehmet Rifat Mecâmiü’l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- GÜNGÖR, Zeynep, Manastırlı Mehmet Rifat’ın Tuhfetü’l-İslâm’ı, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, <http://dergipark.gov.tr/buefd>, (02.01.2018) s. 73-88.
- GÜREL, Rukiye Yakıt, **On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü’l-‘Azm Peygamberler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 18, İstanbul 1998.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, “İ’lâf”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 22 İstanbul 2000.
- HARMAN, Ömer faruk, “Eyyüb”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.12, İstanbul 1995.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İbrâhim”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 21, İstanbul, 2000.

- HARMAN, Ömer Faruk, “İdrîs”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 21, İstanbul 2009.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İlyas”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 22, İstanbul 2000.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İsmail”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 23, İstanbul 2000.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Lût”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 27, İstanbul 2003.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Mûsâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 31, İstanbul 2006.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Nûh”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 33, İstanbul 2009.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Süleymân”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 38, İstanbul 2010.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Yâfes”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.43, İstanbul 2013.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Yûnus”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 43, İstanbul 2013.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Yûşâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 44, İstanbul 2013.
- İbn-i Hişam, **es-Siret'ün-Nebeviyye I**, Neşet Çağatay (Çev.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971.
- İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri Ve Aruz**, Dergah Yay., İstanbul 2011.
- İSEN, Mustafa, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2014.
- KAHRAMAN, Âlim, “Mehmet Rifat (Manastırlı)”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 28, İstanbul 1993.
- KAHRAMAN, Hüseyin, **Lâmiî Çelebi'nin Münşeâtı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2001.
- KAMACI, Fatımatüz Zehra, **Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal, Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Kâmûs-ı Türkî, “Abd”, İdeal Yay., İstanbul 2011
- KAPLAN, Yıldırım, **Erzurumlu Kadı Mustafa Darîiin Kitâb-i Siyer-i Nebî'si**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006..
- KARATAŞ, Ahmet, Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü, **Diyanet İlmî Dergi**, 2013, C. 49, S. 3, <http://www2.diyanet.gov.tr/DiniYay%C4%B1nlarGenelMudurlugu/DergiDokumanlar/Ilmi/ilmidergi493.pdf> (18.11.201).
- KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009.

- KÖKSAL, M. Asım, Peygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992.
- KÖKSAL, M. Asım, **İslam Tarihi (1. Cilt)**, Köksal Yay., İstanbul 2005.
- KÖKSAL, Fatih, Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler Bazı Tespit Ve Teklifler, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 3, 2009, s. 63-86, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/53748> (26.12.201).
- Kubbealtı Lûgatı, “Abd”, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.
- Kubbealtı Lûgatı, “Ehlen ve Sehlen”, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.
- Kubbealtı Lûgatı, “Refref“, Kubbealtı Yay. İstanbul 2007.
- Kur’ân-ı Kerîm.**
- MENĞİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2010.
- ONUR, Esra, Manastırlı Mehmet Rıfat’ın “Mecâmiü’l-Edeb” Adlı Eserinin Fesahat Kısmı, **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, 2007, Volume 2/3 s. 422-426, <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/onuresra.pdf> (11.09.2017).
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, “Abd”, Aydın Kitapevi Yay., Ankara 2013.
- ÖZ, Şaban, **İlk Siyer Kaynakları Ve Müellifleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Enstitüsü, Ankara 2006.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Türkler’in İslâmiyet’i Kabulü”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012.
- ÖZDEMİR, Mehmet, Süyer Yazıcılığı Üzerine, Milel Ve Nihal İnanç, **Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2007, C. 4, s.129-162, [Http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/109475](http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/109475), (25.12.2017).
- ÖZKAT, Mustafa, **Münîrî’nin Manzum Siyer-i Nebî’si (4-5. Cilt) (İnceleme - Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.
- PAŞA, Ahmed Cevdet, **Kısas-ı Enbiya veTevârih-i Hulefâ**, Çile Yay., İstanbul 1981.
- SAR, Fatma, **Mecâmiü’l-Edeb Adlı Eserin Bazı Açılardan Tahlili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.
- RIFAT, Manastırlı Mehmed, **Tuhfetü’l-İslâm**, Vilâyet-i Müşârün İleyhâ MatbaasıYay., İstanbul 1897.
- SEZİKLİ, H. Ahmet, “Abdülmuttalib”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 1, İstanbul 1998.
- SHAREEF, Mohammed Ali, **El-Hatîb El-Kazvîni’nin Telhîsu’l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

- SİNAN, Ahmet Turan, **Türkiye Türkçesinde Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2000.
- ŞAHİN, M. Süreyya, “Kıyasü’l Enbiyâ”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 24, İstanbul 2002.
- TERGİP, Ayhan, Siyer Yazıcılığı Ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010, Volume:3 Issue: 15, s. 222-230, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi15pdf/tergib_ayhan.pdf (25.12.2017).
- TOP, Yılmaz, **Münîrî’nin Manzum Siyer-i Nebî’si (6-7. cilt)** (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.
- TÜRK, Mahmut, **Kureyş Sûresi Işığında Mekke Dönemi İktisâdî Hayatı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Türkiye Gazetesi, **Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi I**, Türkiye Gazetesi Yay, İstanbul 2004.
- UZUN, Mustafa, Siyer ve Megâzi Maddesi, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 37, İstanbul, 2009.
- ÜMİT, Mehmet, “Şuayb”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 39, İstanbul 2010.
- ÜNVER, İsmail, Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, **Turkish Studies**, 2008, Volume 3/6, s. 52-89 http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi12/1unver_ismail.pdf (05.02.2018).
- YILDIRIM, Suat, “Ba’l”, **İA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 4, İstanbul 1991.
- YILDIZ, **Sümeyye, İbrahim Hanîf’in Siyer-i Mekkî’si**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Zeynep GÜNGÖR

Doğum Yeri ve Tarihi : 20.03.1984

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Bartın Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : MEB

İletişim : 05062314705

E-Posta Adresi : zeynepgungor84@hotmail.com

Tarih : 26.02. 2018

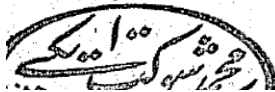
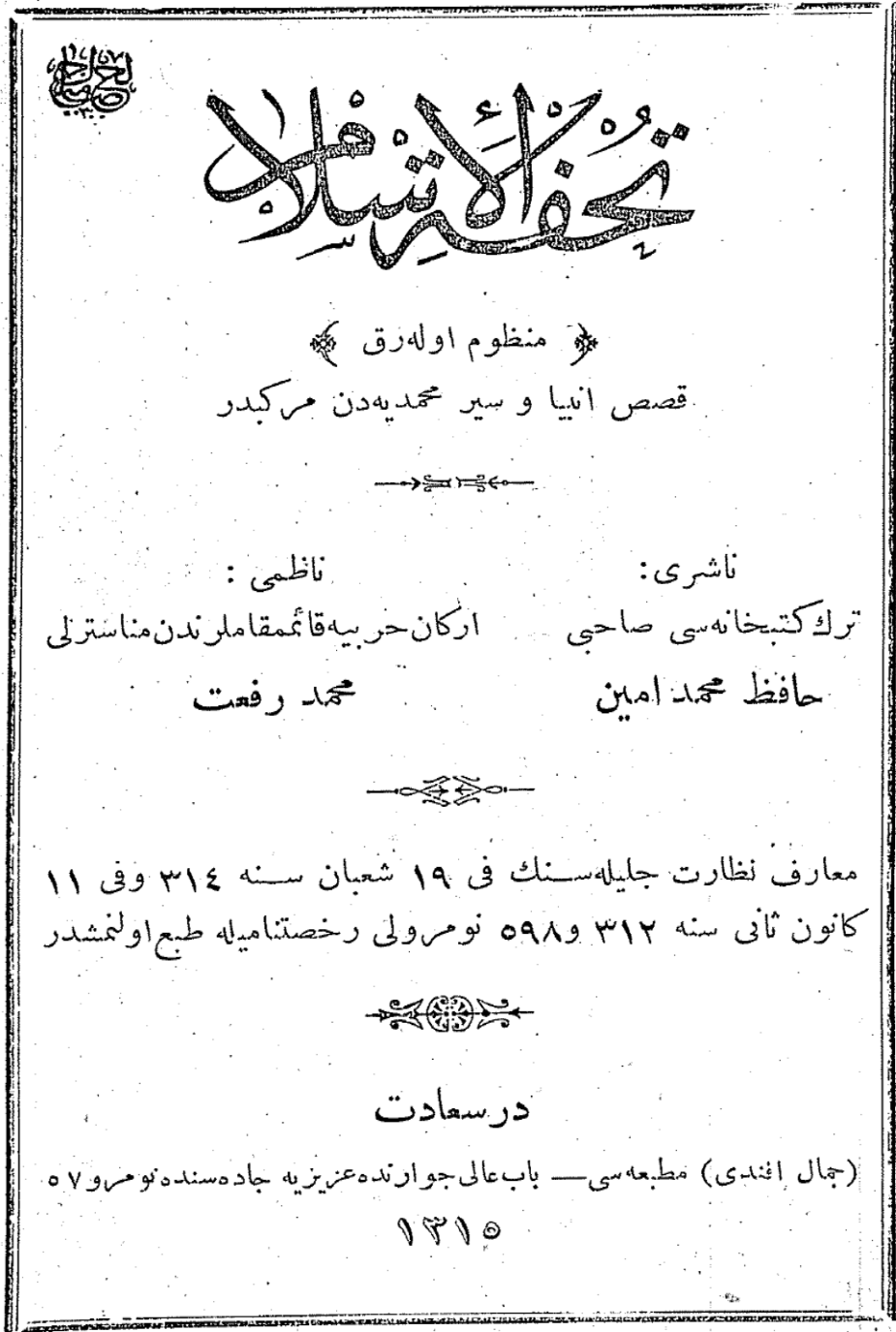
EKLER DİZİNİ

EK I FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf I: Eserin dış kapağı.

Fotoğraf 2: Eserin aslının iç kapağı.

— ﴿ تحفة الاسلام ﴾ —

(منظوم اوله رق قصص انبیا و سیر محمدیه دن مرکبدر)

— ﴿ ﴾ —

— ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ —

اوله حمد و ثنالر بی نهاییه	خدای ذوالجلال و کبریایه
محمد مصطفی یار خدایه	نیجه یوزبیک صلاة اولسون همیشه
بتون اصحابه آل مصطفییه	دمادم بر نیجه ترضیه اولسون
خدا مقرون ایده دائم ثنایه	شهنشاه جهان عبدالحمیدی
او سلطانه او عادل مقتدایه	ویره باری تعالی عز و شوکت
دعاسی رونق افزا هر صدایه	سریرنده مدام اولسون همیشه
بتون عالم بنمله بو دعایه	کمال صدق ایله آمین او قورلر
معارفله قویولدی ارتقایه	که وقت مسعدت بنخشنده هریر
دلالت ایلیور راه هدایه	چیقوب هر کونده بیک درلو اثرلر
قلم ران اولدی اوصاف علایه	هدایتدر که عاجز عبدی رفعت
هدیه ایلمشدم اصدقایه	یازوب اولجه نظماً علم حالی
قویولدم وصف حال انبیایه	ینه سوق هدایتله بو کوره
چالشم آنلری نظماً ادایه	آلوب تاریخی پیغمبرانک
بو صورتله بو امر معتبایه	خدایه حمد اوله اولدم موفق

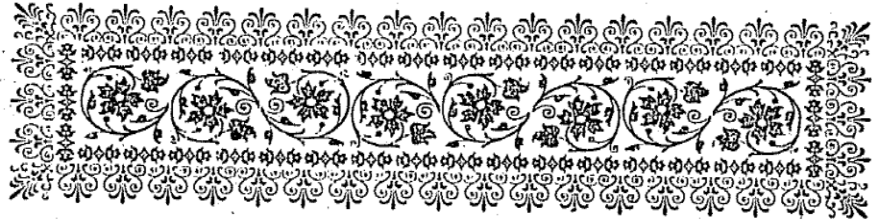
ایکی منظومہ حاصل اولدی آندن بری مخصوص اولدی مصطفایہ
دیدم بن تحفة الاسلام نامن هديه ایلدم اهل وقایه

ایمدی : کلام منظومک — طبیعتده اولان حلاوت
وسلاست جهتیه — ضبط وحفظی اسهل اولدیغندن وچوجقلقده
ازبر ایدیلان منظوم سوزلر ذهنلرده یر ایدهرک برچوق زمانلر
اونودلمدیغندن طولایي معلومات دینه دن اولان (علم حال) ی [۰]
اولجه نظم ونشر ایتمش ایدم ینه بونیت خیریه ایله بوکرده
(قصص انبیا وسیر محمدیه) نک اک مهم جهتلرینی اشبو
(تحفة الاسلام) ده نظماً اجمال ایله اطفال اسلامه یادکار
ایلدیکمی واصول نظمه مدخول اولان قصر واماله وامشالی
شیلردن هرچند اجتناب اولندیسه ده ذکر وایرادی ضروری
اولان بعض اسماء عالیه خصوصات معروضه نک اختیارینی ایجاب
ایلدیکنی واساس مقصد حاشا ابراز هنر اولیوب دینه متعلق
معلومات ابتدائیہ ولازمه بی اونودلیه جق صورتده قولایلقله
بللتمک ایچون برخدمت دینه ده بولتمق هوسنه مبتی اولدیغنی
صورت مخصوصه ده عرض ایله وزن وقوافی وسائر شرائط
نظمه واقع اولان نواقصک حسن نیت عاجزانه مه باغشلمسنی
قارئین کرامدن نیاز ایدرم . « وبالله التوفیق »
ارکان حربیه قائم مقاملرندن مناسترلی

محمد رفعت

[۰] اوچنجی دفعه معرفت چا کرانه م ایله طبع ایداش و موجودی
پک آز قاشدر . لطابع

منظوم

قصص انبیا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

— ۱ —

آدم عليه السلام

حق تعالی یوقدن ایجاد ایتدی اول عالی [*]
اوزلو طوپراقدن یراتدی صکره جسم آدمی
بر تجلی قیلدی اول دمده او جسمه ویردی جان
سجده ایتسونلز بیوردی هپ ملکر اولزمان
سجده ایتدی آدمه جمله ملائک سرتسر
قیصقانوب ابلیس ساده قویمدی اول خاکه سر
اولسبیدن پیش حقدن طرد اولندی اول لئیم
اول زماندن اول لئیمه دیندی شیطان رجیم

[*] اشبو منظومه نك وزنی «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» در

Fotoğraf 6: Siyer-i Muhammedi bölümü.

Fotoğraf 7: Eserin son sayfasındaki nesir bölüm.

